

Маріупольський
університет

Соціологія міграцій та вимушених переселень

Електронний навчальний посібник

Наталя Никифороенко

Київ 2024

Вітаю Вас, шановні здобувачі!

Цей електронний посібник допоможе Вам опанувати навчальну дисципліну «Соціологія міграцій а вимушених переселень». А саме – посприє формуванню у Вас цілісного уявлення про міграцію як соціальне явище, дозволить засвоїти теоретичні засади вивчення міграцій у міждисциплінарному контексті, розвинути вміння застосувати теорії міграції для аналізу сучасних міграційних процесів, вдосконалити практичні навички організації та проведення соціологічних досліджень в сфері міграцій.

Дисципліна «Соціологія міграцій та вимушених переселень» розроблена у співпраці з фахівцями в сфері міграцій Університету Сент Ендрюс (Велика Британія) та Остравського університету (Чеська Республіка).

При вивченні дисципліни акцент робиться на вимушених переселеннях як різновиді міграцій, у зв'язку з масштабним поширенням цього явища в Україні через триваючу російську агресію.

Матеріал посібника структуровано за 6-ма темами. 3 теми – теоретичного спрямування (модуль1) і 3 теми практичного спрямування (модуль 2). Опанування кожної теми передбачає реалізацію Вами таких кроків:

- Обов'язкове ознайомлення з основними теоретичними положеннями (текст, схеми, таблиці, діаграми, ілюстрації, мапи), за бажанням – перегляд довідкового матеріалу у гіперпосиланнях (інформація про персоналії, інституції, джерела інформації) та відео-контекту (сюжети ЗМІ, відео-лекції, експертні інтерв'ю тощо).

- Обов'язкове опрацювання основних понять і категорій за темою. Для Вашої зручності найважливіші терміни та їх визначення зафіксовані у словничку на початку кожної теми.
- За бажанням – виконання 4-5-ти тренувальних вправ за QR-кодами для кращого запам'ятовування теоретичного матеріалу.
- Обов'язкове виконання ситуативних завдань з теми, які підлягають здачі й оцінці як результати самостійної роботи, а також – обов'язкове виконання практичних завдань (індивідуальних та групових), які презентуються на семінарських та практичних заняттях з дисципліни. Для зручності виконання таких завдань у посібнику містяться детальні алгоритми та рекомендації, форми, приклади. За кожною темою Ви маєте опрацьовувати від 3-х до 5-ти джерел інформації з рекомендованих списків літератури чи самостійно підібраних. У разі Вашої зацікавленості чи потреби в розвитку інформаційних чи професійних компетентностей, Ви можете також вибірково чи повністю опрацьовувати запропоновані кейси.
- Контроль результатів навчання за кожним модулем здійснюється за допомогою тестування (Google форма).

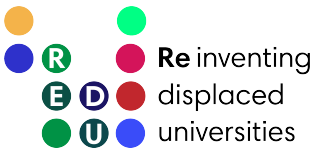
Вивчаючи завдання, Ви зможете долучитись до наукового-дослідницьких проєктів кафедри філософії та соціології МДУ щодо соціологічного аналізу успішності адаптації та інтеграції біженців, ВПО, виявлення/попередження ризиків виникнення конфліктів у громадах, які приймають значну кількість вимушених переселенців, потренувати професійні навички проведення й обробки результатів глибоких інтерв'ю, а також – ініціювати власні дослідження задля забезпечення соціологічного супроводу реалізації діючих соціальних проєктів в Маріупольському державному університеті, на кшталт Гуманітарного штабу МДУ, чи інших соціальних і наукових проєктів, спрямованих на підтримку ВПО, запуск яких Університетом планується.

Здобуті знання і вміння Ви зможете імплементувати у свої кваліфікаційні роботи, й потім застосувати, працюючи у державних органах влади (Міністерстві з питань реінтеграції ТОТ України, Державній міграційній службі України, Міністерстві соціальної політики України та Національній соціальній сервісній службі, Державній службі зайнятості України тощо), в органах місцевого самоврядування, в комунальних закладах соціального захисту населення, в Центрах надання безоплатної вторинної правової допомоги, в організаціях громадянського суспільства, у міжнародних фондах, в соціологічних/аналітичних центрах, в освітній сфері.

Бажаю Вам успіхів!

Автор – кандидат історичних наук, доцент Наталя Никифоренко

Шановні здобувачі освіти, колеги, пані Наталя підготувала цей навчальний посібник та подала його на розгляд та затвердження восени 2023 року за декілька тижнів до своєї передчасної смерті. Впевнені, що посібник допоможе користувачам освіти отримати передбачені результати навчання, а колегам - викладачам познайомитись з отриманим пані Наталією досвідом та використати його для свого професійного розвитку.

Посібник підготовлено у рамках виконання Проєкту «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2024 роки)

Модуль 1. «Теоретичні засади вивчення міграцій»

Тема 1. «Соціологія міграцій як галузь соціологічного знання»

Поняття та його визначення

Еміграція – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий виїзд осіб чи груп осіб з місця (країни) проживання на законних або незаконних підставах на певний період або назавжди [12, с. 129].

Імміграція – перетин адміністративного кордону, добровільний або примусовий візд осіб чи груп осіб на місце (чи в країну) призначення (або нове місце проживання) на законних або незаконних підставах, на певний період або назавжди [12, с. 129].

Міграція – це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) візду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію [12, с. 129].

Міграційна мобільність – бажання й готовність громадян чи осіб без громадянства здійснювати соціальні переміщення з метою: переїзду з однієї країни в іншу; здійснення «горизонтальних» і «вертикальних» переміщень всередині держави; просування щаблями державних структур, органів влади та управління, але за умови, що це вимагає цілеспрямованих територіальних переміщень; втечі від війн, завоювань, експансії, колонізації [2, с. 7].

Міграційна мотивація – психічний стан особистості, який спонукає її до досягнення особистих цілей економічного, соціального та психологічного характеру через зміну місця проживання; розкриває якісну сторону потреби індивіда в зміні місця проживання, умов праці, реалізації певних життєвих планів [19, С. 294].

Міграційна поведінка – сукупність дій та відносин, що детермінують переселення індивідів або відмову від них [19, с. 294].

Міграційна політика – сукупність заходів, що здійснюються державою й спрямовані на регулювання інтенсивності, структури та напрямків міграційних потоків у цілому та міграційної мобільності населення зокрема [19, с. 297].

Міграційний процес – процес просторового переміщення людей між поселеннями, регіонами, країнами, який являє собою послідовну зміну трьох стадій: вихідної (або підготовча) – формування територіальної рухливості населення, основної – власне переміщення, та заключної – адаптація мігрантів до нового місця проживання [3, с. 40].

Міграційна рухливість – здатність, потреба і спроможність носіїв міграційних настроїв динамічно переміщуватися в тому напрямку, що ними визначається за перспективний, з кінцевою метою облаштування в іншій країні або регіоні, уміння змінювати швидкість і умови переселення, згідно з обставинами, набувати саме тих якостей і властивостей, за наявності яких забезпечується переселенський задум [2, с.7]

Міграційна ситуація – стан міграційних процесів: напрямки, розміри, динаміка і структура міграційних потоків та сукупність економічних, політичних, демографічних, соціально-психологічних чинників, етнічних та екологічних чинників. що їх визначають у просторово-часовому вимірі [19, с. 297].

Основні теоретичні положення

1. Місце соціології міграцій в системі соціологічного знання

У системі соціологічного знання виокремлюють 3 складові (рис 1.1):

- загальносоціологічні теорії, які розкривають універсальні закономірності та принципи становлення й розвитку різноманітних соціальних систем та різних типів суспільства;
- соціологічні «теорії середнього рівня», призначенням яких за Р. Мертоном [1] є «посередництво» між загальносоціологічними теоріями, що відрізняються високим рівнем абстракції, та емпіричними соціологічними дослідженнями, завдяки яким здобуваються знання про конкретні соціальні факти, фіксуються різноманітні дії, поведінка, погляди, потреби, інтереси, мотиви, ціннісні орієнтації людей, соціальних спільнот і груп тощо [22].

Теорії середнього рівня узагальнюють, структурують, пояснюють емпіричні дані про людину-особистість і створювані нею соціальні групи та спільноти, а також їхню життєдіяльність в межах окремих сфер суспільного життя – культури, політики, економіки, конфліктів, сім'ї, освіти тощо [21]. Завдяки можливостям соціологічних теорій середнього рівня відбуваються нагромадження соціальної інформації, аналіз і прогнозування динаміки розвитку соціуму, вдосконалюється діяльність різних соціальних інституцій та спільнот, вирішуються актуальні суспільні проблеми [18, с.5].

У вітчизняній соціології теорії середнього рівня називають ще спеціальними соціологічними теоріями або галузевими соціологічними теоріями^[1]. На сьогодні існує безліч таких спеціальних та галузевих соціологічних теорій, адже розвиток суспільства, зміни, що відбуваються в ньому, зумовлюють зникнення старих та появу нових соціальних феноменів та процесів. Кожна спеціальна або галузева соціологія має свій об'єкт і предмет дослідження, понятійно-категоріальний апарат, систему методів, історію становлення й розвитку. Статус галузевої соціологічної теорії сьогодні має і соціологія міграцій.

^[1] Роберт Кінг Мертон (1910 – 2003) – американський соціолог, один з засновників школи структурно-функціонального аналізу.

2. Об'єкт і предмет соціології міграцій

Об'єкт соціології міграцій – міграція/міграції, є міждисциплінарним. Наприклад, міграції вивчають такі науки, як:

- демографія досліджує зміни демографічних характеристик в країнах еміграції та імміграції;
- статистика веде облік мігрантів, вивчає матеріали переписів населення, фіксує масштаби міграцій;

- політична наука зосереджується на вивченні політичних заходів щодо заохочення або обмеження свободи пересування, на міграційній політиці держав, а також – на зміні політичних режимів в окремих державах як на причині міграції;
- психологія вивчає соціально-психологічну сутність феномена міграції, психологічні аспекти міграційної поведінки людини, особливості психологічної допомоги мігрантам та їхніми сім'ями;
- юриспруденція цікавиться дотриманням прав людини і прав мігрантів та їхніх сімей, правовим статусом іммігрантів, проблемами нелегальної імміграції та міграційним законодавством;
- економіка досліджує міграцію в контексті попиту й пропозиції на ринках праці країн еміграції та імміграції, руху робочої сили та її професійно-кваліфікаційної структури [12].

Специфіка досліджень міграцій в соціології полягає в розгляді міграції як процесу соціальної взаємодії населення, втягнутого в соціально-географічні переміщення [23]. Саме соціологія дозволяє здійснювати комплексний аналіз міграційних процесів, як сукупного наслідку великомасштабної модернізації та глобалізації, розвитку демографічних, соціально-економічних, демографічних, політичних та соціокультурних процесів, що характеризують сучасну динаміку суспільної життєдіяльності [23].

О. Ровенчак^[2] пропонує одну з можливих схем комплексного вивчення міграції в соціології, яку можна застосувати до більшості видів міграцій (рис 1.2).

Щоб зрозуміти це явище, потрібно поцікавитись його історією, вивчити вже запропоновані теорії. Далі – рухатись від дослідження причин до дослідження наслідків, адже, мігранти діють, керуючись певними мотивами, знаходячись під впливом різноманітних чинників; по приїзді на місце проживання кожного мігранта очікує процес адаптації, залежно від факторів та успішності якого у мігрантів змінюється або залишається

сталою ідентичністю, а звідси – можна простежити наслідки міграції для конкретної людини, а також для держав еміграції та імміграції. Встановивши причинно-наслідкові зв'язки, виявивши закономірності, зробивши пояснення, можна робити прогнози та рекомендації щодо ефективного управління міграційними процесами.

[1] Більше про соціологічні теорії середнього рівня [можна прочитати за покликанням](#)

[2] [Ольга Ровенчак](#) – кандидатка соціологічних наук, доцент кафедри соціології Львівського національного університету ім. Івана Франка, авторка книги «Соціологія міграції. міжнародні аспекти» (2017 р.) та багатьох статей з соціології міграції

Рис 1.2. Соціологічне вивчення міграції [12]

Предметом соціології міграцій є динаміка змін об'єктивних та суб'єктивних аспектів соціальних відносин мігрантів у рамках їхніх попередніх та нових соціумів [23].

Предметне поле соціології міграцій може включати в себе такі напрямки досліджень:

- закономірності протікання міграційних процесів;

- типи і види міграцій;
- інтенсивність міграційної мобільності населення у різних соціальних групах;
- вплив територіального переміщення індивіда чи групи на зміну соціального статусу за новим місцем проживання;
- міра заданості міграційної мобільності соціальним походженням, освітою, соціальним статусом, національністю;
- динаміка міграційних установок, міграційних мотивів індивідів та соціальних груп;
- впливом соціального оточення та референтних груп на міграційну поведінку індивідів та соціальних груп;
- інтереси, очікування індивідів та соціальних груп у зв'язку зі зміною проживання та їх підтвердження;
- - характеристики міграційної поведінки, соціальні механізми її регулювання;
- адаптація, інтеграція, самоідентифікація мігрантів у новому соціумі;
- - міграційні конфлікти, вимушені переселення тощо [23].

3. Понятійно-категоріальний апарат соціології міграцій

Враховуючи міждисциплінарний характер вивчення міграції, існує велике розмаїття визначень поняття «міграція».

Узагальнення визначень поняття міграції дозволяють виокремити такі основні підходи:

- Міграція як явище – соціальне (поведінкове), економічне, політичне.
- Міграція як процес – послідовність етапів формування потенціалу міграції, підготовки до міграції, власне міграції (переміщення), адаптації, інтеграції, асиміляції, акультурації,

натуралізації, рееміграції і т. д. залежно від типу міграційного процесу (реалізованого, нереалізованого, циклічного та ін.).

- Міграція як система – усталені й активні переміщення населення у визначених просторових координатах (між певними країнами, регіонами, поселеннями), з розвитком інфраструктури щодо руху населення та супровідних ресурсів (фінансів, товарів, знань, досвіду тощо).
- Міграція як ознака мобільності – властивість об'єкта, що визначає його здатність до переміщення й адаптації та може бути перманентною або набутою.
- Міграція як форма мобільності – просторово-часові характеристики міграції в потенційному і реалізованому станах, що формуються під впливом конкурентних умов середовища та супроводжуються змінами людського потенціалу [1, с.96].

В понятійно-категоріальному апараті соціології міграцій доцільно виділити 4 рівні.

1-й рівень – загальнонаукові поняття та категорії – «об'єкт», «предмет», «процес», «функція», «розвиток», «явище», «структура», «закон» тощо.

2рівень поняття та категорії суміжних наук, що займаються вивченням міграцій.

Так, з категорій соціальної статистики та демографії використовують такі як: «міграційний рух», «міграційна рухливість», «міграційна когорта», «міграційний оборот», «міграційний потік», «сальдо міграції», «природний та механічний приріст населення» тощо. З міграційного права - «емігрант», «іммігрант», «біженець», «шукач притулку», «внутрішньо-переміщена особа», «репатріація», «депортація» тощо. З економічної науки – «трудова міграція», «міграційний капітал», «міжнародна міграція робочої сили», «інтелектуальна

міграція» тощо. З соціальної психології - «соціальна поведінка», «соціальне самопочуття», «соціальна адаптація» тощо.

3-й рівень включає поняття та категорії загальної соціології, такі як: «соціальний процес», «соціальна мобільність», «соціальні відносини», «соціальний статус», «соціальний престиж», «соціальний інтерес», «соціальна норма» тощо.

4-й рівень включає специфічні категорії соціології міграцій: «міграційна мотивація», «міграційна настанова», «міграційна мобільність», «міграційна поведінка» тощо.

4. Класифікація міграцій

Для класифікації міграцій науковці застосовують низку критеріїв (рис.1.3).

За способом реалізації міграції можна поділити на:

- стихійну (вільна міграція однієї людини або цілої сім'ї в якесь обране ними місце);
- організовану (колективна міграція, санкціонована вищим державним або приватним органом);
- ланцюгову (міграція, організована родичами або знайомими, що вже виїхали за кордон і сформували неформальні соціальні мережі для полегшення виїзду своїм крсянам, надання їм інформації, фінансової допомоги та допомоги при пошуках житла і роботи на новому місці).

За кількістю осіб розрізняють міграції:

- групову (міграція груп людей, що походять з однієї місцевості (села чи міста) і спрямовуються в певне місце);
- сімейну (переміщення на певний період чи назавжди за межі адміністративної одиниці цілих сімей);

- одноосібну (індивідуальну міграцію неодружених людей або людей, які тимчасово розлучаються зі своїми сім'ями і мають намір рано чи пізно повернутися на батьківщину).

За критерієм повторюваності міграцію можна класифікувати на:

- одиничну (на певний період або назавжди);
- повторювану (тривалі поїздки в одне і те ж або в різні місця, які повторюються з певною періодичністю);
- епізодичну (відрядження або такого ж характеру поїздки, які не є регулярними і відбуваються переважно в різних напрямках).

За критерієм відстані розрізняють міграції:

- внутрішню (перетин адміністративно-територіальних кордонів у межах однієї держави);
- міжнародну (перетин адміністративно-територіальних міждержавних кордонів).

Міжнародну міграцію умовно поділяють на:

- міжконтинентальну;
- континентальну;
- регіональну.

За критерієм тривалості міграцію поділяють на:

- постійну (коли мігранти залишаються на новому місці назавжди, тобто змінюють постійне місце проживання);
- тимчасову (коли мігранти виїжджають на певний період і мають на меті повернутись).

Тимчасова міграція поділяється на:

- довготривалу (більше одного року);
- короткотривалу (та від 3 місяців до року);

- сезонну (міграція переважно до місця праці і проживання, що зазвичай триває кілька місяців, після чого відбувається повернення до місця постійного проживання);
- маятникову (перетин кордону на день або на тиждень, у більшості випадків для роботи);
- транзитну (міграція людей, які перетинають кордони однієї або кількох країн, залишаючись на їх території певний час, і мають на меті згодом мігрувати у країну кінцевого призначення).

За правовим статусом міграції поділяють на:

- легальні (перетин міжнародних кордонів на законних підставах, тобто за наявності візної візи на певний термін або, при перебуванні в іншій країні, продовження терміну її дії);
- нелегальні (нелегальний в'їзд за кордон) (рис.1.4);
- напівлегальні (легальний в'їзд, але нелегальне перебування за кордоном після закінчення терміну дії візи) [24]

Рис.1.3. Група сирійських біженців з Туреччини прибуває на надувному човні на о. Лесбос (Греція). Фото УВКБ ООН

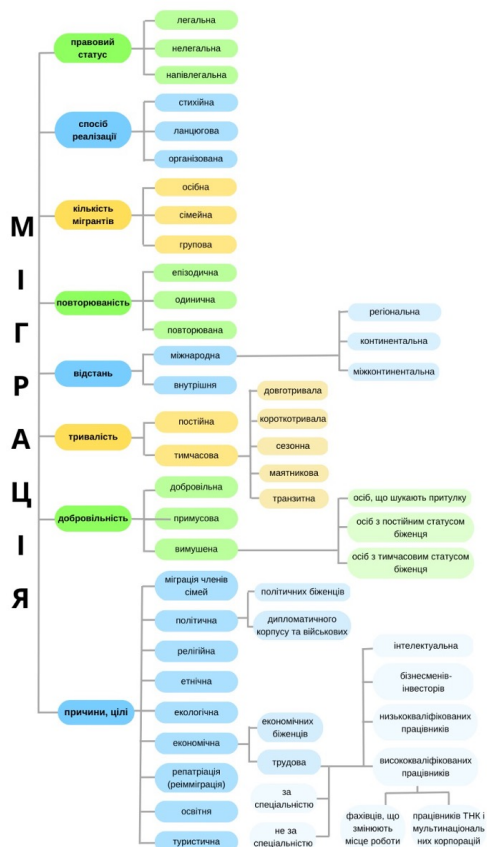

Рис. 1.4. Класифікація міграцій [12, с.132]

За критерієм добровільності розрізняють міграцію:

- добровільну (коли рішення про міграцію приймає сам мігрант);
- примусову (виселення або вигнання, коли мігрант позбавлений права вибору, а до переміщення його примушує вища влада);
- вимушену (зміну місця проживання на певний час або назавжди усупереч бажанням людей, до якої спонукають стихійні лиха, війни, голод, переслідування тощо).

Рис.1.5. Мігранти переходять до Словенії, 2015 рік. Фото Jeff J Mitchell (The Guardian).

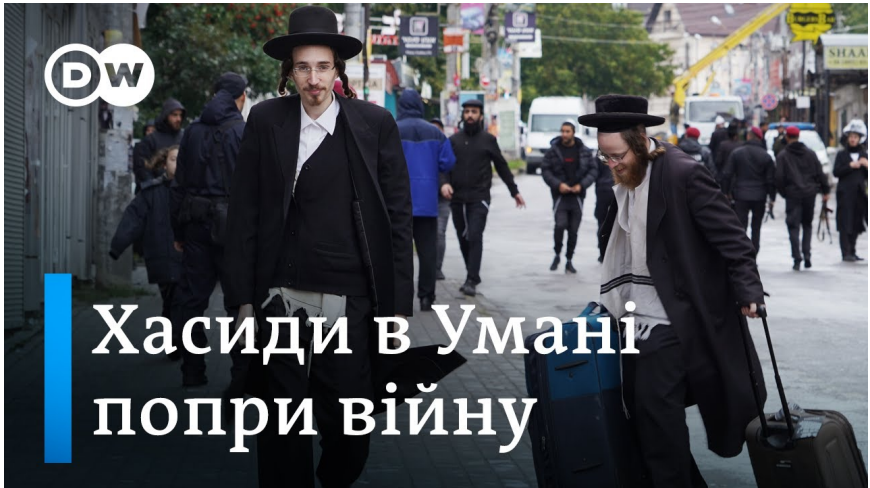
Розрізняють зовнішніх вимушених мігрантів: особи, які шукають притулку; особи, які мають тимчасовий статус біженця; біженці; та внутрішніх – внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

За критерієм причин/цілей міграції поділяють на такі види:

- міграція членів сімей (міграція, що має на меті реалізацію права на возз'єднання сім'ї, тобто возз'єднання з особами, які вже мігрували раніше, якщо таке право є визнаним а країною імміграції, або для створення нової сім'ї);
- репатріація / рееміграція (добровільне повернення на постійне проживання на батьківщину з етнічних, економічних, соціальних причин, причин особистого характеру чи інших причин після тривалого проживання в іншій країні або адміністративно-територіальній одиниці цієї ж країни
- релігійна міграція (міграція, що не має постійного характеру і пов'язана з відправленням релігійного культу);

Приклади

Відео DW Ukrainian «Паломники-хасиди у 2022 році попри війну приїхали святкувати Рош га-Шан до Умані» за покликанням:

- етнічна міграція (міграція з етнічних мотивів заради поліпшення умов проживання чи збереження життя за умов фізичної чи етнокультурної загрози);
- екологічна міграція (переселення з районів екологічних катастроф і стихійного лиха внаслідок суттєвого погіршення умов проживання);
- туристична міграція (туристичні поїздки, які, як правило, не мають постійного характеру та відбуваються у різних напрямках);

Відео з YouTube каналу «Вікна-Новини» «Арабський туристичний бум» в Україні у 2021 році» за покликанням:

- освітня міграція (тимчасове переселення, що триває від кількох місяців до кількох років та має на меті навчання за межами адміністративно-територіальної одиниці постійного проживання);
- політична міграція (міграція, що настає внаслідок змін політичних режимів, зміни державних кордонів, а також – міграція дипломатичного корпусу та військових або тривалі відрядження на 3-4 роки, залежно від місця призначення військовослужбовців, дипломатів, адміністративно-обслуговуючого персоналу дипломатичних установ та їх сімей);
- економічна міграція (перетин внутрішньодержавних та міжнародних кордонів у пошуках роботи, з метою придбання чи продажу товарів, інвестування та інших видів діяльності, що мають економічні цілі чи мотиви).

Трудова міграція є підвидом економічної міграції. Це міграція осіб, що внаслідок погіршення економічної ситуації переїжджають на певний час для того, щоб найнятись на роботу та висилати гроші сім'ї або робити заощадження для матеріального забезпечення свого існування після повернення додому. Трудову міграцію за критерієм професійно-кваліфікаційного рівня мігрантів поділяють на:

міграцію, пов'язану з незадоволенням фахівців рівнем матеріально-технічного та інформаційного забезпечення їх професійної діяльності (при цьому переважно відбувається зміна місця роботи, але не спеціальності, бо мігрантів приваблює не сама можливість отримати роботу, а можливість дістати кращі умови для праці та більшу заробітну плату);

В ідео «Факти ICTV» «Трудова міграція в Україну у 2020-2021 рр.» за покликанням:

- міграцію працівників транснаціональних корпорацій (ТНК) та мультинаціональних корпорацій міжнародних організацій, які через специфіку цих утворень змушені час від часу змінювати місце роботи (але тільки географічне місце);
- інтелектуальна міграція (міграція вчених, викладачів університетів, співробітників науково-дослідних інститутів, що працюють переважно за спеціальністю на основі короткотермінових чи довготермінових контрактів в країнах імміграції, де отримують кращі умови праці і вищу зарплатню, ніж удома);

- міграція бізнесменів-інвесторів, що вкладають гроші у вже існуючі або створюють нові підприємства у місцях (країнах), які не є місцем їх постійного проживання [12].

Питання для самоконтролю

1. Зайдіть за цим [покликанням](#) чи QR-кодом й протягом однієї хвилини послідовно назвіть якомога більше наук, які сьогодні вивчають міграції.

2. Перевірте свої знання щодо міждисциплінарного характеру вивчення міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

3. Перевірте свої знання алгоритму соціологічного вивчення міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#)чи QR-кодом:

4. Перевірте свої знання щодо формування понятійно-категоріального апарату соціології міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#)чи QR-кодом:

5. Перевірте свої знання щодо класифікації міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#)чи QR-кодом:

Практичні завдання

Підготовка до Семінару-дискусії «Визначення та класифікації міграцій»

1. Індивідуальне:

- Підготуйте виступ на семінар, опрацювавши 3 джерела на вибір з рекомендованого списку [4; 6; 13–16; 19].
- Поміркуйте над проблемою багатозначності тлумачень поняття «міграція».
- Визначте домінуючі підходи до розуміння поняття «міграція» у вітчизняному та зарубіжному наукових дискурсах.
- Візьміть участь у дискусії, виступивши на семінарі з обґрунтуванням власного бачення актуальних підходів до розуміння міграцій, з врахуванням міждисциплінарного контексту.

2. Групова робота:

- Опрацюйте рекомендовані джерела [4; 6; 15; 16].
- Розподіліться за групами, спільно визначтеся з критеріями й розробіть власну схему «Класифікація міграцій».
- Обґрунтуйте бачення місця вимушених переселень в структурі міграцій.
- Результати виконання групового проєкту візуалізуйте у довільній формі.
- Презентуйте результати групового проєкту для обговорення на семінарі.

Кейси

- Для роботи з запропонованим в цій та наступних темах курсу відеоконтентом радимо ознайомитись із спеціальним виданням «Висвітлення питань міграції: посібник для журналістів» Міжнародного центру з розвитку міграційної політики (Відень, Австрія), який було підготовлено у 2020 р. задля покращення висвітлення питань міграції у медіа країн Східної Європи – уникнення мови ворожнечі та вжитку некоректної термінології, поширення дезінформації тощо. Ознайомлення з наведеними у посібнику рекомендаціями для журналістів дозволить Вам критично переглядати матеріали ЗМІ, оцінюючи їх на предмет дотримання чи недотримання журналістських стандартів. Посібник розміщено за покликанням: https://www.icmpd.org/file/download/52785/file/MOMENTA%2520Manual_UA_WEB%2520%2528v.3%2529.pdf
- При підготовці презентацій ви може використовувати як Microsoft PowerPoint, так і, наприклад, сервіс Google Презентація, які є зручним для групової роботи. Рекомендації щодо створення презентацій завдяки сервісу Google містяться у відео: https://www.youtube.com/watch?v=aJgvO9k_4k0 Google Презентацію створює та надає доступ до неї членам групи для спільної роботи староста.
- Корисні поради стосовного того, як підготуватися до публічного виступу, можна знайти у цьому відео: <https://dif.org.ua/article/urok-4-azi-komunikatsii>
- Приклади оформлення бібліографічних описів у списках використаних джерел згідно з чинним ДСТУ 8302:2015 ви знайдете за покликанням: <https://msu.edu.ua/library/wp-content/uploads/2019/02/pryklady-oformlennja-bibliorafichnoho-opysu-zhidno-dstu-8302.pdf>

Висновки:

Вибір понять та категорій для порівняльного аналізу був зумовлений....

Інтерпретації поняття надаються в межах таких наук....

Названі поняття та категорії зафіксовані у нормативно-правих документах.... (всі, частково, мають відповідники)

Спільним у тлумаченнях є...

Відмінність у тлумаченнях полягає....

Рекомендації щодо вжитку понять при проведенні соціологічних досліджень:

Список використаних джерел

Джерела оформлюються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015 [5].

Додаткові джерела

1. Безуглий П. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_3
2. Біль М. Міграційна мобільність населення в економічних дослідженнях: теоретичні аспекти. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/issue/view/9/20>
3. Весельська Л. Теоретичні засади регулювання міграційних процесів. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2016/9.pdf
4. Весельська Л. Поняття міграція та міграційний процес в сучасних наукових концепціях. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/4.pdf
5. ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. URL: <https://msu.edu.ua/library/wp-content/uploads/2019/02/pryklady-oformlennja-bibliografichnoho-opysu-zhidno-dstu-8302.pdf>
6. Міграційне право України : підручник / за заг. ред. В. В. Ковальської. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2016. С.30–56. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3994>
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
8. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>
9. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text>

10. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 1.12.2033 № 1382-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
12. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/8810/11-Rovenchak.pdf?sequence=1>
13. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика. Монографія. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка 2015. С. 42–49. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk799390.pdf>
14. Рудяк М. Концептуалізація структурно-змістових складових міграційних теорій. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2020/24.pdf
15. Світлов О.Р. Поняття «міграції» : сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_6
16. Слюсаревський М. Блинова О. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники, закономірності. URL <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2015-10-5/svitoglyad-2015-5-9-slyusarevskiy-blinova.pdf>
17. Соціологія: теорії середнього рівня: навчальний посібник / за наук. ред. Ю. Ф. Пачковського [Н. В. Коваліско, Т. Д. Лапан, Н. Й. Черниш та ін.]. Київ : «Каравела», 2020. 356 с
18. Пилипенко В. Є., Попова І. М., Танчер В. В. та ін. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. 2-е вид. Київ: Каравела, 2004. 350 с. URL: <https://i-soc.com.ua/>

assets/files/book/pilipenko/
pylypenko_vyshnyak_tancher_specialni_ta_haluzevi_sociol
ohii_k_2004.pdf

19. Структурні виміри сучасного суспільства: навчальний посібник / за ред С. Макеєва. К, 2006. С.315– 317
20. Танчин І.З. Соціологія: Навч. посіб. Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. 360 с. URL:https://pidru4niki.com/15290527/sotsiologiya/struktura_sotsiologichnih_znan
21. Туленков М. В. Лукашевич М. П. Соціологія. Загальний курс: Підручник. Київ.: Каравела, 2004. 456 с. URL: <http://xn--e1ajqk.kiev.ua/wp-content/uploads/2019/12/Lukashevich-.P.-Socziologiya.pdf>
22. Черниш Н. Й. Місце соціології транскордонних процесів у структурі соціологічного знання. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22707>
23. Юдина Т.Н. Социология миграции: Учебное пособие для вузов. Москва: Академический Проект, 2006. 272 с. URL: http://yanko.lib.ru/books/sociology/yudina-soc_migraciya-a.htm
24. Ровенчак О. Інтеграційна складова міграційної політики // Психологія і суспільство. – 2010. – № 3(41). – С. 150-175. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/3.pdf>

Тема 2. «Теоретико-методологічні підходи до вивчення міграцій у міждисциплінарному контексті. Специфіка соціологічних підходів до вивчення міграцій»

Поняття та його визначення

Демографічний перехід – термін був введений до наукового обігу американським демографом Ф.Ноутстейном у 1945 р. Загальна схема процесу демографічного переходу складається з 5 послідовних фаз, кожна з яких в різних регіонах Землі відбувається за власним сценарієм, але має певні спільні риси. Перша фаза (демографічна революція) характеризується збереженням високої народжуваності при різкому скороченні смертності. Завдяки цьому досягається високий рівень природного приросту населення. Другий етап характеризується переходом від багатодітних сімей до малодітних, рівень смертності зменшується швидкими темпами, а рівень народжуваності залишається майже на тому самому рівні. Третій етап характеризується підвищенням показників смертності за рахунок старіння населення при повільному зниженні народжуваності. Внаслідок такого часового лагу природний приріст продовжує наростати, відбувається перехід до слабо розширеного відтворення населення, пізніше до його зменшення – депопуляції. Четвертий етап настає тоді, коли показники народжуваності і смертності зрівнюються, а ріст кількості населення припиняється. П'ятий етап, який буде розвиватись у майбутньому, має декілька сценаріїв. Рівень смертності скоріш за все, залишиться на своєму плато, а тенденцію рівня народжуваності важко передбачити [8].

Зворотна міграція – це рух емігрантів назад до їхньої батьківщини задля переселення [5].

Реєміграція – подальша міграція особи після повернення на батьківщину [5].

Мігрант – особа, яка здійснює міграцію.

Міграційний потік – сукупність одиничних міграційних переміщень, що об'єднані спільністю напрямків, які визначаються районами вибуття й прибуття мігрантів упродовж певного календарного інтервалу часу [20, с. 297].

Міграційний приріст (скорочення) – різниця між кількістю прибулих на дану територію та кількістю вибулих за її межі [6].

Чинники (фактори) міграції – сукупність економічних, соціальних, політичних, правових, екологічних та інших умов середовища у місцях вибуття і прибуття мігрантів [20, с. 297].

Стимули міграції – обставини, що визначаються економічними, соціальними, політичними, етнічними, екологічними та іншими умовами, які стають суб'єктивно значущими спонукальними силами у разі, коли вони зачіпляють інтереси мігранта [20, с. 295].

Основні теоретичні положення

Проблеми міграції сьогодні вивчають економісти, демографи, географи, історики, політологи, правознавці, соціальні антропологи, культурологи, психологи, педагоги, філософи, філологів тощо. У кожній науковій дисципліні є власний перелік питань, гіпотез і підходів, яким вона віддає перевагу.

Здійснюючи спроби систематизувати теорії міграції, на порозі XXI ст. науковці виокремлювали 17 основних наукових підходів до вивчення міграції, що містять 45 наукових напрямів, теорій, концепцій, з яких основна 15 припадало на економічний підхід, 5 – на соціологічний, 4 – на власне міграційний, 3 – на демографічний, по 2 – на історичний, топологічний (математичне моделювання) та політичний [3, с. 144]. На сьогодні ж кількість міграційних теорій і концепцій значно зросла, зважаючи на невпинний міграційних процесів, і бажання науковців якомога глибше їх дослідити.

Розглянемо основні «класичні» теорії міграції, які не втрачають своєї актуальності та використовуються в якості теоретичної бази для формування нових теорій міграції із урахуванням нових глобальних змін.

Закони міграції Е. Равенштайна^[1] :

1. Більшість мігрантів переміщуються на короткі відстані.
2. Міграція розвивається поступово, здійснюється крок за кроком, тобто центри тяжіння (перш за все великі міста) залучають переселенців з найближчих територій, а на залишені ними «місця» переміщуються жителі більш віддалених від міст поселень територій.
3. Мігрантів, які переселяються на великі відстані від своїх споконвічних місць проживання, притягують центри промисловості і торгівлі.

4. Кожен міграційний потік породжує зустрічні потоки, що знижує показники нетто-міграції.
5. Городяни менш схильні до міграційних переміщень, ніж уродженці сільській місцевості.
6. Жінки більш схильні до міграційних пересувань, ніж чоловіки (пізніше Равенштайн уточнив, що це правило стосується тільки внутрішньої міграції, — у зовнішній міграції повсюдно і масово переважають чоловіки).
7. Більшість мігрантів — дорослі люди: сім'ї з дітьми рідко переїжджають за межі тієї країни, в якій вони з'явилися.
8. Населення великих міст в більшій мірі збільшується за рахунок міграційного приросту, ніж за рахунок природного.
9. Обсяг міграції зростає пропорційно розвитку промисловості, торгівлі та транспортної інфраструктури.
10. Міграційні потоки в основному спрямовані з сільськогосподарських районів в центри промисловості і торгівлі.
11. Головні причини міграції – економічні [15, с.102-103].

«Чиказька школа»: Уільям Томас і Флоріан Знанецький^[2]

У.Томас та Ф.Знанецький виділили 8 головних проблем адаптації мігрантів:

- проблема співвідношення типу соціальної організації та індивідуалізму;
- проблема індивідуальної та соціальної активності;
- проблема «анормальності»;
- проблема професій;
- проблема взаємини між статями;

- проблема соціального щастя;
- проблеми боротьби рас і культур;
- проблема оптимальної організації культурного життя.

У.Томас та Ф.Знанецький визначили складові «єдиного механізму пристосування мігрантів»:

- детермінація характеру вродженим темпераментом;
- конструювання організації особистого життя;
- адаптація характеру до вимог суспільства і найближчого оточення;
- адаптація індивідуальної життєвої організації до конкретної соціальної організації.

У.Томас та Ф.Знанецький виокремили «універсальні соціальні характери» мігрантів:

Міщанський тип («філістайн») – орієнтований в свідомості і поведінці на стабільність. Погано сприймають зміни, їх життя пов'язане з традиційними ситуаціями і вони формуються як конформісти. Однак, з іншого боку виявляють здатність до опору, тиску змін у зовнішньому середовищі.

Богемний тип («богеміан») – відрізняється спонтанністю поведінкових реакцій і нездатністю до формування стабільних моделей поведінки. Схильні демонструвати певну ступінь адаптивності до нових умов, але вона не веде до нової цілісної моделі організації життя.

Креативний тип – найбільшою мірою соціально ефективний. Будує своє життя, виходячи з тенденції до різноманітності, переслідуючи власні цілі. Пристосування йде через механізм активної діяльності [19].

Теорія взаємодії «рухливості та відстані» С. Стоуффера^[3]

С. Стоуффер вийшов за рамки суто економічної інтерпретації мотивів міграційних процесів. Він стверджував, що поряд з такими чинниками, як «відстань» і «чисельність населення»

існують й інші детермінанти обсягу і «якості» міграційних потоків. За С. Стоуффером, кількість людей, яка переміщується на певну відстань, є прямо пропорційною «перспективам», які перед ними відкриваються, та зворотно пропорційною кількості «виштовхуючих факторів» («заважаючих обставин»). Частина цих факторів має неекономічний характер. Це:

- витрати на переїзд;
- законодавчі обмеження міграційних переміщень;
- недостатній рівень освіти та інформованості мігранта;
- негативні установки місцевого населення по відношенню до мігрантів і т.д.

С. Стоуффер стверджував, що «проміжні можливості» можуть переконати мігранта оселитися в певному місці на маршруті, а не продовжувати шлях до початково запланованого пункту призначення. Аналіз «виштовхуючих факторів» С. Стоуффер вважав найважливішою частиною дослідницької роботи в сфері управління міграційними потоками та соціальною адаптацією мігрантів [3, с. 145].

«Гравітаційна модель міграції» Дж Зіпфа^[4]

Дж. Зіпф, спираючись на «закони міграції» С. Равенштайна, утилітаристські концепції людської поведінки (популярні в американських поведінкових науках), запропонував пояснювати внутрішні міграції виходячи з принципу найменшого опору. Люди для досягнення бажаного результату завжди обирають ті дії, що вимагають від них найменших зусиль при найбільшій результативності.

Дж. Зіпф сформулював «гравітаційну модель» міграції, яка отримала широке визнання і досі часто використовується в дослідженнях міграційних процесів. Відповідно до цієї моделі інтенсивність міграційного потоку між двома територіями (населеними пунктами) залежить від відстані між ними і їх величини (чисельності населення).

Гравітаційна модель міграції впливає з закону тяжіння Ньютона: будь-які два тіла притягуються одне до одного із силою, яка пропорційна добутку їхніх мас і обернено пропорційна квадрату відстані між ними. У географічному значенні слова «тіла» та «маси» замінюються на «розташування» та «важливість» відповідно, де важливість можна виміряти в термінах чисельності населення, валового внутрішнього продукту або інших відповідних змінних. Гравітаційна модель міграції, таким чином, базується на ідеї, що зі збільшенням важливості одного або обох місць також буде зростати рух між ними. Однак чим далі одна від одної розташовані дві локації, тим меншим буде рух між ними, оскільки кошти, які для цього використані, зусилля, які докладені, і труднощі, які випробувані, зі збільшенням відстані збільшуються [7, с.17].

Теорія факторів «тяжіння-відштовхування» Е. Лі^[5]

Базуючись на «законах міграції» Е. Равенштайна та власних дослідженнях, Е. Лі вивів, що міграція є балансом між факторами, що «притягують» (push factors) і «відштовхують» (pull factors) в пунктах вибуття та прибуття. Е. Лі зазначав, що з моментами як прибуття, так і вибуття мігрантів незмінно пов'язані дві групи – негативних і позитивних – факторів, які чинять вплив на мігранта.

Потенційний мігрант приймає рішення про міграцію у тому випадку, якщо комбінація всіх факторів (і тих, які «притягують», і тих, які «відштовхують») буде настільки сильною, щоб виправдати ті труднощі, що очікують його на шляху до нового місця проживання (схема 4) . Більш схильним до переїзду Е. Лі вважав людей, які щойно закінчили навчання, одружилися, а, ті ж, хто виходять на пенсію чи розлучається, можуть, навпаки, здійснити зворотну міграцію [4. с. 18].

[1] Становлення сучасної теорії міграції пов'язують з ім'ям англійського географа Ернста Георга Равенштайна (1834-1913), який у 1885 р. в *Journal of the Statistical Society* опублікував знамениту статтю про так звані «законои міграції» («The laws of migration»). Роботи Равенштайна справили величезний вплив на подальший розвиток теорій міграції – багато сучасних концепцій спираються на сформульовані ним «законои». Більше дізнатись про законои Е. Равенштайна, а також пройти вікторину на знання цих законоів можна за [посиланням](#).

[2] Флоріан Знанецький (1882–1958) та Вільям Томас (1882 –1958) – фундатори американської емпіричної соціології, автори відомої п'ятитомної наукової праці «Польський селянин у Європі й Америці» (1918-1920), побудованої на основі вивчення 8 тис. документів – листування, щоденників польських мігрантів.

[3] Семюел Стоуффер (1900 – 1960) – видатний американський соціолог, розробник методів опитування. Його теорія взаємодії рухливості та відстані була викладена в статті «Втручаються обставини: теорія взаємодії мобільності і відстані», яка вийшла друком у журналі «Американський соціологічний огляд» в 1940 р.

[4] Джордж Зіпф (1905-1950) – американський лінгвіст і статистик. Його міграційна теорія викладена у працях «The (P1 P2 / D) Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons» (1946 р.) та «Human behavior and the principle of least effort» (1949 р.).

[5] Еверет Лі (1917–2007) – американський соціолог, демограф. За [посиланням](#)

можна ознайомитись з повним викладом його теорії міграції в статті «A Theory of Migration», опублікованій в журналі «Demography» у 1966 р.

[6] Джордж Зіпф (1905-1950) – американський лінгвіст і статистик. Його міграційна теорія викладена у працях «The (P1 P2 / D) Hypothesis: On the Intercity Movement of Persons» (1946 р.) та «Human behavior and the principle of least effort» (1949 р.).

[7] Еверет Лі (1917–2007) – американський соціолог, демограф. За [посиланням](#) можна ознайомитись з повним викладом його теорії міграції в статті «A Theory of Migration», опублікованій в журналі «Demography» у 1966 р.

Таблиця 2.1
Чинники «притягування-відштовхування» мігрантів за Е.Лі

Фактори, пов'язані з місцем вибуття		Фактори, пов'язані з місцем прибуття	
«відштовхування»	«притягування»	«відштовхування»	«притягування»

втрата багатства, бідність, безробіття, низький рівень доходу, важкі умови праці, рабство або примусова праця, високі податки, дискримінація, обмеження прав, зокрема на віросповідання, політичний	родинні зв'язки, наявність житла, етнічна, расова та культурна однорідність	відстань, бар'єри на кордоні, витрати, транспорт	наявність житла на місці переселення, високий рівень економічного розвитку, більш високі доходи, безпека, можливості працевлаштування кращі умови життя, політична та/або релігійна свобода, краще медичне обслуговування, краща освіта, технологічний
---	---	--	--

Теорія «міграційного переходу» В.Зелінські^[10]

В.Зелінські, за аналогією з демографічним переходом початку 1970-х рр., доводив існування стійких структурних закономірностей в зростанні темпів і масштабів індивідуальної мобільності населення, обумовлених відмінностями етапів модернізації. Відповідно до моделі В.Зелінські, міграційний перехід сучасності складається з 5-ти послідовно змінюючих одна одну фаз.

1. Стабільне (раннє) традиційне суспільство, для якого характерна мінімальна міграція з метою зміни місця проживання і обмежені невеликими територіями переміщення.
2. Раннє мобільне суспільство складається з появою міст і початком масових міграцій з села в міста – як старі, так і новостворювані. Формуються масові потоки емігрантів в доступні і привабливі країни
3. Пізнє мобільне суспільство характеризується ослабленими, але все ще помітними міграційними потоками з сільської місцевості в міста, хоча відзначається істотним зниження темпів і масштабів еміграції.

4. У розвиненому суспільстві переміщення із сільської місцевості в міста тривають, але з помітним зниженням їх абсолютних і відносних показників. На даній фазі складаються потужні міграційні потоки «місто-місто» і всередині окремих міських агломерацій. Значно зростають імміграційні потоки некваліфікованої і середньокваліфікованої робочої сили з бідних країн. Формуються глобальні міжнародні міграційні потоки кваліфікованих робітників і фахівців.

5. У надрозвинену суспільстві знижуються обсяги внутрішньої міграції внаслідок розвитку комунікаційних технологій, і практично всі міграційні переміщення здійснюються між містами або всередині агломерацій. На даній стадії масштаби міграції некваліфікованої робочої сили з менш розвинених країн в більш розвинені наростають настільки, що в багатьох розвинених країнах вводяться суворі законодавчі обмеження внутрішньої і зовнішньої міграції [7, с.18].

[\[10\]](#) Вілбур Зелінскі (1921–2013) – американський культуролог, автор теорії культурного районування США. З повним викладом його теорії «міграційного переходу» в його роботі «The Hypothesis of the Mobility Transition» можна ознайомитись за [покликанням](#).

Теорія людського капіталу

У загальному розумінні економічна теорія визначає людський капітал як сформований чи розвинений у результаті інвестицій і накопичений людьми певний запас здоров'я, знань, здібностей, досвіду, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і дозволяє отримати вигоди власникові.

Інвестиційний підхід сутність людського капіталу розкриває через прямі грошові вкладення в людину (а саме – в освіту, професійну підготовку та перепідготовку, здоров'я, мобільність, культуру тощо) та соціальні інститути, що забезпечують формування людського капіталу.

У межах ресурсного підходу людський капітал являє собою невідчужуваний запас певних здібностей і навичок людини, нематеріальних активів / особистісного потенціалу, що є

основою її продуктивної діяльності й отримання різних форм доходу та вигод.

Базовими формами людського капіталу прийнято вважати капітал освіти; капітал здоров'я, капітал професійної підготовки кадрів; капітал міграцій /мобільності; технологічний капітал, інноваційний капітал, інтелектуальний капітал, культурний капітал, інформаційний капітал тощо.

Капітал мобільності як одну з форм людського капіталу виокремив Г. Беккер^[11], і в межах інвестиційного підходу його дослідженню традиційно приділяється значна увага. При цьому синонімом поняття «капітал мобільності» часто виступає поняття «міграційний капітал». Логіку розгляду процесу міграції як інвестиції на індивідуальному рівні описали Б. Чизвик, Л. Сжаастанд, Т. Шварц: мігрант несе сукупність монетарних (на пошук інформації, транспорт, житло, пошук нової роботи, вивчення іноземної мови тощо) витрат, які повинні пізніше окупитися додатковими доходами (або підвищенням рівня життя). Приймаючи рішення про міграцію, мігрант оцінює розмір чистої приведенної вартості своїх вигод від переїзду та зважується на переїзд або ні. Однак, крім монетарних витрат, мають місце й витрати немонетарні, пов'язані з ризиками виникнення психологічних проблем через розлуку з близькими та звичним оточенням, необхідністю адаптації до нового культурного середовища тощо. Психологічні витрати не піддаються кількісному вимірюванню, однак для потенційного мігранта вони часто мають більше значення, ніж монетарні й є визначальними при прийнятті рішення про переїзд чи повернення [1].

Отже, в межах теорії людського капіталу кожна людина розглядається як джерело та результат вкладання інвестицій. Відтак, оцінювання джерел і результатів міграції відбувається з позиції ефективності інвестування у цей процес, який ставить за мету отримання позитивного економічного та похідних від нього ефектів.

«Синтетична теорія» міграції Д. Масея^[12]

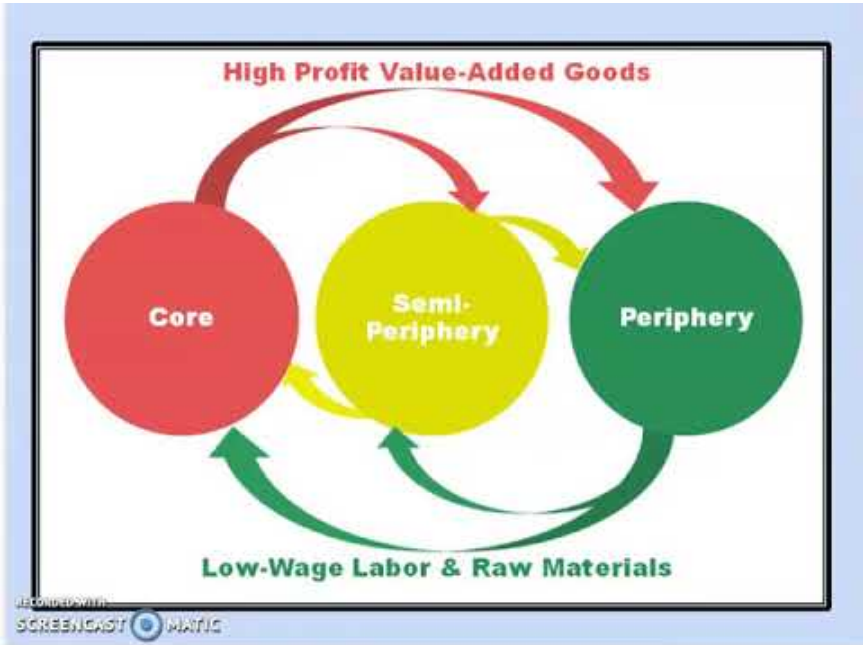
У 1990-х рр. американські соціологи спробували створити теорію, яка б об'єднала концептуальні напрацювання всіх попередніх теорій міграції. В результаті з'явилася так звана «синтетична теорія» міжнародної міграції, в якій міграційні переміщення розглядаються як результат великих трансформацій в політичній, економічній і соціальній життя внаслідок бурхливого виробничого і економічного зростання. Д. Масей доводить, що різниця в доходах не є головним фактором, який зумовлює міграцію, – збільшення доходів не спричиняє миттєве виникнення припливу, так само як і зниження доходів – миттєвий міграційний відтік. Як детермінанти стійкості міграційних потоків Д. Масей називає створювані мігрантами мережі (network), які відповідають за зв'язки з батьківщиною та діаспорою [11, с.17–18].

[11] Гері Беккер (1930–2014) – американський економіст. З його роботою «*Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education, Third Edition*» можна ознайомитись за покликання: <https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-third-edition>

[12] Дуглас Масей (1952 р.н.) – професор соціології в *Прінстонській школі громадських і міжнародних відносин* *Прінстонського університету*

Приклади

Відео про теорію світ-систем І. Валлерстайна за покликанням:

Відео, де Д. Масей представляє свою статтю «[Міжнародна міграція в теорії та практиці: практичне дослідження](#)» на конференції «Детермінанти міжнародної міграції» – DEMIG, яка проходила в Оксфордському університеті 23–25 вересня 2014 р. за покликанням.

Відео інтерв'ю з Д. Масеєм про сегрегацію за місцем проживання в США та міжнародну міграцію (2022 р.) за покликанням:

Residential segregation and international migration

Douglas Massey

SCHOOL OF
ECONOMICS AND
MANAGEMENT

Питання для самоконтролю

1. Перевірте свої знання авторів теорій міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

2. Перевірте свої знання щодо приналежності теорій міграції до відповідних наукових дисциплін, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

3. Перевірте свої знання щодо змісту теорій міграції, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

4. Перевірте свої знання чинників «притягування-відштовхування» мігрантів, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Практичні завдання

до семінару-конференції «Пояснючі можливості теорій міграцій»

1. Індивідуальне:

На основі лекційного матеріалу, рекомендованого нижче списку теорій міграції, про які не йшлося на лекції, огляду не менше 3-х з рекомендованих джерел [2; 4; 9–19; 22], а також завдяки самостійному пошуку, здійсніть добір 2-3-х теорій міграцій, які відповідають Вашим науковим інтересам.

- Проаналізуйте відібрані теорії за таким планом: автор/ автори, час виникнення теорії, країна походження, зміст (основні положення) та понятійно-категоріальний апарат, пояснючі можливості.
- Якщо Ви обрали «західні» теорії, то при ознайомленні зі змістом, намагайтесь ознайомитись з першоджерелами.
- Візуалізуйте результати роботи для публічного виступу на семінарі «Пояснючі можливості теорій міграцій» у довільній формі.
- Виступіть з підготовленою доповіддю на семінарі «Пояснючі можливості теорій міграцій».
- Візьміть участь в обговоренні доповідей.

Таблиця 2.2

Теорії міграції, рекомендовані для самостійного опрацювання

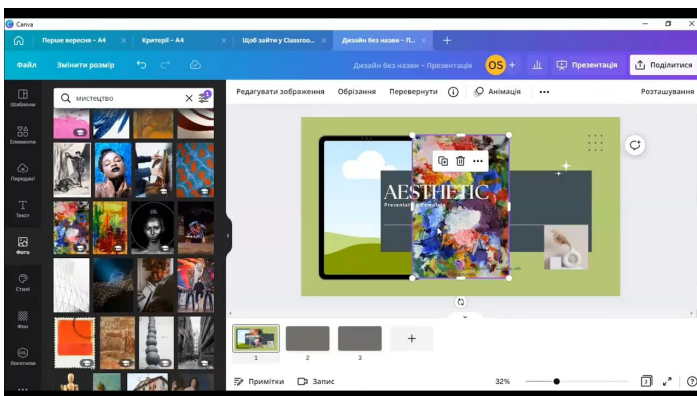
Економіка	<p>Неокласична економічна теорія (Дж. Гарріс, М. Тодаро)</p> <p>Нова економічна теорія міграції (О.Старк, Е.Тайлор)</p> <p>Теорія економіки сімейної міграції (Дж. Борджас, Дж. М.)</p> <p>Теорія сегментованого ринку праці (М.Піоре, А.Порт)</p> <p>Теорія технологічного розвитку (Дж. Саймон)</p> <p>Теорія мобільності населення, зайнятого у сільському</p> <p>Теорія матеріалізму Г. Стендінга</p>
Демографія	<p>Теорія трьох стадій міграційного процесу Л. Рибаківськ населення І. Прибиткової</p>
Політологія	<p>Теорія «зіткнення цивілізацій» С.Гантінгтона</p>
Соціологія	<p>Типологія міграції У. Петерсена</p> <p>Гендерні теорії міграції</p> <p>Теорія соціальних мереж</p> <p>Теорія міграційних мереж Д. Масея, Е. Тайлора</p> <p>Теорія кумулятивної причинності Д. Масея</p> <p>Соціологічна теорія ризиків</p> <p>Інституційна теорія міграції</p>
Культурологія	<p>Теорія «культурного шоку» (С.Бочнер, К. Оберг, Г. Тріа)</p> <p>Концепція «стресу акультурації» Дж. Беррі</p> <p>Теорія мульткультуралізму («миска салату»)</p>

Кейси

- Якщо у Вас виникають труднощі при роботі з англomовним контентом в межах курсу – можна користуватись автоматичним перекладом статей та сайтів, а також переглядати відео в YouTube, налаштувавши субтитри українською. Про ці можливості дивіться у відео за покликанням:

- При підготовці презентацій ви може використовувати як Microsoft PowerPoint, так і, наприклад, програму Canva, за допомогою якої Ви можете створювати постери, колажі, флаєри, урізноманітнюючи способи візуалізації інформації з врахуванням інтересів аудиторії. Рекомендації щодо створення презентацій в цій програмі містяться у відео:

- Якщо Ви ще не подолали страх публічних виступів, маєте «страх екрану» при виступах на zoom-конференціях, перегляньте це відео та виконайте запропоновані експертом вправи перед виступом на семінарі:

- Якщо Вас зацікавило питання коректного висвітлення міграції у ЗМІ, й Ви бажаєте приділити додатковий час неформальній освіті, рекомендуємо до проходження дистанційний навчальний курс у «[Медіаграмотність для громадян](#)» . Також перевірити свої навички критичного мислення при споживанні медіа-контенту Ви зможете за допомогою онлайн гри «[Медіаграмотна місія](#)»

Додаткові джерела

1. Балусєва О.В., Никифоренко Н.О. Внутрішньо переміщені особи як ресурс інноваційного розвитку в контексті теорії людського капіталу. Менеджер. Вісник ДонДУУ. Серія «Державне управління». № 3(80). Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 5–15
2. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. Політичні інститути та процеси. Політичне життя. 2018. № 1. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_3
3. Білошицький С. Сучасна міжнародна міграція як політична проблема та об'єкт політичної науки. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/biloshytskyi_suchasna.pdf
4. Біль М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика. Монографія. Львів : ПАІС, 2018. С .9–50. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20180008.pdf> 9-57
5. Гойсан В. Реєміграція як дефініція в науковому дискурсі. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/35579/Tnrssn_21_2.pdf?sequence=1
6. Головне управління статистики у Донецькій області. URL: http://donetskstat.gov.ua/statinform/met_demogr.php
7. Грищенко Н., Лясота Л. Теорії міграції населення та їх значення для вивчення міграційних настроїв у XXI ст. URL: <http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/4.pdf>
8. Економічна і соціальна географія країн світу. Навчальний посібник / за ред. Кузика С. П. Львів: Світ, 2002. 672 с.
9. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. Київ: НІСД, 2018. С.81–93 URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf

10. Міграційне право України : підручник / за заг. ред. В. В. Ковальської. Херсон : ФОРМ Грін Д.С., 2016. С.30–56 URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/3994>
11. Новосад К. Сучасні моделі дослідження міжнародної міграції. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1511>
12. Никифорова Н., Никифорова А. Міграції як ресурс у контексті індивідуального людського вибору. Менеджер. Вісник ДонДУУ. Серія «Економіка». №4(89). Маріуполь: ДонДУУ, 2020. С. 74-85.
13. Никифорова Н.О. Психологічні витрати в контексті інвестиційного підходу до оцінки міграційного капіталу внутрішньо переміщених осіб. Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії : збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науковопрактичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 198–201
14. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика. Монографія. Львів: Львів. нац. унт ім. Івана Франка 2015. С. 42–49. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk799390.pdf>
15. Роговенко О.В. Теорії міграції: соціально-трудова аспект. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_1/24.pdf
16. Рудяк М. Концептуалізація структурно-змістових складових міграційних теорій. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2020/24.pdf
17. Світлов О.Р. Поняття «міграції» : сучасні погляди та можливі перспективи в контексті теорії соціальної мобільності. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_16_6
18. Слюсаревський М. Блинова О. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники, закономірності. URL <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2015-10-5/svitogliad-2015-5-9-slyusarevskiy-blinova.pdf>

19. Соціологічна спадщина Ф. Знанецкого і У. Томаса. *Воронцов А.В. Історія соціології*. URL: https://stud.com.ua/5993/sotsiologiya/sotsiologichne_spadschina_znanetskogo_tomasa
20. Структурні виміри сучасного суспільства: навчальний посібник / за ред С. Макеєва. Київ, 2006. С.315– 317
21. Lee E. A Theory of Migration. URL: https://newdoc.nccu.edu.tw/teasyllabus/1102265813001/3_ATheoryOfMigration_EverettLee.pdf
22. Migration Theory: talking across disciplines. Ed. by Caroline B. Brettell and James F. Hollifield. Reproduced by permission of Routledge: Taylor & Francis Group LLC. URL: [https://ccis.ucsd.edu/files/Miscellaneous/Migra\\$%20tion%20Theroy.pdf](https://ccis.ucsd.edu/files/Miscellaneous/Migra$%20tion%20Theroy.pdf)

Тема 3. «Сучасні міграційні процеси: можливості соціологічного аналізу»

Поняття та його визначення

Анексія (лат. annexio – приєднання) – протиправне насильницьке приєднання однією державою території або частини території іншої держави, або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародного співтовариства [25, с. 20].

Глобалізація – економічні та неекономічні процеси, що виходять за територіальні межі держав. У широкому сенсі глобалізація передбачає всі форми суспільних змін, що носять транснаціональний характер [25, с. 38].

Діаспора – 1) релігійна та мовно-культурна спільнота або сукупність індивідів, яка мешкає поза межами країни свого походження й утворює стійкі етнічні групи в країні мешкання, має соціальні інститути для підтримки та розвитку своєї ідентичності та спільності; 2) фізичні особи та члени мережі, об'єднання та громади, які залишили свою країну походження, але зберігають зв'язок зі своєю батьківщиною. Охоплює поняття експатріантів, трудівників-мігрантів, що перебувають за кордоном тимчасово, іноземців із громадянством країни перебування, із подвійним громадянством і мігрантів другого та третього поколінь [25, с. 46].

Диверсифкована міграція – міграція, розгалужена за причинами, наслідками, об'ємом міграційних потоків, географією країн еміграції та імміграції, відстанню, способами реалізації, повторюваністю, добровільністю, тривалістю та правовим статусом [22, с.10].

Експансія (лат. expansio – поширення, розширення) – це одна з форм зовнішньої політики, спрямованої на розширення території країни шляхом приєднання чи поглинання сусідніх територій.

Експатріація – залишення батьківщини (еміграція), вислання за кордон, добровільний вихід із громадянства, позбавлення громадянства [25, с.52].

Європейська міграційна криза – явище, що стало «гуманітарною катастрофою», викликаною масовим напливом мігрантів у 2015 рці з країн Близького Сходу та Африки до Європи [1].

Квота імміграції – кількісні обмеження, граничні показники кількості мігрантів, яким щорічно дозволяють в'їжджати в країну [25, с. 74].

Колоніалізм – політика країни чи групи країн, спрямована на підкорення інших держав, територій або народу за допомогою методів військового, політичного чи економічного примусу.

Країна-донор – країна, яка служить джерелом міграційних потоків (законних чи незаконних) [25, с. 78–79].

Країна-реципієнт – країна, що приймає, країна, на території якої проживають або тимчасово перебувають іноземці та особи без громадянства на основі національного законодавства та/ або міжнародного договору [25, с. 78–79].

Метрополія – країна, що володіє колоніями.

Репатріація – право біженця, або військовополоненого, або арештованого, на повернення в країну, громадянином якої він є, на підставі положень, викладених у міжнародних документах (Женевські конвенції 1949 р., Протоколи 1977 р., Положення про закони і звичаї сухопутної війни, документи з прав людини, а також правові звичаї) [25, с. 136].

Основні теоретичні положення

1. Міграційні процеси у глобальному вимірі

Міграція була і залишається частиною світової історії.

Дослідники виокремлюють такі історичні види міграції:

- переселення кочових племен та народів (неодноразові хвилі міграції кочовиків, які котилися Індійським субконтинентом, постійні вторгнення кочівників до Китаю, монгольська навала, «велике переселення народів»), які не супроводжувалися встановленням нових соціальних порядків; переселенці здебільшого втрачали зв'язки з батьківщиною та, як правило, асимілювалися з корінним населенням;
- зовнішня експансія зрілих соціальних систем (експансія Єгипту до Передньої Азії; Ассирії та згодом Персії до Фінікії, Закавказзя, Малої Азії та Греції; вторгнення елінів та македонців до Азії та Північної Африки; становлення Римської імперії та масштабна міграція латинян до її периферійних районів; експансія арабів, що зупинилась лише у Південній Франції і, нарешті, європейська колонізація Америки, Австралії та окремих регіонів Азії, що почалась у XV-XVI ст.) [22, с. 2].

Перший історичний вид міграції можна охарактеризувати як «боротьбу за виживання» – пошук більш родючих земель та більшої кількості природних ресурсів.

Другий історичний вид міграції можна назвати «боротьбою за процвітання» - процвітання великих держав і боротьба між ними за економічний та політичний вплив на міжнародній арені, задля чого проводилась колонізація менш розвинутих регіонів, що супроводжувалась міграцією спочатку з країн метрополій до колонізованих регіонів, а згодом й у протилежному напрямку. До XIX ст. найзначніші міграційні потоки ініціювалися колоніальними державами, так званими традиційними країнами імміграції – США, Канада, Австралія,

Нова Зеландія, Аргентина, Бразилія, Південна Африка та Родезія [22, с.10].

З середини XIX ст. бере відлік історія обліку мігрантів. У цей же час формуються європейські нації-держави та оформлюються їхні кордони, і міграція стає таким просторовим рухом, що супроводжується перетином державних кордонів, наявність яких і уможливила фіксацію такого перетину. Імперії, що існували в Європі спонукали населення до переміщення, внаслідок своїх територіальних зазіхань чи численних війн. Саме з середини XIX ст. виникають нові міграційні потоки у напрямку заморських країн, внаслідок чого склалась чітка світова тенденція до еміграції. За різними даними, з 1821 по 1924 рр. біля 55 млн європейців покинуло континент, і з них 35 млн переїхали до США [22. с. 2].

На думку Л. Ровенчак, від початку XX ст. доречно виокремлювати третій історичний вид міграції – сучасну диверсифіковану міжнародну міграцію [22. с. 10]. В межах цього виду міграції можна виділити наступні хронологічні етапи:

1. до Першої світової війни – переважно економічна міграція з Європи до Північної та Південної Америки та внутрішньо-регіональні міграції внаслідок Балканських воєн і розпаду Османської імперії;
2. міжвоєнний період – внутрішньо-європейська економічна міграція (зі Сходу на Захід Європи) та до США а також міграція до Франції біженців через війну в Іспанії та переслідуваних неарійців з Німеччини;
3. після Другої світової війни – в основному етнічні та політичні, переважно примусові переселення всередині Європи та економічні – за її межі до Північної та Південної Америки і Австралії;
4. від 1960-х рр. до сьогодні:
  - переважно економічні міграції до країн з найбільш розвинутою економікою – регіональних лідерів (країни ЄС,

«Азійські Тигри», ПАР, країни Перської затоки, Аргентина, Венесуела, США, Канада);

- традиційна міграція з різних регіонів до США, Канади, Австралії;
- міграція до колишніх європейських метрополій з країн Азії та Африки; політична міграція та міграція біженців з «гарячих точок» - В'єтнам, Афганістан, Близький Схід, африканські країни (Ангола, Мозамбік, Ефіопія, Руанда, Сьєра-Леоне, Сомалі), Південна та Центральна Америка (Чилі, Куба, Гаїті), спочатку Східна Європа (Угорщина, Чехословаччина), а потім колишній Радянський Союз (Карабах, Придністров'я, Чечня) і колишня Югославія Пакистан, Східний Тимур, Ірак [22, с. 3–9].

Саме третьому історичному виду міграцій є притаманним певне «впорядкування» міграційних процесів – створення державних та міжнародних систем обліку міграції, вироблення нової гілки внутрішньої та зовнішньої політики держав – міграційної політики та створення низки міжнародних організацій, що займаються широким діапазоном проблем, пов'язаних з міжнародною міграцією та мігрантами.

У 1949 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію про запровадження посади Верховного Комісара ООН з питань біженців. У 1950 р. ООН було створено й з 1951 р. розпочало свою роботу United Nations Higher Commissioner for Refugees (UNHCR) / Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) або Агентство ООН у справах біженців.

У 1951 р. під егідою ООН було підписано міжнародну Конвенцію, в якій врегульовано питання статусу біженців. У 1967 р. Конвенція була доповнена Протоколом, який поширює визначення біженців на осіб, що стали ними внаслідок конфліктів уже після закінчення Другої світової війни [\[13\]](#).

У 1951 р. була створена міжнародна неурядова організація у сфері міграції – International Organization for Migration (IOM) / Міжнародна організація міграцій (МОМ) [\[14\]](#). На сьогодні IOM має 175 держав-членів, ще 8 держав мають статус спостерігачів. IOM працює, щоб допомогти забезпечити

впорядковане та гуманне управління міграцією, сприяти міжнародній співпраці з питань міграції, допомагати в пошуку практичних рішень проблем міграції та надавати гуманітарну допомогу мігрантам, які цього потребують, включаючи біженців та внутрішньо переміщених осіб. Діяльність ІОМ включає просування міжнародного міграційного права, політичні дебати та рекомендації, захист прав мігрантів, здоров'я міграції та гендерний вимір міграції.

19 вересня 2016 р. глави держав і урядів вперше зібралися на глобальному рівні в рамках Генеральної Асамблеї ООН, щоб обговорити питання, пов'язані з міграцією та біженцями. Це надіслало потужний політичний сигнал про те, що питання міграції та біженців стали головними питаннями міжнародного порядку денного. Приймаючи Нью-Йоркську декларацію про біженців і мігрантів, 193 держави-члени ООН визнали необхідність комплексного підходу до людської мобільності та посилення співпраці на глобальному рівні. 19 грудня 2018 р. Генеральна Асамблея ООН офіційно схвалила Глобальний договір про безпечну, впорядковану та законну міграцію^[15].

Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року^[16] визнає, що міграція є потужним рушієм сталого розвитку для мігрантів та їхніх громад^[17].

Збір статистичних даних про міграцію проводить ІОМ й оприлюднює їх у Світових звітах про міграцію (2000-2022)^[18].

У грудні 2017 р., під керівництвом Глобального центру аналізу міграційних даних (GMDAC) ІОМ було запущено Migration Data Portal^[19], який допомагає швидко та легко знайти загальнодоступні та міжнародно порівнювані дані про міграції, ключову міграційну статистику за країнами та регіонами, з поясненням методик вимірювання різних аспектів міграції, презентацією інструментів збору міграційних даних тощо.

^[13] Ознайомитись зі змістом [Конвенції та протоколу можна за покликанням](#):

[14] З історією *ІОМ* можна ознайомитись за посиланням.

[15] Ознайомитись з *цим документом* можна за покликанням.

[16] Ознайомитись з *Порядком* можна за покликанням.

[17] Прослідкувати *взаємозв'язок між Порядком денним до 2030 року та міграцією* можна за покликанням.

[18] *Інтерактивний Світовий звіт про міграцію за 2022 р.* розміщено за покликанням.

На *онлайн платформі публікацій ІОМ* також розміщено серії спеціальних досліджень, статті, міграційні профілі та інші матеріали.

[19] Зайти на портал можна за покликанням.

Рис.3.1. Кількість мігрантів у світі на 2020 р. за даними офіційного сайту ІОМ. Скріншот зі звіту Global Migration Indicators 2021 [37, С. 11]

Світову статистику щодо шукачів притулку та біженців збирає й щорічно оприлюднює UNHCR та своєму сайті[20] та аналізує у Global Trends Report[21]. База даних містить інформацію про вимушено переміщене населення за понад 70 років. Вона охоплює такі переміщені групи населення, як біженці, шукачі притулку та внутрішньо переміщені особи, включно з їхніми демографічними характеристиками. База ґрунтується на трьох джерелах даних:

- дані UNHCR, зібрані під час щорічної статистичної діяльності (деякі дані починаються з року створення UNHCR);
- дані, надані Близькосхідним агентством ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт (UNRWA);

- дані надані Центром моніторингу внутрішнього переміщення (IDMC).

[20] З базою даних UNHCR можна ознайомитись за [ПОКЛИКАННЯМ](#).

[21] З останнім *Global Trends Report*, за 2021 р., можна ознайомитись за [ПОКЛИКАННЯМ](#).

Рис. 3.2. Дані UNHCR про вимушені переміщення у світі станом на середину 2022 р._Скріншот з офіційного сайту UNHCR [43]

2. Україна у міграційному вимірі

Українська нація пережила 6 хвиль масової міграції.

Наприкінці XIX ст. міграційний рух з українських територій, що входили до складу Російської імперії був спрямований на Схід – в азіатську частину імперії, а з Австро-Угорської імперії – на Захід, до Америки. В обох випадках йшлося про переселення головно українського селянства, зумовленого соціально-економічними причинами – неможливістю українців отримати економічні права та свободи, в особливості на використання землі. Внаслідок малоземелля чи обезземелювання селян 70% працездатного населення на селі не могли знайти застосування своїм робочим рукам.

Рис. 3.3. Буковинська родина в Квебеку, по дорозі до поселення Една-Стар, Альберта, 1897 р. Фото з сайту [Світового конгресу українців](#).

Рис. 3.4. Реклама про переїзд до Канади, 1900-ті роки. Фото з сайту Світового конгресу українців: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/ukra%D1%97nczi-v-kanadi-vid-persho%D1%97-hvili-immigraczi%D1%97-doteper/>

- українці, що воювали у складі білих армій Денікіна, Врангеля;
- заробітчани з західних українських земель.

Щодо центральних осередків української міграції, то в цей час в Європі ними стали Польща, Чехословаччина, а згодом – Німеччина та Франція. Рух за океан був інтенсивним, хоча за масовістю поступався першій хвилі міграції. Через введення іммігрантських квот у США, основні вектори еміграції були спрямовані до Канади та Аргентини.

Рис.3.5. Емігранти прибувають на Ellis Island (Teacher's Activity Guide). Фото з сайту LEMKO-OOL: <https://www.lemko-ool.com/?p=2880>

Третя хвиля – по закінченню Другої світової війни була майже винятково політичною й за різними оцінками охопила 1-2 млн осіб. Це:

- українці, вивезені до Німеччини на примусові роботи;
- члени німецьких військових формувань та працівники окупаційних адміністрацій;
- частина бійців УПА;
- військовополонені, які утримувались у німецьких концтаборах;

- колишні українські політичні емігранти з Польщі, Чехословаччини, Франції, які примусово чи добровільно перемістились далі [30, с. 29-35].

Четверта хвиля масової міграції українців припадає на добу Незалежності. Лібералізація політичного життя спричинила активізацію міграції українців за кордон. Відсоток мігрантів від загальної кількості населення України у 1990 році сягнув 13,4% [20].

Source: UN DESA (2019a), UNHCR (2018) and UNWRA (2019)

Рис. 3.6. Динаміка кількості українських мігрантів в країнах світу протягом 1990-2019 рр. за даними Департаменту з економічних і соціальних питань ООН. Скріншот зі звіту 2019 р. [20]

Водночас, на початку 1990-х років проявився феномен «відтермінованої міграції» – відкритість українських кордонів сприяла імміграції вимушених українських емігрантів та активних членів української діаспори з різних країн світу (відбулось повернення національних меншин на свою історичну батьківщину з Німеччини та Ізраїлю, Канади, США, країн Південної Америки, з прикордонних територій Польщі, Угорщини, Словаччини); більше 0,5 млн етнічних українців переїхали до України з колишніх пострадянських республік.

1993 р. – важкий для української економіки рік (рівень інфляції сягнув найвищого показника у світі, відбулось знецінення грошових вкладень населення в Ощадбанку, зниження реальних доходів населення), тим не менш став унікальним в українській історії, коли українське населення зросло за рахунок мігрантів, що прибули з інших країн. До цього періоду всі випадки щорічного позитивного сальдо населення були лише за рахунок внутрішньої міграції в рамках країн, де перебували українські території та за рахунок переваг показників народжуваності над смертністю. Зазначений феномен зі зростання кількості населення за рахунок емігрантів Е. Позднякова-Кирбят'єва та Ю. Мосаєв пов'язують із закінченням формування первинної моделі українського пострадянського суспільства, в структуру якого увійшли майже всі бажаючі жити та розвивати українську державу. Серед громадян в ці роки панував соціальний оптимізм і вони не очікували, що в країні з таким високим економічним та людським потенціалом можуть відбутися негативні для економіки трансформації.

Однак період високого рівня соціального оптимізму змінився великим розчаруванням. Починаючи з 1994 р., накопичення негативного соціального досвіду українців через погіршення рівня життя, соціального комфорту та соціального самопочуття на фоні позитивних зразків соціальної та професійної реалізації знайомих закордоном, сформувало певну недовіру до практик соціально-економічної та соціокультурної реалізації в рамках українського суспільства, що перманентно проявляло себе у тенденціях негативного міграційного сальдо.

Отримання безвізового режиму стало каталізатором міграційної активності з боку українців. Із червня 2017 р. по червень 2019 р. прикордонники зафіксували 42,6 млн перетинів громадянами України кордону з ЄС. Потенційний інтерес до міграції, що полягав у бажанні здійснити поїздку закордон, працевлаштуватися за межами України або отримати якісну освіту, став більш доступним для реалізації, чим і скористалися мільйони українців [21, С. 44-47].

Для четвертої хвилі української міграції в цілому було характерним переважання трудової міграції, а отже – домінування економічних причин. При цьому вектори трудової міграції змінювались. В 90-ті ХХ століття та в перше десятиріччя ХХІ століття переважав російський напрям (за експертними оцінками міністерства Закордонних справ України на 2007 рік понад 1 млн українців працювали на території Росії). Альтернативними каналами трудової еміграції були західні сусіди України: Польща, Словаччина та Угорщина з перспективою транзиту до Чехії, Німеччини та інших країн ЄС [21, С. 47–48].

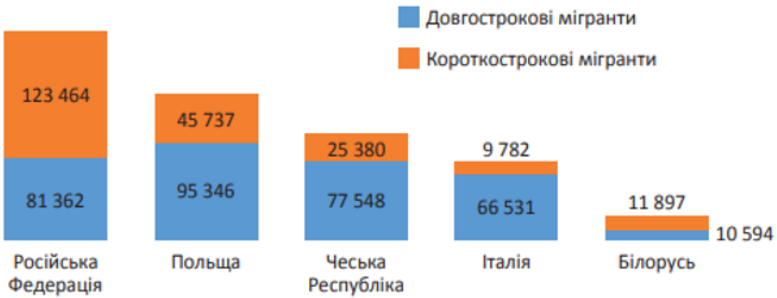

Рис 3.7. Основні країни призначення трудових мігрантів з України, станом на 2015 р., за даними дослідження МОМ. Скріншот з публікації «Міграція в Україні: факти і цифри» [20, с. 15].

Через популяризацію ідеї євроінтеграції серед українців, погіршення політичних та економічних відносин з Російською Федерацією та іншими країнами СНД, на фоні російської анексії Криму, та отримання безвізового режиму у червні 2017 р., відбулася і зміна міграційного вектору – більшість українських трудових мігрантів у пошуках роботи стали виїждати до Польщі та інших країн «Вишеградської четвірки» і Західної Європи [21, С. 48].

Внутрішня міграція в незалежній Україні до 2014 р. мала два виражених вектора – центробіжне переміщення населення з регіонів до столиці та з сіл і невеличких містечок до обласних центрів, з метою пошуку кращих умов для життя та через бажання самореалізації.

Починаючи з 2014 р., Україна перебуває в стані війни з рф. Частина її території – Автономна Республіка Крим була незаконно анексована рф, частина Донецької та Луганської областей – тимчасово окуповані цією ж державою-агресором. На так званій «лінії зіткнення» на Сході України з 2014 до 23 лютого 2022 постійно велись бойові дії. З 24 лютого 2022 року російсько-українська війна вступила в нову фазу. Почалось відкрите повномасштабне вторгнення рф на територію України. Якщо на початку війни змушені були покинути свої домівки й стати так званими «внутрішньо переміщеними особами» (ВПО) близько 1 млн громадян України, то з лютого 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб зростає більше, ніж в 6 разів. Так, протягом місяця після вторгнення, за оцінками Міжнародної організації з міграції (МОМ), близько 6,5 млн українців покинули місце свого постійного проживання і переїхали в межах країни [8]. Динаміка кількості ВПО в Україні протягом 2014-2022 рр., за даними української офіційної статистики, представлена на графіку (рис.3.8) .

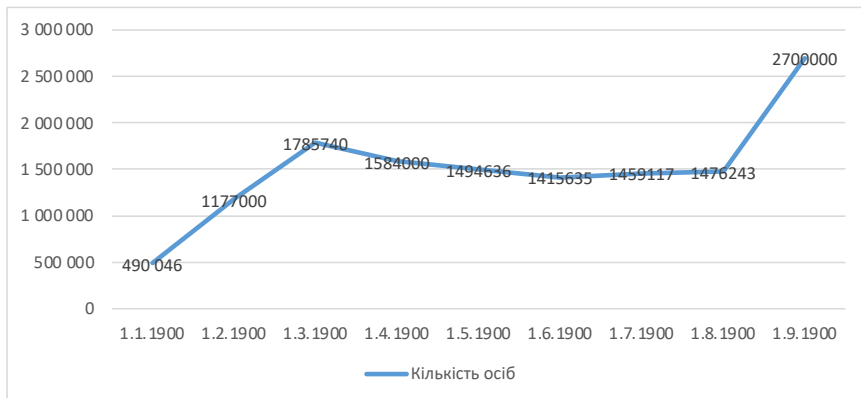

Рис. 3.8. Динаміка кількості ВПО в Україні протягом 2014-2022 рр. (укладено автором) [6; 7; 15; 16; 28; 35; 44; 45]

На середину травня 2022 р. кількість осіб, які вважаються внутрішньо переміщеними, становила вже приблизно 7,1 млн [9]. Щодо української офіційної статистики, то облік ВПО веде

Міністерство соціальної політики на основі виданих довідок, які підтверджують статус ВПО. За даними Міністерства на початку травня 2022 р. лише 2,7 млн осіб зареєструвалися й отримали довідку ВПО. Отже, кількість зареєстрованих ВПО в Україні є значно нижчою за їх фактичну величину [9].

Слід зазначити, що в умовах російсько-української війни, при високих показниках вимушеного переміщення громадян України всередині країни, протягом 2014-2021 потік українських біженців за кордон не був значним. За даними Державної служби статистики України, щодо різниці між кількістю прибулих на територію України та кількістю вибулих за її межі, в зазначений період мав місце, хоча й незначний, але міграційний приріст, а не міграційне скорочення (рис.3.9).

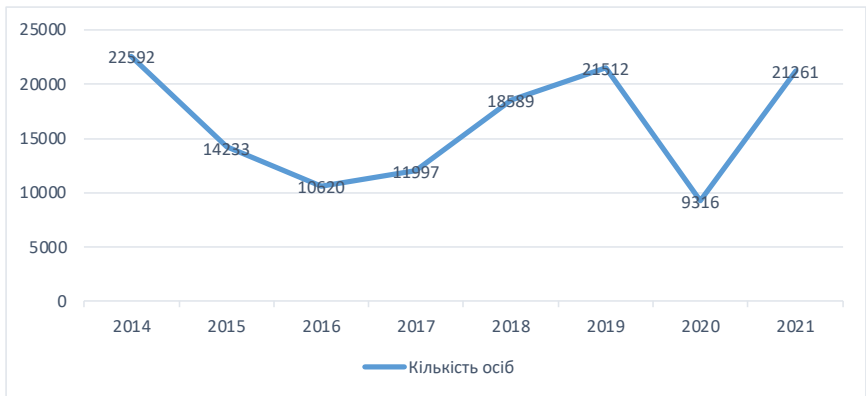

Рис.3.9. Динаміка міграційного приросту населення Україні протягом 2014-2021 рр., за даними Держстату (укладено автором) [13]

Однак ситуація з потоком українських біженців за кордон кардинально змінилась після 24 лютого 2022. За даними UNHCR, з початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну станом на 22 березня з України виїхали 3 626 546 людей [8].

Рис.3.5. Українські біженці у пункті масового розміщення у Польщі. Фото Getty Imagesi

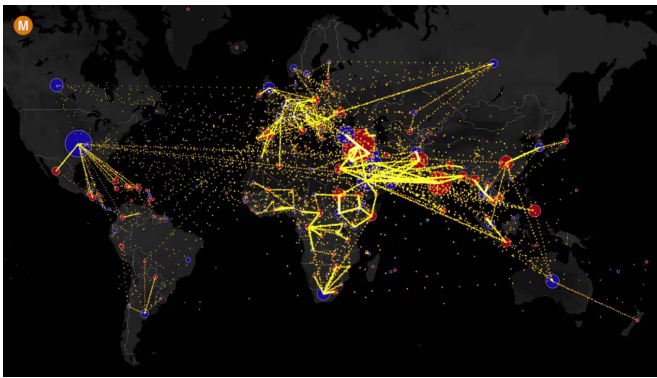
Зважаючи на суттєвий вплив, який зчинила російська агресія на перебіг міграційних процесів в Україні від 2014 року, а особливо – від 2022 року, періоди 2014 -початок 2022 року та від 24 лютого 2022 року експерти пропонують позначати як п'яту та шосту хвилі масової міграції українців.

Приклади

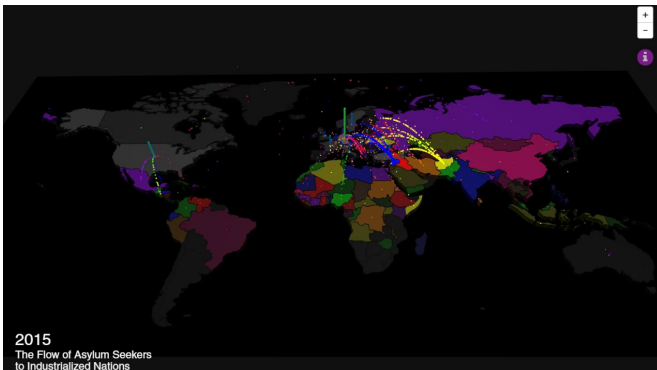
Відео «Велике переселення народів» за [покликанням](#).

Інтерактивна мапа «Еміграція до США від 1820 до 2013 рр.» за [покликанням](#).

Інтерактивна мапа «Світова міграція 2020-2015 рр. за даними ООН» за [покликанням](#):

Інтерактивна мапа «Шукачі притулку у 1975-2021 рр., за даними UNHCR» за [покликанням](#):

Відео до 70-річчя UNHCR за [покликанням](#).

Відео інтерв'ю про початок формування української діаспори «за океаном» з істориком Степаном Качарабою[22] у програмі без «Без брому» спільного проєкту ZAXID.NET та журналу «Локальна історія» за покликанням:

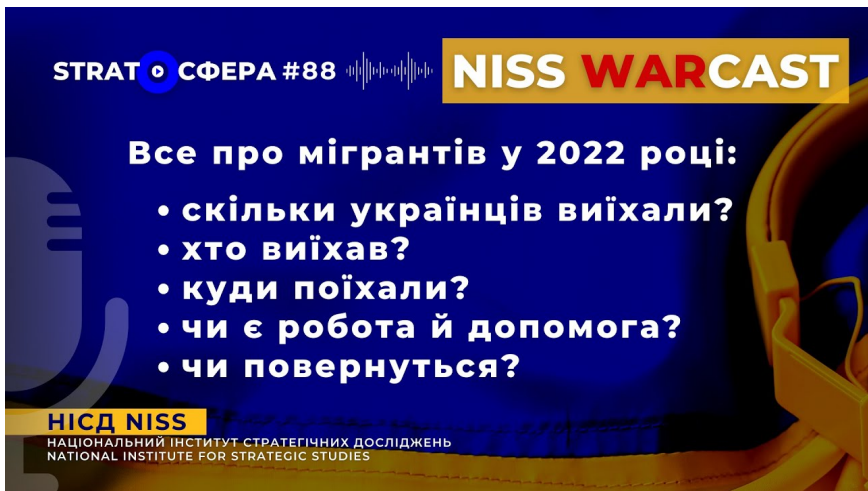
[22] Степан Качараба (1958-2022) – український історик, краєзнавець, доктор історичних наук, багатолітній завідувач кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн, декан історичного факультету з 2019 р. Львівського національного університету імені Івана Франка

Відео інтерв'ю про еміграцію українців після Другої світової війни з істориком Русланом Сіромським[23] у програмі без «Без брому» спільного проєкту ZAXID.NET та журналу «Локальна історія» за покликанням:

^[23] Руслан Сіромський – доктор історичних наук, в.о. декана історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, дослідник історії української діаспори

Відео «Все про міграцію і мігрантів під час війни: підсумки 2022 року» – огляд Олени Малиновської^[24] (Національний інститут стратегічних досліджень) за покликанням:

^[24] Олена Малиновська – експертка з міграції, доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник Центру економічної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень.

Питання для самоконтролю

1. Перевірте свої знання історичних видів міграцій, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

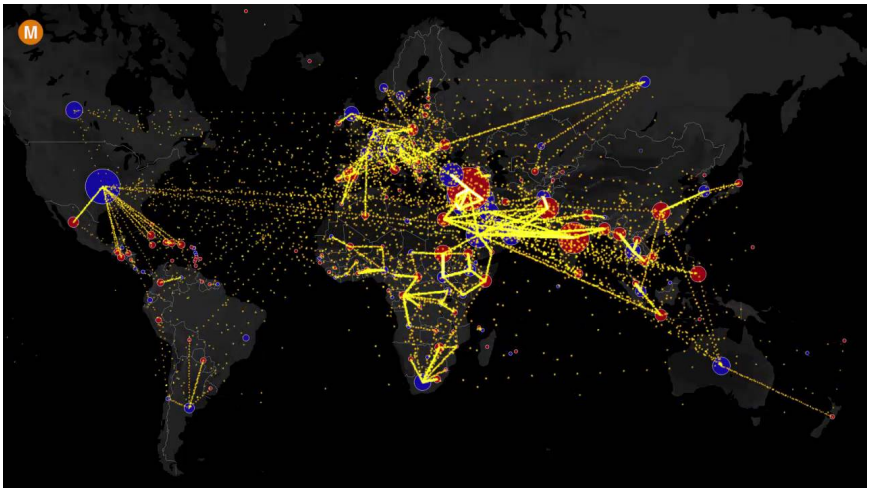
2. Продемонструйте свої знання щодо міжнародних організацій, які займаються вирішенням проблем у сфері міграції та захистом прав мігрантів, виконавши вправу за [цим покликанням](#) чи QR-кодом

3. Перевірте свої знання етапів (хвиль) масової української міграції, виконавши вправу за [цим покликанням](#) чи QR-кодом:

4. Потренуйтеся аналізувати дані щодо міграційних потоків за допомогою інтерактивної мапи «Світова міграція 2020-2015 рр. за даними ООН»

Розгляньте інтерактивну мапу та визначте основні країни-донори за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Розгляньте інтерактивну мапу та визначте основні країни-реципієнти за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Практичні завдання

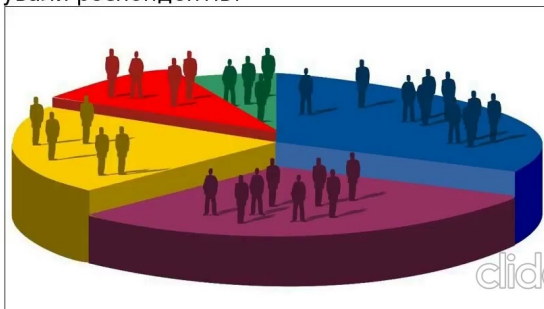
до семінару-конференції «Сучасні міграційні процеси у соціологічному вимірі»

1. Індивідуальне:

- Здійсніть огляд рекомендованих сайтів з матеріалами соціологічних досліджень, архівами соціологічних даних [3-4,8-9,17-18, 26-27, 31,33-34, 39, 41].
- Оберіть одне емпіричне соціологічне дослідження (міжнародного, національного чи регіонального масштабу), проведене за останні 5 років.
- Здійсніть вторинний аналіз соціологічних даних щодо зовнішньої чи внутрішньої міграції, вимушених переселень за алгоритмом, запропонованим у відео за цим покликанням:

ЩО?

Що було предметом дослідження. Предмет, як відомо відображений в темі та меті дослідження. Тобто, в загальних рисах, про що запитували респондентів?

- Візуалізуйте результати роботи у довільній формі.
- З підготовленою доповіддю виступіть на семінарі-конференції «Сучасні міграційні процеси у соціологічному вимірі».
- Візьміть участь в обговоренні доповідей.

Ситуаційні вправи

в рамках самостійної роботи

1. Індивідуальне завдання:

- Проаналізуйте окремі сучасні міграційні процеси на основі матеріалів офіційної статистики [11-13, 16, 32; 36-38; 40; 42-43]. Джерела статистичної інформації, види міграційних процесів, масштаб (міжнародний, національний чи регіональний), період – на Ваш вибір.
- Теоретичну та практичну підтримку для проведення аналізу можна знайти, звернувшись до таких джерел [2; 5; 10; 20; 23].
- Якщо Ви утруднюєтесь з вибором предмету аналізу, скористайтесь наведеними варіантами завдань чи сформулюйте їх за аналогією:

На основі інформації Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua/> дати відповіді на наступні запитання щодо зовнішньої та внутрішньої міграції:

- ТОП-5 країн, які у 2020-2022 рр. найбільше прийняли мігрантів з числа громадян України;
- соціально-демографічний профіль громадян України, які виїздять до певних країн (які вікові групи переважають, чи є виразним гендерний аспект, поселенський);
- динаміка числа емігрантів до України протягом 2012-2015-2018-2020-2022 рр.;
- ТОП-5 країн, з яких Україна у 2020-2022 рр. прийняла найбільше мігрантів;
- динаміка міграційного руху між певними областями України 2012-2015-2018-2020-2022 рр.;
- ТОП-5 областей України, які прийняли найбільше внутрішніх мігрантів у 2014-2015 рр., у 2022 р.

- Результати роботи представте у вигляді аналітичної довідки за наведеною формою.
- Представлену в довідці аналітичну інформацію імплементуйте у кваліфікаційну роботу, або використайте при підготовці до публікації тез та статей.

Форма для виконання:

Аналіз міграційних процесів на основі офіційних статистичних даних

Виконавець: ім'я та прізвище, спеціальність, курс, група

Предмет аналізу (обов'язково вказати види міграційних процесів)

Результати аналізу:

Візуалізація (графіки, діаграми, мапи)

Опис та інтерпретація інформації (фіксація тенденцій, гіпотетичні висновки)

Висновок

Список використаних джерел

Джерела оформлюються в алфавітному порядку, відповідно до вимог

Додаткові джерела

1. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського Союзу. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/62.pdf>
2. Андрейко В. І. Розвиток міграційних процесів в Європі та Україна. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Історія. 2019. Вип. 2 (41). С. 134–141. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27502/1/11089-5349-PB.pdf>
3. Біль М. М., Махонюк О. В., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Карп'як М. О. Міграційна мобільність молоді: результати соціологічного дослідження та нові виклики в умовах війни: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2022. 72 с
4. Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Махонюк О. В., Карп'як М. О. Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал Карпатського регіону: електронне наукове видання / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2021. 67 с.
5. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичні інститути та процеси. Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pollife_2018_1_3
6. Валерія Вершиніна: кількість переселенців в Україні зменшується. *Український інтерес*. 2018. 13 квітня. URL: <https://uain.press/news/valeriya-vershynina-kilkist-pereselentsiv-v-ukrayini-zmenschuyetsya-787687>
7. Велике переселення: скільки в Україні переміщених осіб і як склалася їх доля. *Економічна правда*. 2016. 7 липня. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2016/07/7/598316/>

8. Вимушена міграція і війна в Україні (24 лютого – 24 березня 2022). Прес-реліз за результатами моніторингу Аналітичного центр Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-24-bereznja-2022/>
9. Вимушена міграція і війна в Україні (24 березня – 10 червня 2022). Прес-реліз за результатами моніторингу Аналітичного центр Cedos. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vymushena-migracziya-i-vijna-v-ukrayini-24-bereznja-10-cherhvnya-2022/>
10. Вишневська А.М., Петренко К.В. Вплив глобалізації на міграційні процеси у світі та Європі. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/50662/1/EV-2022-23_p34-39.pdf
11. Головне управління статистики у Донецькій області. URL: <https://www.donetskstat.gov.ua/>
12. Державна міграційна служба України. URL: <https://dmsu.gov.ua/>
13. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше зареєстрованих переселенців. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2019. 4 листопада. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/11/04/infografika/suspilstvo/dynamika-mihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-zareyestrovanyx-pereselencziv>
15. Динаміка міграції в Україні: де живе найбільше зареєстрованих переселенців. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2020. 17 лютого. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/02/17/infografika/suspilstvo/dynamika-mihracziyi-ukrayini-zhyve-najbilshe-zareyestrovanyx-pereselencziv>
16. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Org/Pages/default.aspx?OrgID=0000254>
17. Інститут соціології НАН України. URL: <http://i-soc.com.ua/>

18. Київський міжнародний інститут соціології. URL: <https://www.kiis.com.ua/>
19. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія / О.А. Малиновська. К.: НІСД, 2018. С.81–93 URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-07/Migration_Politic_Print-fin-3178a.pdf
20. Міграція в Україні: факти і цифри / Упор. О. Малиновська. Київ: Представництво МОМ в Україні, 2016. 31 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/documents/ff_ukr_21_10_press.pdf
21. Позднякова-Кирбят'єва Е., Мосаєв Ю.-. Соціологічний вимір міграційних процесів в сучасному українському суспільстві. URL: <http://nam.kiev.ua/files/publications/pozdniakova-kyrbiatieva.pdf>
22. Ровенчак О. Види та етапи міжнародної міграції: історико-соціологічний огляд. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/8.pdf>
23. Ровенчак О., Володько В. Міжнародна міграція: теорія та практика. Монографія. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка 2015. С. 42–49. URL: https://www.academia.edu/11962311/Ровенчак_О_Володько_В_Міжнародна_міграція_теорія_і_практика
24. Світовий звіт про міграцію за 2022 р.: <https://worldmigrationreport.iom.int/wmr-2022-interactive/> https://publications.iom.int/system/files/pdf/Global-Migration-Indicators-2021_0.pdf
25. Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полешко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5094/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9C%D0%9F.pdf>
26. Соціологічна група «Рейтинг». URL: <http://ratinggroup.ua/>

27. Соціологічні дослідження. Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya>
28. Статистика: за рік кількість переселенців в Україні істотно зменшилася. Дивись INFO. 2017. 30 травня. URL: <https://dyvys.info/2017/05/30/statystyka-za-rik-kilkist-pereselentsiv-v-ukrayini-istotno-zmenschylasya/>
29. Стрельников О. Народний рух. Головні цифри про еміграцію українців за останні 20 років. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/emigraciya-ukrajinciv-cikavi-fakti-i-cifri-statistika-oon-novini-ukrajini-50067302.html>
30. Трощинський В. П., Шевченко А. А. Українці в світі. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Troschynskyi_Volodymyr/Ukrainci_v_sviti.pdf?PHPSESSID=6gkqb904cblbtjrugit9gmpp21
31. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. URL: <http://www.uisr.org.ua/>
32. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018. С.148–188 URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf
33. Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/>
34. Центр Разумкова. URL: <http://razumkov.org.ua/>
35. Як в Україні змінювалася кількість переселенців та розмір допомоги для них. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2022. 18 січня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/01/18/infografika/suspilstvo/yak-ukrayini-zminyvalasya-kilkist-pereselencziv-ta-rozmir-dopomohy-nyx>
36. Building Bridges Capacity building on migration and the Migration EU eXpertise Initiative 2009-2019. URL: https://www.mieux-initiative.eu/files/MIEUX_Building_Bridges_EN_WEB.pdf

37. Global Migration Indicators 2021. https://publications.iom.int/system/files/pdf/Global-Migration-Indicators-2021_0.pdf
38. International Organization for Migration. URL: <https://www.iom.int/>
39. Eurobarometer. URL: <https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>
40. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>
41. European Social Survey. URL: <https://www.europeansocialsurvey.org/>
42. Migration EU eXpertise Initiative. *International Centre for Migration Policy Development*. URL: <https://www.icmpd.org/our-work/projects/migration-eu-expertise-initiative-mieux>
43. Refugee Data Finder. Official site UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
44. Ukrainian situation. UNHCR operational update. December 02, 2014. URL: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Sitrep%2020%20-%20Ukraine%20-%2028%20November%202014.pdf>
45. Ukraine: Overview of population displacement (as of 23 March 2015). URL: <http://reliefweb.int/map/ukraine/ukraine-overview-population-displacement-23-march-2015>

Тести до модулю

Вітаємо! Ви завершили вивчення 1-го модулю дисципліни.
Пройдіть контрольний тест за цим [покликанням](#) чи QR-кодом

Модуль 2.

«Соціологічний аналіз міграційної поведінки»

Тема 4. «Потенційна міграційна активність: особливості соціологічного вивчення»

Поняття та його визначення

Концептуалізація (теоретична інтерпретація) **понять** – визначення теоретичного змісту понять, підведення окремого під загальне в рамках і засобами конкретної науки, теорії.

Конкретизація (емпірична інтерпретація) **понять** – поступове зведення складних теоретичних понять, якими оперує соціологія і які найчастіше не сприймаються респондентами через свою складність, до простих емпіричних характеристик, ознак, які відображають сутність понять і можуть бути використані для збирання первинної соціологічної інформації.

Емпірична операціоналізація – процес визначення прямих показників (емпіричних індикаторів), що використовуються безпосередньо в інструментарії соціологічного дослідження, для вимірювання теоретичних конструкцій, а саме – тих емпіричних характеристик, ознак понять, які були визначені під час їх конкретизації.

Міграційна активність – здатність суб'єкта (окремої людини, групи людей, населення певної території) змінювати місце перебування на певний час, що супроводжується ініціативною діяльністю (працею, навчанням) та змінами людського потенціалу згідно з потребами, цілями та поглядами [14, с.93].

Міграційна готовність – добровільно прийняте, але ще не реалізоване рішення про переїзд, загальна готовність мігранта до зміни місця проживання, способу життя, задля покращення умов існування, створення можливостей для самореалізації.

Міграційні вподобання – прихильність, надання переваг певній країні, місцевості, при виборі вектору переселення, а також певному способу міграції.

Міграційний мотив – складне психологічне утворення, усвідомлена причина/спонука, яка визначає спрямованість дій і вчинків особистості через зміну місця мешкання. Існує кілька етапів формування мотиву. Перший етап виникнення спонуки, усвідомлення її предметного змісту, дій, результату та способів реалізації цих дій. В якості усвідомленої спонуки можуть виступати потреби, нахили, захоплення й будь-який інший прояв психічної діяльності. Другий етап – прийняття мотиву, співвіднесення спонуки з мотиваційно-мислинневими утвореннями (поглядами, цінностями, принципами) особистості, оцінка значущості потреби й доцільності її задоволення. Третій етап – реалізація мотиву, в результаті якої, залежно від конкретних умов та способів реалізації, може змінитися психологічний зміст мотиву й він набуде нових функцій (задоволення, насичення потреби тощо). Четвертий етап – закріплення мотиву, в результаті чого він стає рисою характеру. П'ятий етап – актуалізація потенційної спонуки як усвідомленого чи неусвідомленого прояву відповідної риси характеру в умовах внутрішньої чи зовнішньої необхідності, звички або бажання [6, с.191]

Міграційні наміри – прагнення діяти для реалізації задуму про міграцію, для досягнення поставленої мети щодо зміни місця постійного мешкання. Наміри характеризуютьься реалістичністю і досяжністю. Якщо бажання є відповіддю на запитання «чого я хочу?», то намір – це відповідь на запитання «що я маю зробити, аби досягти бажаного?».

Міграційні настрої – інтерес, потяг до міграції, мрія, бажання (хотіння) змінити місце проживання, що виникають через незадоволеність потреб особистості, обмеженість можливостей щодо самореалізації в місці постійного проживання. Такі настрої відповідають на запитання «чого я хочу?». По суті, є пасивним станом, уявним формулюванням власних потреб. Вони можуть визначати цілі діяльності, але не досягнення цих цілей, яке залежить від вольових якостей особистості.

Міграційний потенціал – можлива на певний момент чисельність населення, яка може виїхати з країни проживання за умови збереження значущості і структури виштовхуючих та утримуючих чинників [4, с.6].

Міграційне рішення – здійснений особистістю вибір щодо переїзду й зміни місця свого постійного проживання.

Міграційна установка (настановлення) – психічний регулятор поведінки, схильність особистості, що визначає узгодженість дій, які обумовлені позитивним або негативним ставленням до зміни місця та умов життя [17, с. 294].

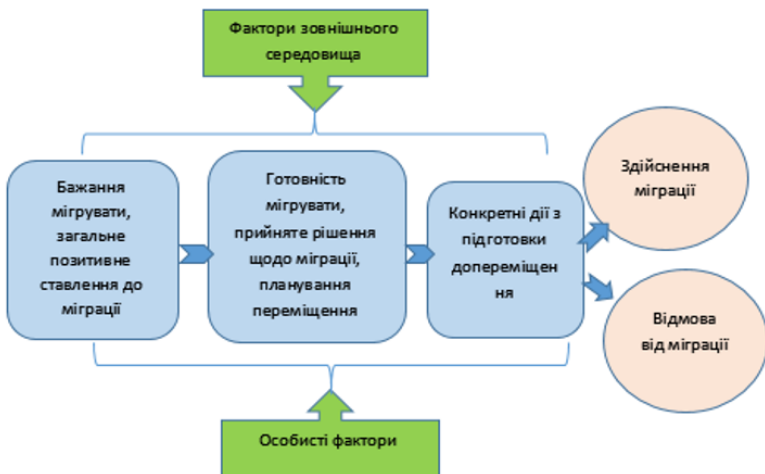
Основні теоретичні положення

1. Можливості концептуалізації та конкретизації поняття «потенційна міграційна активність»

Опертя на концепцію трьох стадій міграційного процесу Л.Рибаковського, при вивченні міграційної поведінки, вимагає від дослідника чіткого розмежування:

- схильності й готовності до переміщення (міграційної мобільності);
- фактичного просторового переміщення;
- адаптації мігрантів – пристосування до нового середовища в місці вселення.

Евристичні можливості концепції Л.Рибаковського дозволяють вивчати «проективну міграційну поведінку» / «потенційну міграційну активність», як I стадію міграційного процесу, і власне «реальну міграційну поведінку» або «реалізовану міграційну активність» (II, III стадія міграційного процесу).

За О. Риндзак^[25], формування потенційної міграційної активності особистості починається з позитивної міграційної установки – із загального позитивного ставлення, схильності особистості до міграції, бажання її здійснити (I рівень потенційної міграційної активності). Виникнення міграційних настроїв (як бажання мігрувати, як напрямку думок, інтересів щодо міграції) дослідник пов'язує з незадоволеністю потреб особистості, обмеженістю можливостей щодо її самореалізації. Коли людина протягом тривалого часу не має можливості задовольняти найголовніші свої потреби та досягати поставлених цілей за місцем свого постійного проживання, вона шукає способи вирішення цієї проблеми. Її рішення та подальші дії залежать як від особистісних характеристик, ціннісних орієнтацій, міграційних установок, так і від дії низки постійних і ситуативних факторів. Міграційні установки виступають тут психологічним регулятором поведінки людини і визначаються як диспозиція, схильність особистості (групи осіб) до реалізації потенційної міграційної активності у певній ситуації чи за відповідних умов [12, с.3–4].

Щодо бажання емігрувати, то, наприклад, за даними світового опитування Центру досліджень міграцій Геллапа^[26], у 2021 році 16% дорослих у всьому світі, тобто майже 900 млн людей, заявили, що хотіли б залишити свою країну назавжди, якби могли [23].

[25] Ольга Риндзак – доктор економічних наук, старший науковий співробітник відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України.

[26] Опитування Gallup World Poll проводиться з 2005 року. Вивчення потенційної міграції в ньому було започатковане у 2007 року. У 2018 році створено Центр дослідження міграції Геллапа. За результатами опитування Геллапа обчислюється Індекс потенційної чистої міграції Геллапа (PNMI) – це оціночна кількість дорослих, які хотіли б виїхати з країни назавжди, вирахована з оціненої кількості тих, хто хотів би переїхати до неї, як частка від загальної кількості дорослого населення. Більше інформації про опитування Gallup World Poll міститься за покликанням.

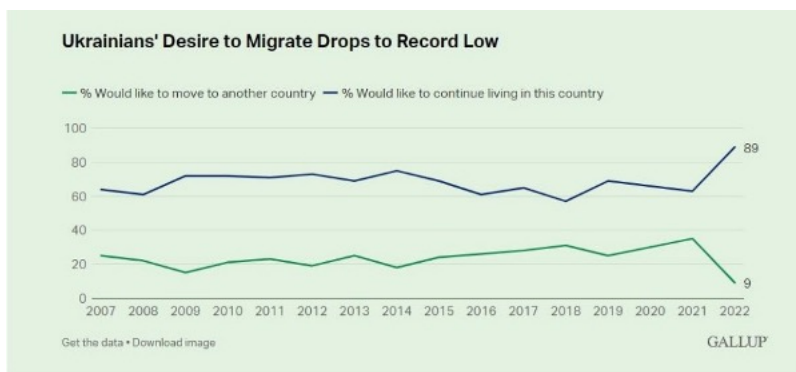

Рис 4.4. Динаміка бажання населення України емігрувати протягом 2007-2022 рр. Скріншот зі звіту дослідження Геллапа по Україні у вересні 2022 р. [24]

Готовність до від'їзду характеризується прийнятим, але ще не реалізованим міграційним рішенням, тобто здійсненим, але ще не реалізованим вибором щодо переміщення (II рівень потенційної міграційної активності). Під сформованою міграційною готовністю О.Риндзак розуміє загальну готовність мігрантів до змін.

За О. Риндзак, після прийняття рішення щодо міграції починається підготовка до переміщення (III рівень потенційної міграційної активності), і загальна готовність до міграції конкретизується в певних міграційних намірах. Якщо йдеться про виїзд до іншої країни, то потенційний мігрант збирає необхідну інформацію, намагається встановити контакти, знайти роботу, вивчає мову країни призначення. Від моменту прийняття рішення щодо міграції до здійснення власне самої міграції може пройти чимало часу (навіть кілька років) [12, с.3–4].

О. Риндзак пропонує розрізняти серед потенційних мігрантів (усіх осіб, котрі мають позитивні міграційні установки) – умовних мігрантів (осіб які мають лише позитивні міграційні установки) та реальних («твердих») мігрантів (осіб не лише з позитивними міграційними установками, а й зі сформованою міграційною готовністю) [13, с.85].

Рис. 4.5. Носії міграційного потенціалу[13, с. 85]

Соціологічні дослідження засвідчують, що більшість із тих, хто «мріє про міграцію» нічого не роблять для того, щоби мігрувати – не вивчають мову країн потенційної міграції, часто не мають закордонних паспортів та інше. Це дозволяє говорити про явище «диванної міграції» – необґрунтованих і відірваних від реальності міграційних настроїв [11].

Наприклад, за даними Геллапа, за період 2008-2010 роки 630 млн людей у світі висловили бажання емігрувати. Однак, лише 48 млн (8%) з тих, хто висловив таке бажання) мали реальні плани емігрувати, а робили певні кроки, щоб реалізувати свої міграційні плани 19 млн (39%) осіб з цієї когорти [20].

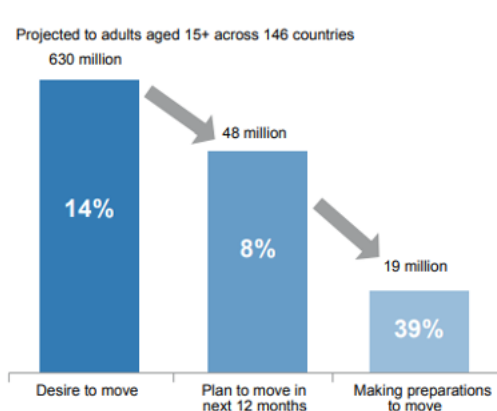

Рис. 4.6. Різниця між бажанням населення світу емігрувати та планами і підготовкою до міграції у 2008-2010 рр. Скріншот зі звіту Gallup World Pol-2011 [21, с. 20]

За період 2010-2015 років вже 710 млн людей у світі висловили бажання емігрувати. При цьому, лише 66 млн (менше 10%) з тих, хто висловив таке бажання, мали реальні плани щодо міграції і лише третина з них (23 млн) здійснювали підготовку до міграції.

На процес прийняття мігрантом рішення щодо переміщення впливає низка зовнішніх факторів. При цьому йдеться як про регіон чи країну проживання, так і про регіон чи країну призначення. Ці фактори можуть «виштовхувати» чи «притягувати» потенційних мігрантів. З іншого боку, сприйняття факторів зовнішнього середовища та формування міграційної мотивації, що є основою міграційної активності, залежить від соціально-демографічних характеристик особистості (вік, стать, освіта, сімейний стан, статус зайнятості, соціальний статус та ін.) [24]

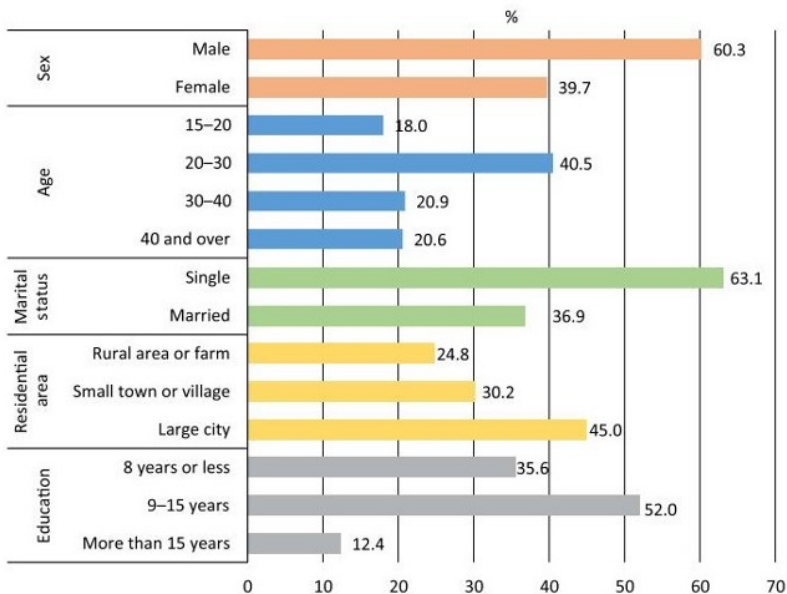

Рис 4.7. Соціально-демографічний профіль потенційних мігрантів, 2010-2015 рр. Скріншот зі звіту Gallup World Pol-2017 [22, с. 12]

Таблиця 4.1
Можливості емпіричної операціоналізації поняття «потенційна міграційна активність»

Рівні потенційної міграційної	Вимірюваний показник	Емпіричні індикатори (питання анкети)	Дослідження
I рівень	Бажання міграції, позитивна міграційна установка	Зовнішня міграція: «В ідеальному випадку, якщо б у вас була можливість, ви б переїхали жити до іншої	Gallup World Pol [22, с.2]
		Зовнішня міграція: «Чи замислювались ви про те, щоб виїхати з України?»: «Так, замислювався»	Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), опитування на замовлення «Дзеркала тижня», 2017 [10]
		«Чи готові ви виїхати з країни?»: Зовнішня зворотня міграція: «Чи хотіли б Ви емігрувати з України?»: «Ні, хотіли б повчитися за кордоном якийсь час, але потім повернутися в Україну» або	Всеукраїнське опитування «Молодь України -2021» [9]
		Внутрішня та зовнішня міграція: «Чи хотіли б Ви виїхати з населеного пункту, де Ви живете?»: «Так» «Якби Ви надумали виїхати з Вашого населеного пункту, то куди?»:	Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, Інститут соціології НАН України, 2020, [с.509]
II рівень	Міграційна готовність, планування переміщення	Зовнішня міграція: «Чи маєте плани переїхати до іншої країни на постійне місце проживання в найближчі 12	Gallup World Pol [12, с.2]
		Зовнішня міграція: «Чи готові ви виїхати з країни?»: «В принципі готовий, але поки для від'їзду	Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), опитування на
		Зовнішня трудова міграція: «Чи плануєте Ви у найближчий рік поїхати за кордон на тимчасові заробітки?»:	Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, Інститут соціології
		Внутрішня міграція: «Ви зараз плануєте чи не плануєте переїзд з населеного пункту, де сьогодні проживаєте, в якесь інше місце?»: «Точно збираюсь»;	Місцеве самоврядування та територіальна організація влади в контексті широкомасштабного
		Зовнішня міграція: «Скажіть, будь ласка, чи збираєтеся Ви в найближчі 6 місяців виїхати за кордон з метою тривалого перебування (більше 3-х місяців),	«Міграційні настрої населення України», КМІС, 2018 [5]
III рівень	Підготовка до переміщення	«Чи здійснювали ви певну підготовку для цього переїзду [до іншої країни]?»: «Так»	Gallup World Pol [22, с.2]
		Зовнішня міграція: «Скажіть, будь ласка, чи робили Ви конкретні кроки для цього [для переїзду]: шукали в цій країні роботу, житло,	«Міграційні настрої населення України», КМІС, 2018 [5]

Питання для самоконтролю

1. Перевірте свої знання етапів формування потенційного мігранта, виконавши вправу за цим [посиланням](#) чи QR-кодом:

2. Перевірте свої знання відмінностей між «м'якими» та «твердими» мігрантами, виконавши вправу за цим за цим [посиланням](#) чи QR-кодом:

3. Перевірте свої знання ТОПу країн з найвищим рівнем бажання населення емігрувати, згідно з результатами опитування Геллапа 2021 р., виконавши вправу за цим за

цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

4. Перевірте своє знання соціально-демографічного профіля потенційного мігранта, згідно з опитуваннями Геллапа, виконавши вправу за цим за [цим покликанням](#) чи QR-кодом:

Ситуаційні вправи

1. Індивідуально:

Проаналізуйте концептуалізацію поняття «міграційна готовність», запропоновану в статті Слюсаревського М та Блинової О. «Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники, закономірності» [15].

Порівняйте цю концептуалізацію та конкретизацію понять з концептуалізацією та конкретизацією О. Риндзак, викладеними в лекції, за такими критеріями:

- Підходи, концепції, на які спираються
- Тлумачення понять
- Конкретизація понять
- Пропоновані емпіричні індикатори

Результати порівняння викладіть у таблиці.

Форма для виконання:

Міграційна готовність: можливості концептуалізації та конкретизації поняття (порівняльний аналіз)

Виконавець: ім'я та прізвище, спеціальність, курс, група

Результати аналізу:

Дослідники	Спільне	Відмінне
М. Слюсаревський О. Блинова		
О Риндзак		

Висновок (чий варіант Ви б обрали для емпіричного дослідження міграційної готовності й чому? чи можливо синтезувати підходи? якщо так, то яким чином?)

Список використаних джерел.

Джерела оформлюються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015

2. Групова робота:

- Доповніть таблицю «Можливості емпіричної операціоналізації поняття «потенційна міграційна активність», запропоновану в лекції, 1–2 показниками та емпіричними індикаторами з соціологічних досліджень на тему міграції, які Ви аналізували, вивчаючи тему 3 курсу.
- Результати роботи представте у спільному GoogleДокументі, який має створити, завантажити в нього таблицю з лекції та надати доступ для використання староста групи. Розміщуючи інформацію в Google Документі вказуйте в дужках своєї прізвище. Також, для зручності сприйняття, можна домовитись і використовуввати різний колір шрифту чи заливки клітинок .

Кейси

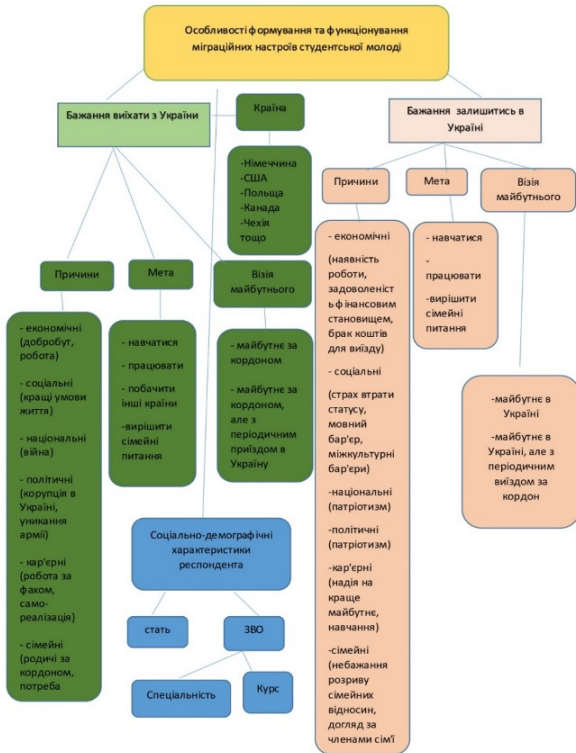
- Як працювати з Google Документами можна подивитись у відео за покликанням:

- При виконанні практичного завдання з операціоналізації поняття «міграційна мотивація молоді» в якості прикладу можна використовувати операціоналізацію поняття «особливості формування та функціонування міграційних намірів молоді», розроблену К. Джусь [3, с.85-86]

Рис. 4.8. Приклад операціоналізації поняття «особливості формування та функціонування міграційних намірів молоді»

Практичні завдання

1. Індивідуально:

Підготуйте робочі матеріали для практичного заняття з концептуалізації (теоретичної інтерпретації), конкретизації та емпіричної операціоналізації поняття «міграційна мотивація молоді» на основі рекомендованих джерел [1-3; 6-7; 14-16; 20] та самостійно підібраних.

2. Групова робота:

- Розподіться на групи по 3 особи. Розмістіть матеріали в Google Документі вашої групи, який має створити та надати доступ до нього староста групи. Розміщуючи інформацію в Google Документі вкажіть в дужках своєї прізвище. Також, для зручності сприйняття, можна домовитись і використовувати різний колір шрифту чи заливки клітинок.
- Під час практичного заняття проведіть засідання робочої групи з розгляду матеріалів і розробіть спільну теоретичну інтерпретацію та емпіричну операціоналізацію «міграційна мотивація молоді» .
- Здійсніть презентацію своєї розробки.
- Проведіть експертне взаємооцінювання групових розробок за такими критеріями та формою:

Форма для заповнення:

Експертна оцінка підрозділу «Логіко-структурний аналіз понять робочої програми соціологічного дослідження (РПСД)»

Критерій оцінювання: простий (1) або складний (2 і більше)	Оцінка			Зауваження , рекомендації
	+	+/-	-	
Огляд теоретичних підходів, концепцій (1)				
Кількість використаних джерел, не менше 3-х (1)				
Обґрунтування вибору підходу, концепції для подальшої роботи (1)				
Зрозуміле й лаконічне визначення понять відповідно до обраної теорії концепції (2)				
Чітке логічне зведення абстрактного поняття до простих емпіричних характеристик, наявність тлумачень характеристик (2)				
Зрозумілість і презентабельність схеми операціоналізації, наявність експлікації (розгортання характеристик) (3)				
Загальний висновок по 10 компонентах	Оцінка у % ступеня готовності компоненту РПСД			Рекомендація щодо використання, у т.ч. за умов внесення коректив до компоненту РПСД (уточнити яких)

- Дайте відповіді на експертні зауваження та пропозиції (усно).

Додаткові джерела

1. Бідак Я. Мотивація міграційної активності молоді Карпатського регіону України. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20203\(143\)/sep20203\(143\)_026_ryndzako,bidakv.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20203(143)/sep20203(143)_026_ryndzako,bidakv.pdf)
2. Біль М. М., Мульська О. П., Бараняк І. Є., Махонюк О. В., Карп'як М. О. Оцінювання впливу міграційної мобільності молоді на людський потенціал Карпатського регіону: електронне наукове видання / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2021. 67 с.
3. Джусь М. Міграційні настрої студентської молоді в сучасній Україні: дипломна робота. Львів, 2021. 87с. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2898/Dzhus_bak.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. Кіпень В.П., Авксент'єв М.В. Міграційний потенціал України в контексті візового режиму ЄС: Аналітичний звіт. Донецьк. 2011. 19 с.
5. Лиштва О. Міграційні настрої населення України у квітні 2018 р. : прес-реліз дослідження КМІС. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=765&page=1&t=7>
6. Лютак О.З. Мотивація сучасної української міграції. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_49.pdf
7. Махонюк О. В. , Біль М. М. Соціологічні дослідження міграційної мобільності молоді України: досвід та перспективи. URL: https://re.gov.ua/re202202/re202202_047_MakhonyukOV,BilMM.pdf
8. Місцеве самоврядування та територіальна організація влади в контексті широкомасштабного російського вторгнення. Київський міжнародний інститут соціології, 2022. URL: https://kiis.com.ua/materials/pr/20221219_m/Sociology_lsg_2022.pdf

9. Молодь України-2021: результати репрезентативного соціологічного дослідження. Міністерство молоді і спорту України, Київ. 2021. https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Molodizhna_polityka/rezyltmolod2021.pdf
10. Мостова Ю., Рахманін С. Кровотеча. Чому українці покидають свою країну. Дзеркало тижня. 2018. Випуск №3 (27 січня – 2 лютого). URL: https://dt.ua/internal/krovotecha-chomu-ukrayinci-pokidayut-svoyu-krayinu267394_.htm
11. Новосад К. Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України : дис. канд. соц. наук.: 22.00. 04. Ужгород, 2018. 275 с.
12. Риндзак О. Т. Концептуальні основи дослідження міграційної активності населення. Ефективна економіка. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7352>
13. Риндзак О.Т. Міграційний потенціал незайнятого населення в системі євроінтеграційних перетворень регіональних ринків праці України (на прикладі м. Львова) https://re.gov.ua/re201502/re201502_083_RyndzakOT.pdf
14. Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полешко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5094/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9C%D0%9F.pdf>
15. Слюсаревський М. Блинова О. Міграція як соціально-психологічне явище: види, функції, чинники, закономірності. URL: <https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitoglyad/svit-2015-10-5/svitoglyad-2015-5-9-slyusarevskiy-blinova.pdf>
16. Соціологічні дослідження. Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/baza-doslidzhen/sociologichni-doslidzhennya>
17. http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_15/sb15_49.pdf
18. Структурні виміри сучасного суспільства: навч. посіб. / за ред С. Макеєва. Київ, 2006. С.315– 317

19. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць, заснований Інститутом соціології НАН України. Київ, 2020. Вип 7 (21). URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/mon2020.pdf>

20. Шиманська К.В. Посилення значення економічних та політико-безпекових детермінант у формуванні міграційних мотивів студентської молоді. URL: <http://global-national.in.ua/issue-16-2017/24-vipusk-16-kviten-2017-r/2874-shimanska-k-v-posilennya-znachennya-ekonomichnikh-ta-politiko-bezpekovikh-determinant-u-formuvanni-migratsijnikh-motiviv-studentskoji-molodi>

21. Esipova N., Ray J., Pugliese. A Gallup World Poll: The Many Faces of Global Migration, 2011. IOM Migration Research Series (MRS). URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/mrs43.pdf>

22. Esipova N., Ray J. 700 Million Worldwide Desire to Migrate Permanently. U.S. tops desired destination countries. URL: <https://news.gallup.com/poll/124028/700-million-worldwide-desire-migrate-permanently.aspx>

23. Laczko F., Tjaden J., Auer D. Measuring Global Migration Potential, 2010-2015. / Data Briefing Series of IOM's Global Migration Data Analysis Centre. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/gmdac_data_briefing_series_issue_9.pdf

24. Pugliese A., Ray J. Nearly 900 Million Worldwide Wanted to Migrate in 2021. URL: <https://news.gallup.com/poll/468218/nearly-900-million-worldwide-wanted-migrate-2021.aspx>

25. Ray J. Desire to Migrate in Ukraine Hits Record Low. URL: <https://news.gallup.com/poll/471119/desire-migrate-ukraine-hits-record-low.aspx>

Тема 5. «Стратегії адаптації мігрантів: особливості соціологічного вивчення»

Поняття та його визначення

Адаптація мігрантів – поетапний взаємний процес пристосування мігранта до нового соціокультурного середовища, а також приймаючого соціуму і його соціальних інститутів до новоприбулих осіб, їх соціально-економічних, культурних потреб тощо [17, с. 279].

Акультурація – процес, у ході якого індивід (чи група) через контакт культур пізнає культурні характеристики інших індивідів (чи груп); процес взаємовпливу культур, а також результат цього впливу, що характеризується сприйняттям однією з культур (реципієнтною) елементів іншої культури (домінантної), а також виникненням нових культурних явищ [18, с. 18-19].

Асиміляція – одна із моделей адаптації індивіда або етнічної чи соціальної групи до нового середовища шляхом прийняття мови, традицій, цінностей, способів поведінки, навіть фундаментальних життєвих інтересів, і зміни усвідомлення власної етнічної чи соціальної належності (т зв. «добровільне розчинення» чи «насильницьке поглинання» новою культурою) [18, с. 21].

Декультурація – процес втрати (добровільної чи вимушеної) рис культури своєї етнічної спільноти [18, с. 41].

Ексклюзія – процес виключення людини або групи людей з певної системи соціальних відносин, які дають доступ до соціокультурних благ та гарантують задоволення індивідуальних та соціальних потреб [1, с. 41].

Інклюзія – процес збільшення ступеня участі всіх громадян в житті соціуму, особливо тих, хто перебуває у несприятливих

умовах, постраждав від дискримінації чи має обмежені фізіологічні можливості.

Інтеграція – в широкому розумінні – процеси зближення, з'єднання, об'єднання в одне ціле різних суспільних елементів, а також певний стан соціальної системи, досягнутий у результаті розгортання зазначених процесів. Щодо мігрантів, то йдеться про їхнє зближення з приймаючим соціумом у різних вимірах – культурному (акультурація), структурному (включення в існуючу систему позицій і статусів й зникнення в підсумку відмінностей, що розділяють переселенців і старожилів, особливо у тому, що стосується їх соціально-економічного статусу), комунікативному (налагодження партнерств, дружніх стосунків тощо). На інституційному рівні інтеграція мігрантів – це процес організації (відбудови) захисту громадян із боку держави і поширення на них принципу верховенства закону, а саме – відсутність соціального і політичного насильства, встановлення ефективних судово-правових процедур, впровадження плюралістичних форм управління та справедливий розподіл ресурсів [24, с. 140; 11, с. 125].

Контракультурація – процес свідомого запозичення елементів культури іншої етнічної спільноти й протиставлення їх культурі своєї спільноти [7, с. 23-24].

Модель поведінки – стійкі параметри поведінки.

Ретрит – період особистого чи групового усамітнення з метою поліпшення свого ментального та духовного станів.

Стратегія поведінки – генералізована лінія, алгоритм, який проглядається в практичних діях суб'єкта, підштовхує до вибору тих чи інших рішень і зразків поведінки у буденних життєвих ситуаціях [8, с.14].

Основні теоретичні положення

1. Можливості концептуалізації та конкретизації поняття «стратегії адаптації мігрантів» (у вузькому контексті)

Під вузьким контекстом вивчення адаптації мігрантів розуміється її розгляд як третьої (завершальною) стадії міграційного процесу. При цьому, в рамках загального соціологічного дискурсу єдиного визначення поняття «стратегія адаптації мігранта» немає, натомість, ряд його аспектів знаходять своє висвітлення в низці інших теоретичних конструктів.

Таблиця 5.1.
Теоретичні конструкти, пов'язані з поняттям «адаптаційна стратегія мігранта» [14]

Поняття	Автор (и)
«адаптаційна реакція»	У.Томас, Ф.Знанецкий
«стратегія міжкультурної акультурації»	Р. Редфілд, Р.Лінтон, М. Герсковіц
«інтеграційна модель»	П. Адлер
«стратегія акультурації»	Дж. Беррі
«стратегія інтеграції»	О. Малиновська
«модель адаптації»	Ф.В.Рудмін
«адаптаційний сценарій»	Т.Горовіц

Стратегія адаптації/адаптаційна стратегія, як поведінкова стратегія є генералізованою лінією, певним алгоритмом, який проглядається в практичних діях мігранта і підштовхує його до вибору тих чи інших рішень і зразків поведінки у буденних життєвих ситуаціях. Таке тлумачення є ідентичним розумінню життєвих стратегій особистості у вузькому сенсі – як певним правилам, котрі керують поведінкою людини у конкретних життєвих ситуаціях [8, с.8].

В. Плющ[27], проаналізувавши соціологічний дискурс щодо поняття «адаптаційні стратегії», пропонує розуміти під ними спрямованість поведінки мігранта чи групи мігрантів на досягнення адаптаційних намірів по відношенню до приймаючої спільноти, культури та соціального устрою країни-реципієнта, котра базується на їхніх суб'єктивних уявленнях та об'єктивних можливостях адаптації (соціальних, культурних, економічних та психологічних ресурсах) [16, с.103].

Емпіричні дослідження стратегій /моделей /сценаріїв адаптації мігрантів в іншокультурному середовищі розпочались у 1918 р. із вивченням В. Томасом та Ф. Знанецьким адаптації польських мігрантів в США з наступним виокремленням трьох стратегій адаптації на основі базових психотипів особистості – «креативний тип», «богеміан» та «філістайн» (див. тему 2, с. 18). На сьогодні більшість дослідників послуговуються «ідеальним конструктором» стратегій (моделей, реакцій, сценаріїв) адаптації мігрантів, до складу якого входять чотири основні адаптаційні стратегії, визначені Дж. Беррі[28] в рамках теорії акультурації, залежно від орієнтованості мігрантів на збереження власної культурної спадщини та самобутності в приймаючому соціумі (тобто від ваги власної культури – ВК) або від орієнтованості на причетність до приймаючого суспільства в цілому (тобто від ваги приймаючої культури – ПК) [16, с.104–105].

Вид стратегії	Суть стратегії	Вага ку.	
		Ві	Пі
Асиміляція	повне прийняття умов суспільства країни міграції, його норм, цінностей та культури і відмова від власних.	-	+
Інтеграція (або мультикультуралізм)	збереження етнокультурної ідентичності та самобутності мігрантів у процесі міжетнічної комунікації в широкому суспільному контексті, часткове прийняття нового суспільства, що виявляється у згоді інтеріоризувати його обов'язкові норми, закони, цінності та культуру, при цьому зберегти свої власні ціннісні орієнтири.	+	+
Сегрегація/сепаратизм	стратегія, спрямована на збереження відокремленості мігрантів за рахунок обмеження чи утримання від контактів із культурою домінуючої спільноти; характеризується повною відмовою прийняти вимоги, норми, цінності та культуру нового суспільства, натомість зорієнтована на повне збереження власних ціннісних переваг та культурно-побутових практик мігрантів.	+	-

Маргіна.	Стратегія проявляється у відсутності у мігрантів прагнення чи можливості зберігати власну етнокультурну самобутність, і одночасно – в слабкому бажанні активно взаємодіяти з автохтонним населенням й приймати нові норми, цінності, культуру і несприйняття нових, наслідком чого стає виключення мігрантів із основних сфер життєдіяльності суспільства та соціально-психологічна роздвоєність.	-	-
----------	---	---	---

Таблиця 5.2.
Класифікація стратегій акультурації за Дж. Беррі [14, с. 187]

[27] Валентина Плющ – аспірантка Інституту соціології НАН України.

[28] Джон Беррі – канадський психолог, професор Національного дослідницького університету «Вища школа економіки» (Кінгстон), фахівець у галузі крос-культурної психології, мультикультуралізму.

За методологією «культурного переходу» Дж. Беррі, дослідження міжкультурного спілкування можуть спиратися на дві основні теоретичні основи – дослідження культури навчання та культурних втрат.

Дослідження культури навчання орієнтується на експериментальне вивчення здобуття мігрантами соціальних навичок. Із цієї точки зору, адаптація розуміється як набуття навичок культури, які необхідні для виживання та досягнення соціального успіху в новому середовищі. Тут дослідженню підлягає поведінковий компонент, який відображає здатність людини здобувати або адаптувати моделі поведінки, що підходять для нової культури.

Дослідження культурних втрат ґрунтується на ідеї залучення необхідних ресурсів, що сприяють подоланню стресу акультурації та виходить з того, що стрес, його оцінка та правильні реакції на нього є важливими елементами процесу акультурації та адаптації. Необхідними елементами дослідження культурних втрат є увага до міжкультурних контактів, культурних змін, міжкультурних конфліктів. Стрес акультурації – це відповідь індивідів на події життя (в контексті міжкультурних

контактів), коли останні перевищують можливості індивідів справлятися з ними. Неможливість подолання змін є похідною від двох змінних: культурних дистанцій і наявних ресурсів.

Поняття «культурна дистанція» використовується для того, щоб показати, як далеко одна від одної перебувають дві культурні групи відповідно до параметрів культурної варіації. Культурні дистанції формуються відмінностями соціальних контекстів: походження і проживання. До об'єктивних параметрів культурних дистанцій Дж. Беррі відносить кліматичні умови суспільства походження, мову, релігію, тривалість навчання в школі, валовий внутрішній продукт країни та інше. Суб'єктивні показники стосуються того, як мігранти бачать себе та як вони оцінюють свій спосіб життя [12, с.42–43].

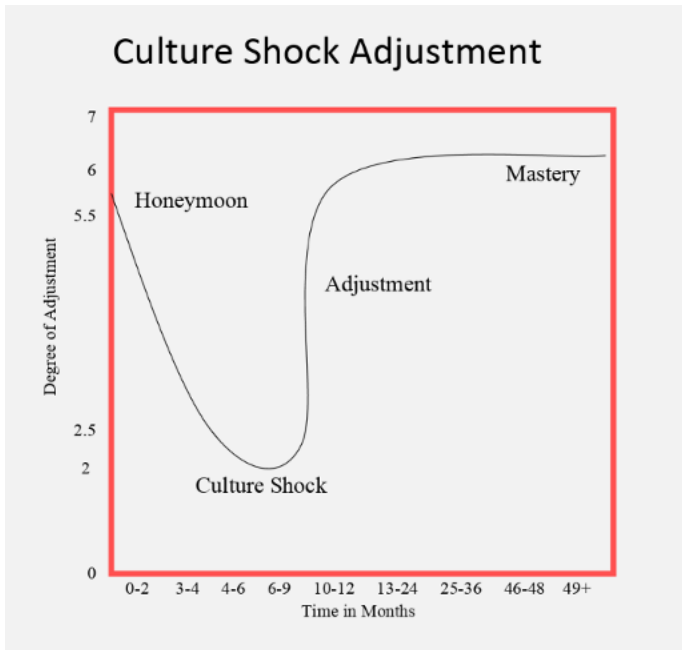
Назагал, за підрахунками В. Плющ, міждисциплінарна теоретична типологізація адаптаційних стратегій, розроблених від початку ХХ століття й до сьогодні, нараховує більше 120 варіацій [16, с. 106-109].

Важливим моментом при вивченні стратегій адаптації мігрантів є врахування етапів адаптації. В якості теоретичного підґрунтя дослідники тут найчастіше використовують теорію «культурного шоку» К. Оберга. Процес адаптації до нової культури, згідно з цією теорією, проходить в 4 етапи, за «U-кривою» (рис.5.3):

- період піднесеного настрою і оптимізму («медового місяця»),
- період депресії і розгубленості (власне період «культурного шоку»),
- період відновлення («одужання»), коли депресія поступово змінюється оптимізмом та впевненістю,
- завершення адаптації [2].

Рис 5.2. U-крива крос-культурної адаптації К. Оберга (скріншот) [29]

За К. Обергом, сутність «культурного шоку» полягає в конфлікті старих культурних норм і орієнтацій (властивих індивіду як

представнику того суспільства, яке він покинув і нових (які демонструє суспільство, в яке він прибув). Старий соціальний порядок, а також культурні норми зникають, у зв'язку з чим особистість відчуває дискомфорт, переживає кризу ідентичності. К.Оберг визначив такі симптоми «культурного шоку»:

- Нервові напруження через необхідність психологічної адаптації.
- Почуття втрати і знедоленості через відсутність залишених на батьківщині друзів, зміна статусу (як правило, пониження), а також відсутність знайомих і близьких людей.
- Відчуття відторгнення від нового оточення, небажання спілкуватися з новою культурною групою.
- Плутиана в старих і нових соціальних ролях, цінностях, ідентичності.

- Почуття подиву, стурбованості, а іноді навіть відрази або обурювання від спостереження культурних розбіжностей.
- Відчуття свого безсилля у зв'язку з соціальною неадекватністю і новим культурним середовищем [2].

Не всі мігранти виходять з «культурного шоку» успішно. Втрачають контроль над ситуацією, вони розчаровуються і часто повертаються додому. Але при сприятливих умовах входження в нову культуру індивід проходить цикл «стрес — адаптація — особистісне зростання».

На новому місці проживання мігрант пристосовується до природних та соціальних умов, мовного середовища, культурного оточення, науково-технічного розвитку, звичаїв, обрядів, традицій. На цей процес впливають політичні, економічні та інші умови в країнах еміграції та імміграції, особливості процесу переїзду, особистісні характеристики мігранта, його вік, освіта, кваліфікація, задіяність у соціальних мережах тощо. Дж. Монтгомері адаптацію мігрантів пропонує розглядати як три субадаптації – економічну, соціокультурну та суб'єктивну [4].

Основні емпіричні показники успішності адаптації мігрантів за формами адаптації наведено у таб. 5.4.

Емпіричні індикатори адаптації мігрантів [31]

Таблиця 5.4

Форми адаптації	Вимірюваний показник	Емпіричний індикатор	Дослідження
	Статус зайнятості мігрантів	Приналежність до групи: зайнятих (протягом контрольного тижня працювали за наймом, працювали за винагороду чи безкоштовно на власному чи сімейному підприємстві, мали тимчасову чи випадкову роботу, формально мали робоче місце, але не працювали з певних причин); безробітних (не мали роботи чи прибуткового заняття протягом контрольного тижня, протягом останніх 4-х тижнів активно шукали роботу чи намагались організувати власну справу); економічно неактивних (отримувачі пенсій, студенти, особи, які доглядають за дітьми чи хворими, особи, які займаються домашнім господарством тощо).	«Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо-переміщених осіб в Україні», проведеного під егідою Міжнародної організації праці (МОП), 2016. [13].
	Характеристики зайнятості	Методи пошуку роботи. Тривалість пошуку роботи. Неформальна (гіньова) зайнятість. Професійна група.	

Економічна	Характеристики безробіття	<p>Причини економічної неактивності та безробіття</p> <p>Методи пошуку роботи.</p> <p>Тривалість пошуку роботи.</p> <p>Тип бажаної роботи та резервна зарплата.</p> <p>Труднощі в пошуках роботи.</p> <p>Зацікавленість в перекваліфікації, профзростанні.</p>	
		<p>Порівняльна оцінка теперішньої зайнятості та попередньої (краще/однаково/гірше):</p> <p>перспективи кар'єрного зростання;</p> <p>відповідність роботи рівню освіти та кваліфікації;</p> <p>умови праці;</p> <p>соціальний пакет;</p> <p>рівень доходу/зарплатні.</p>	«Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо-переміщених осіб в Україні», проведеного під егідою Міжнародної організації праці (МОП), 2016 [13].
	Рівень досягнутого на новому місці добробуту	<p>Ви живете зараз за рахунок (назвіть основне джерело засобів існування)</p> <p>Порівняльна оцінка матеріального становища сім'ї до переміщення та після переміщення:</p> <p>Ледве зводили/зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачало навіть на необхідні продукти.</p> <p>Вистачало/вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей.</p> <p>У цілому на життя вистачало/ вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликало труднощі.</p> <p>Жили/ живемо забезпечено, але зробити деякі покупки не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо).</p> <p>Ми могли/можемо собі дозволити придбати практично все, що хотіли.</p>	«Настрої та оцінки українських біженців». Соціологічна служба Центру Разумкова. 2022 [10].
	Проблеми облаштування	<p>Якими є головні проблеми, які турбують Вас зараз, під час перебування за кордоном?</p> <p>Матеріальні проблеми, нестача грошей.</p> <p>Проблеми із влаштуванням на роботу.</p> <p>Відсутність житла.</p> <p>Проблема винайму житла в оренду.</p> <p>Некомфортне житло тощо.</p>	
		<p>Як в цілому Ви ставитесь до ... вимушених переселенців з Донбасу або Криму?</p> <p>Позитивно/ Нейтрально/ Негативно</p>	«Як українці ставляться до переселенців» УВБК ООН та КМІС, 2016 [27].
		<p>Як в цілому Ви ставитесь до ... до біженців з України</p> <p>Позитивно/ Нейтрально/ Негативно</p>	«Поляки та українці – виклики інтеграції біженців», Польський економічний інститут, 2023 [28].
		<p>Чи погоджуєтесь Ви з наступними твердженнями:</p> <p>Переселенці повинні повернутися до місця постійного проживання, як тільки це стане можливо.</p> <p>Переселенці не винні в тому, що з ними сталося.</p> <p>Переселенці – рівноправні громадяни України, які стали заручниками ситуації і потребують підтримки.</p> <p>Чоловіки-переселенці мусять йти до ЗСУ як і всі інші громадяни України</p>	«Як українці ставляться до переселенців», УВБК ООН та КМІС, 2016 [27].

Соціо культурна	Ставлення приймаючих громад до мігрантів, надання підтримки	<p>Чи стикались Ви з несприятливою думкою про біженців з України? На Вашу думку... Надання біженцям безпечного притулку має бути абсолютним пріоритетом, навіть якщо це погіршує якість нашого життя; Українські біженці – це переважно люди, які потребують допомоги. Біженці мають отримати допомогу від польської держави у вигляді переваги 500+. Біженці з України урізноманітнюють польську культуру? Чи потрібні біженці з України на польському ринку праці? Чи зустрічали Ви українців у своєму середовищі до вторгнення? Чи зараз зустрічаєте Ви українців у своєму оточенні? Так/Скоріше так/Скоріше ні/Ні</p>	«Поляки та українці – виклики інтеграції біженців», Польський економічний інститут, 2023-[28].
		<p>Згодні допустити представників цих груп... (ВПО; біженці, які зараз знаходяться за кордоном) Як членів своєї родини 1 Як близьких друзів 2 Як сусідів 3 Як колег по роботі 4 Як жителів України 5 Як гостей України 6 Чи Ви не пускали би їх в Україну 7 Індекс соціальної дистанції Богардуса – 1-4 толерантне ставлення, 5 відокремленість, 6-7 ксенофобія.</p>	«Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України», КМІС, 2023 [20].
		<p>Чи готові Ви? Тимчасово прийняти біженців з України вдома. Уявити роботу волонтером для біженців з України. Жертвувати гроші для біженців з України.</p>	Опитування Німецького центру досліджень інтеграції та міграції (DPA), 2022 [23].
		<p>Оцініть рівень володіння Вами мовою країни, в якій перебуваєте, за шкалою від 0 до 10, де «0» означає «зовсім не володієте», а «10» – вільно володієте.</p>	Настрої та оцінки українських біженців. Соціологічна служба Центру Разумкова. 2022 [10].
		Набуття мігрантами навичок нової культури	«Голос українців: Психічне здоров'я / Дослідження серед біженців». Чеська Республіка, 2022 [30].
		<p>Здатність долати стресові ситуації, відсутність депресії (нормальний емоційний стан і настрої). Усвідомлення наявності цілей, шляхів їх досягнення, перспектив, можливостей професійного та особистісного зростання. Найбільш складні ситуації взаємодії для мігранта, в яких він гостро відчуває, що є «іноземцем». Чого мігранту за кордоном найбільше бракує – рідних, друзів, української кухні тощо. В яких ситуаціях мігрант відчуває тривогу, усвідомлюючи культурні відмінності. Можливість виникнення негативних почуттів, (невпевненості у собі, почуття втрати контролю над ситуацією, власної некомпетентності, гніву, ворожості, агресивності, недовіри до представників країни перебування тощо).</p>	«Психологічна адаптація трудових мігрантів України в іншокультурному середовищі», Херсонський державний університет, 2013 [3].

	<p>Психологічне здоров'я/ психологічне благополуччя</p>	<p>Якими є головні проблеми, які турбують Вас зараз, під час перебування за кордоном? Туга за Батьківщиною. Тривога за родичів, близьких людей, що залишилися в Україні. Тривога за те, що відбувається в Україні.</p> <p>RHQ-8 (депресія) Як часто протягом останніх 14 днів вас турбували наступні проблеми? 1. Мало інтересу або задоволення від того, що ви робите 2. Почуття пригніченого, пригніченого, безнадійного, пригніченого 3. Проблеми із засипанням, переривчастий сон або, навпаки, надмірна сонливість 4. Відчуття втоми, брак енергії 5. Втрата апетиту або, навпаки, переїдання 6. Погане самопочуття або відчуття, що ви зазнали невдачі або розчарували себе або своїх родина 7. Проблеми з концентрацією на звичайних речах, таких як читання газети чи перегляд телевізора 8. Видиме уповільнення рухів або мови або, навпаки, неспокій, неспокій і прискорення рухів або мови Зовсім не / Кілька днів / Більше половини днів / Майже щодня</p> <p>GAD-7 (тривога) Як часто протягом останніх 14 днів вас турбували наступні проблеми? Нервозність, занепокоєння або відчуття нервозності. Неможливість перестати хвилюватися або взяти хвилювання під контроль. Занадто багато турбуванця про різні речі. Труднощі з розслабленням. Такий непосидючий, що ледве всиджу на місці. Я легко злюсь або впадаю в роздратування. Страх, ніби ось-ось станеться щось жахливе. Зовсім ні / Кілька днів / Більше половини днів / Майже щодня</p> <p>Виявлення психічної хвороби в собі: Будь ласка, вкажіть, якою мірою ви згодні чи не згодні з наступними твердженнями: Поточні проблеми, з якими я стикаюся, можуть бути першою ознакою психічного розладу, захворювання. Я сумніваюся, що я коли-небудь міг мати психічне захворювання. Я можу належати до тих людей, які схильні до психічних захворювань. Я вважаю себе психічно здоровою та емоційно врівноваженою людиною. Я психічно врівноважений, без психічних проблем. Безумовно згоден / Згоден / Не визначився / Не згоден / Однозначно не згоден</p>	<p>«Настрої та оцінки українських біженців». Соціологічна служба Центру Разумкова, 2022 [10].</p> <p>«Голос українців: Психічне здоров'я / Дослідження серед біженців». Чеська Республіка, 2022 [30].</p>
<p>Психологічна</p>			

	<p>Відчуття задоволеності новим становищем/ міра пристосування до поточної життєвої ситуації</p>	<p>Оцінка задоволеності життям за шкалою Е. Дінера Оцініть міру згоди з кожним висловлювання відповідним балом: 1 повністю не погоджуюся 2 не погоджуюся 3 майже не погоджуюся 4 – важко визначитися (ї згоден і не згоден одночасно) 5 майже погоджуюся 6 погоджуюся 7 повністю погоджуюся</p> <p>Майже в усьому моє життя відповідає моєму ідеалу. Умови мого життя чудові. Я задоволений/на своїм життям. Я досяг/ла майже всього того, чого хотів/ла у житті. Якби випала змога прожити своє життя ще раз, я б майже нічого в ньому не змінив/ла.</p> <p>Результати (підсумок балів). 31 – 35 балів: повністю задоволений життям. 26 30 балів: задоволений життям. 21 25 балів: майже задоволений життям. 20 балів: нейтральний, не визначився. 15 19 балів: майже незадоволений життям. 10 – 14 балів: незадоволений життям. 5 9 балів: вкрай незадоволений життям [6].</p>	<p>Дослідження задоволеності життям жінок-трудомих мігранток в Італії.- 2018-2019 [25].</p>
	<p>Ідентифікація себе з приймаючою громадою</p>	<p>Чи погоджуєтесь Ви з наступними твердженнями щодо ВПО: Я відчуваю себе частиною населення тієї території, де зараз проживаю. Я повернусь до місця постійного проживання, як тільки це стане можливо. Я перебуваю у несприятливому становищі через свій статус переселенця.</p>	<p>«Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності», Центр «Соціальний моніторинг», Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України, 2015 [21].</p>

Емпіричні індикатори адаптації мігрантів

Наведені емпіричні показники не є вичерпними. Наприклад, для вимірювання соціокультурної адаптації можуть, наприклад, застосуватись ще такі показники, як:

- налагодження позитивних зв'язків з новим середовищем, вирішення щоденних життєвих проблем (школа, сім'я, побут, робота);

- участь у соціальному й культурному житті приймаючої громади;
- адекватність у спілкуванні і у міжкультурних відносинах;
- доступ до основних послуг (медицина, освіта, дозвілля);
- задоволені основні потреби біженців тощо [3; 22].

1. Можливості концептуалізації та конкретизації поняття «стратегії адаптації мігрантів» (у широкому сенсі)

У широкому сенсі адаптаційні стратегії мігрантів досліджуються як різновид життєвих стратегій особистості. При цьому фігурують ширші тлумачення поняття життєвих стратегій як системи особистісних диспозицій та поведінкових установок, що предметно скеровують соціальну поведінку актора протягом тривалого проміжку часу, і більш вузькі – як генералізованих ліній поведінки, певних правил та алгоритмів, котрі проглядаються в практичних діях індивіда та підштовхують його до вибору тих чи інших рішень і зразків поведінки у буденних життєвих ситуаціях [8, с.8].

Так, К. Новосад[29] пропонує розглядати міжнародну трудову міграцію як результат вибору життєвої стратегії особистістю, який дозволяє пристосуватися до зміни умов життя або досягти успіху за допомогою просторового переміщення за межі соціокультурних кордонів. На її думку, міжнародну міграцію не можна редукувати лише до меркантильних мотивів, адже перетин соціокультурних кордонів мігрантами – це відповідальний вибір, який має бути узгодженим із життєвою стратегією і подальшими планами на майбутнє [12,с.71].

За визначенням М. Кухти[30], життєві стратегії – це комплексні соціопсихічні утворення, спрямовані на забезпечення адаптації та самореалізації людини в житті, що вибудовуються на основі ціннісних орієнтацій та вирізняються такими якостями як спрямованість, стійкість, протяжність, усвідомленість,

організованість, самостійність, реалістичність, активність, – рівні представленості яких разом із доступними ресурсами (засобами) зумовлюють оптимальність побудови стратегій [7, с.].

Привабливість категорії «життєві стратегії» для дослідника полягає в тому, що вона містить у собі поняття, що описують такі елементи життєвого орієнтування, як спосіб життя, цінності й норми життя, зміст і цілі життя й т.п. Життєві стратегії поєднують у собі не тільки спрямованість на досягнення бажаного соціального статусу, а й вказівку на способи досягнення цілей, а також уможлиблює вивчення динаміки соціальної адаптації суб'єкта до нової соціокультурної ситуації, як на особистісному, так і на соціальному рівні [19, с.156].

На думку М. Кухти, методологічно важливим є підкреслення єдності основних складових формування життєвих стратегій:

- соціокультурної детермінації;
- індивідуальної схильності;
- векторизації у сферу практичної поведінки.

Перші дві складові відрізняються генезисом, джерелом формування: якщо одна бере початок від об'єктивних витоків (культурно зумовлені зразки, стандарти, норми, цінності, сприйняті в ході соціалізації), то інша має внутрішню, суб'єктивну природу (індивідуальні задатки, смисли, цілі, цінності). Але і та, й інша «задають» змістовну сторону життєвої стратегії, втілюється ж остання в організаційному компоненті (уміння, навички, звички, стереотипи) [8, с.14]

При вивченні міграції в контексті життєвих стратегій особистості доречно покладатись на теоретичні конструкти з типологізації власне життєвих стратегій. Так, найбільш поширені класифікації життєвих стратегій використовують критерії, представлені в таб.5.5:

Таблиця 5.5
Базові критерії класифікація життєвих стратегій особистості [14, с.18]

Критерій	Види життєвих стратегій
Соціально-економічне становище людини	стратегія благополуччя, -стратегія успіху, -стратегії самореалізації.
Спосіб вирішення життєвих протиріч, конфліктів	-стратегія захисту, -стратегія відмови, -стратегія пристосування.
Співвідношення сил протидіючих сторін на «силове поле» впливаючих факторів	-стратегії наступальні; -стратегії захисні.

[29] Крістіна Новосад – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

[30] Мирослава Кухта – доктор соціологічних наук, професорка кафедри філософських та соціальних наук Київського національного торговельно-економічного університету.

На основі вказаних ознак життєві стратегії групують в близькі за змістом, але не тотожні типології – активні (спрямовані на активну адаптацію) і пасивні (спрямовані на пасивне пристосування до змінених соціальних умов; або ж – за життєвотрочою спрямованістю – інновативні (орієнтовані на пошук нових варіантів життя, зосереджені на вихід за межі усталених способів поведінки, стилів життя) та консервативні (орієнтовані на вже існуючі, закріплені традицією моделі варіантів життя (рис. 5.3).

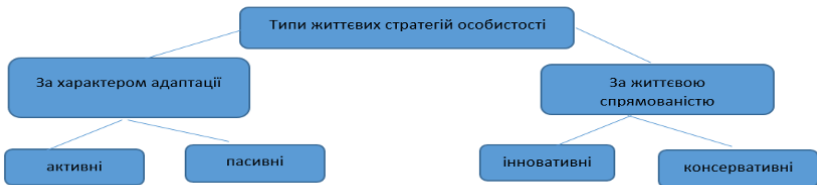

Рис 5.3. Загальні типології життєвих стратегій особистості [19, с.163]

Необхідно мати на увазі, що в умовах соціальної стабільності індивідуальні стратегії є цілком автономними утвореннями, оскільки в них реалізуються типи поведінки, закріплені життєвими устоями, що склалися. У перехідні періоди

індивідуальні стратегії є радше адаптованими варіантами групових стратегій [9]. При проведенні емпіричних досліджень можна послуговуватися різноманітними авторськими класифікаціями адаптаційних стратегій особистості чи соціальної групи, розроблених у 1990 рр. – період значних суспільних трансформацій, коли життєві стратегії класифікувались дослідниками переважно як «стратегії виживання» – збереження мінімально припустимого соціального статусу, на основі комплексу таких ознак, як цілі, мотиви, засоби реалізації, соціальна активність [8, с.16].

Таблиця 5.6
Авторські типології адаптаційних стратегій [11, с. 116]

Автор	Типи адаптаційних стратегій особистості
Т.Заславська	досягнення; адаптаційні; регресивні; руйнівні.
Є. Головаха ^[31]	самоврядний успішний; мозаїчно амбівалентний; - комфортно-амбівалентний; нігілістично амбівалентний.
О. Злобіна ^[32]	опанування; приспосовання; уникання; невизначеність
Т. Петрушина ^[33]	стратегії досягнення; стратегії збереження; стратегії фізичного виживання; відсутність будь-яких стратегій.

[31] Євгеній Головаха – доктор філософських наук, професор, член-корреспондент НАН України, директор Інституту соціології НАН України.

[32] Олена Злобіна – доктор соціологічних наук, завідувача відділом соціальної психології Інституту соціології НАН України.

[33] Тетяна Петрушина – доктор соціологічних наук, завідувача відділом економічної соціології Інституту соціології НАН України.

Типологізація життєвих стратегій є досить умовною, адже одна і та сама людина навіть у схожих ситуаціях може діяти по-різному, але соціологічна наука зорієнтована на виявлення певних тенденцій переважання того чи іншого типу реагування

індивіда на кардинальні зміни умов життя, у т.ч. у зв'язку з переселенням.

Приклади

Відео інтерв'ю про міжкультурну психологію з Дж Беррі за покликанням:

Послугуючись класифікацією Дж.Беррі та теоретичним положенням щодо етнічної стратифікації, сегментної соціокультурної адаптації, зміни ідентичності та соціальної інклюзії мігрантів, В. Плющ визначила два основні рівні процесу адаптації мігрантів до іншокультурного середовища: рівень ціннісних орієнтацій або зміни ідентичності мігрантів та рівень соціальної інклюзії або участі мігрантів в соціальному та культурному житті приймаючої спільноти, й запропонувала власний конструкт стратегій адаптації сучасних українських мігрантів в Ізраїлі (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Скріншот конструкту стратегій адаптації мігрантів В. Плющ [8, с. 189]

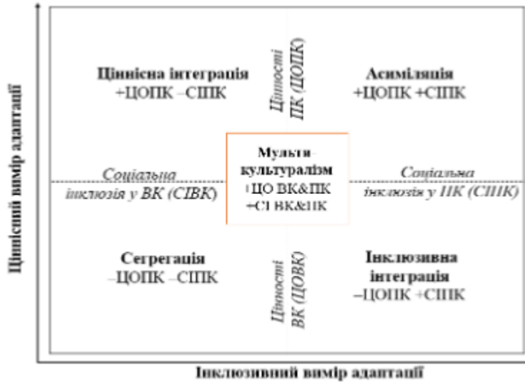

Рисунок 1
Узагальнений конструкт стратегій адаптації мігрантів до імунікультурного середовища
(Джерело: Розробка автора)

Абревіатурою позначені наступні скорочення:
 ВК - власна культура країни еміграції;
 ПК - культура приймаючої спільноти країни імміграції;
 ВК&ПК - власна культура та культура приймаючої спільноти;
 ЦО - ціннісні орієнтації;
 СІ - соціальна інклюзія;
 ЦОВК - ціннісні орієнтації власної культури;
 СІВК - соціальна інклюзія до власної культури;
 ЦОПК - ціннісні орієнтації приймаючої культури;
 СІПК - соціальна інклюзія до приймаючої культури.

В.

Володько та О. Ровенчак, при розробці власної типології моделей соціокультурної адаптації мігрантів, взяли за основу п'ять форм адаптації мігрантів Р. Мертон, синтезувавши конструкт Р. Мертон з конструктом Дж. Беррі та типологією адаптивної поведінки В. Донченка (таб. 5.3.)

Таблиця 5.3
Порівняльний аналіз форм адаптації Р. Мертон з іншими конструктами адаптації мігрантів [4, с. 186-187, 192-193]

Форми адаптації за Р. Мертоном		Типи адаптивної поведінки за	Види акултурації за Дж. Беррі	Моделі соціокультурної адаптації В. Володько, О. Ровенчак	
Конформність	особистість поділяє цілі нової культури та суспільства, намагається досягати їх	Ідентифікація	Асиміляція	Асиміляція	повне прийняття та засвоєння норм і цінностей

Інновація	особистість засвоює цілі суспільства, але досягає їх інституційно забороненими, невизнаними, проте часто ефективними методами	Маргіналізація	Маргіналізація (декультурація)	Маргіналізація	повне прийняття та засвоєння норм і цінностей суспільства, що приймає,
Ретритизм (ескейпізм)	особистість заперечує домінуючі цілі та засоби їхнього досягнення, квазіадаптується та існує «паралельно» до суспільства.	Індивідуалізація	Сегрегація (сепарація)	Добровільна сегрегація	Заперечення норм і цінностей суспільства, що приймає, добровільне
Бунт	особистість активно заперечує загальновизнані суспільством норми, цілі та засоби їхнього досягнення,	Девіація	-	Протест	активний протест проти насадження норм і цінностей
Ритуалізм	особистість не сприймає норми, цілі та цінності суспільства, але, дотримуючись своїх власних,	-	-	-	-
-	-	Інвестиція	Інтеграція	Творення діаспор	часткове прийняття норм і цінностей суспільства, що приймає, поряд зі
-	-	-	-	Сегрегація	часткове прийняття норм і цінностей суспільства

В соціологічному дослідженні, реалізованому у 2007-2008 рр. в рамках проекту «Оцінка і визначення потреб та можливостей діяльності МБФ «Карітас України» в міграційній сфері», для виокремлення моделей інтеграції мігрантів була використана типологія стратегій акультурації Дж. Беррі для оцінки ступеня інтегрованості мігрантів у поєднанні з конструктивним візії майбутнього [12, с 333].

Таблиця 5.4
 Моделі інтеграції трудових мігрантів в дослідженні МБФ «Карітас-Україна»

Моделі позитивної інтеграції:		Моделі негативної інтеграції:	
Асиміляція	прагнення мігранта якомога швидше розчинитися в іншому соціумі, перетворивши його на свій; найвищий ступінь інтеграції	Маятник	періодичне переривання перебування на заробітках на нетривалий час із подальшими виїздами-в'їздами; характеризується загальною відсутністю тенденції до інтеграції в чужий соціум; низький ступінь неінтеграції.
Діаспора	характерним є прагнення мігранта стати повноправним членом «іншого» соціуму і одночасне збереження своєї ідентичності (мовної/ етнічної тощо); високий ступінь інтеграції	Гетто	відчуженість від приймаючого соціуму, але без перспективи повернення додому; як наслідок повного розчарування або виконаної місії; цілковита неінтеграція до приймаючого соціуму.
Транзит	невдоволеність своїм життям на даний момент і бажання його покращити шляхом зміни місця перебування, за відсутності мотивації повернення додому; низький ступінь інтеграції		

Питання для самоконтролю

1. Перевірте свої знання класифікації адаптаційних стратегій особистості, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

2. Перевірте свої знання типологій стратегій адаптації мігрантів, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

3. Перевірте свої знання строків адаптації мігрантів, за К. Обергом, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-

КОДОМ:

4. Перевірте свої знання методики вимірювання соціальної дистанції Е. Богардуса, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Ситуаційні справи

Індивідуально:

- Простежте еволюцію теорії «культурного шоку» на основі статті В. Плющ «Соціокультурна адаптація мігрантів: концептуалізація, етапи та їхня динаміка» [15].
- Здійсніть порівняльний аналіз концепцій за критерієм етапів адаптації мігранта за допомогою таблиці.

Концепції «культурного шоку» (порівняльний аналіз)

Виконавець: ім'я та прізвище, спеціальність, курс, група

Результати аналізу:

Дослідники	Концепція	Спільне з К.Обергом	Відмінне

Висновок (чий варіант Ви б обрали для емпіричного дослідження адаптації мігрантів й чому?)

Список використаних джерел.

Джерела оформлюються в алфавітному порядку, відповідно до ДСТУ 8302:2015

Тестові завдання

Перевірте свої знання концепцій «культурного шоку», виконавши тест за [покликанням](#) чи QR-кодом

Групова робота:

- Доповніть таблицю «Емпіричні індикатори адаптації мігрантів», запропоновану в лекції, 1-2 показниками та емпіричними індикаторами з соціологічних досліджень на тему міграції, які Ви аналізували, вивчаючи тему 3 курсу або на основі джерел з теми 4 [4; 5; 9; 16; 21] чи джерел з теми 5 [10; 20; 21;23; 25;27–30].
- Результати роботи представте у спільному Google Документі, який має створити староста групи, завантажити в нього таблицю з лекції та надати доступ для використання членам групи. Розміщуючи інформацію в Google Документі вказуйте в дужках своє прізвище. Також, для зручності сприйняття, можна домовитись і використовувати різний колір шрифту чи заливки клітинок.

Практичні завдання

1.

Індивідуально:

- Підготуйте робочі матеріали для практичного заняття з теоретичної інтерпретації та емпіричної операціоналізації поняття «особливості адаптації біженок з України в країнах ЄС», на основі матеріалів лекції, рекомендованих джерел інформації [4; 9; 15; 20; 28; 30] та самостійно підібраних джерел. Зразок операціоналізації див. у темі 4 (рис. 4.8).

Групова робота:

- Розподіліться на групи по 3 особи. Розмістіть матеріали в Google Документі вашої групи, який має створити та надати доступ для використання староста групи. Розміщуючи інформацію в Google Документі вказуйте в дужках свої прізвище. Також, для зручності сприйняття, можна домовитись і використовувати різний колір шрифту чи заливки клітинок.
- Під час практичного заняття проведіть засідання робочої групи з розгляду матеріалів і розробіть спільну теоретичну інтерпретацію та емпіричну операціоналізації поняття «особливості адаптації біженок з України в країнах ЄС».
- Здійсніть публічну презентацію своєї розробки.
- Проведіть експертне взаємооцінювання групових розробок за критеріями та формою, наведеними у темі 4 (с. 52–53).
- Дайте відповіді на експертні зауваження та пропозиції (усно).

2.

Індивідуально:

- Розгляньте зразок ґайду глибинного інтерв'ю на тему: «Особливості адаптації біженок з України в Чехії (на прикладі м. Острава)»

- Запропонуйте доповнення, зміни до ґайду, спираючись на операціоналізації, розроблені Вами в групах, як коментарі до Google Документу з ґайдом, який має створити староста групи та надати доступ для його використання. Розміщуючи інформацію в коментарях вкажіть своєпрізвище.
- Після погодження остаточного тексту ґайду, рекрууйте 1 учасницю з числа українок, які, рятуючись від війни наразі перебувають в одній з країн ЄС. При виборі учасниць уникайте близьких знайомств. Вимог щодо соціально-демографічних характеристик інформанток при пробному інтерв'ю немає. Ознайомте інформантку з типовою Декларацією про опрацювання персональних даних, які використовуються соціологічними інституціями в країні її перебування.
- Проведіть інтерв'ю під аудіозапис і зробіть повний транскрипт тексту інтерв'ю за запропонованою формою.

Кейси

- Приклад декларації про опрацювання персональних даних Центру досліджень громадської думки Інституту соціології Академії наук Чеської Республіки за [покликанням](#). (оскільки проводити глибинні інтерв'ю пропонується в рамках співпраці кафедри філософії та соціології Маріупольського державного університету та кафедри соціології Остравського університету (Чеська Республіка))
- Зразок гайду глибинного інтерв'ю на тему: «Особливості адаптації біженок з України в Чехії (на прикладі м. Острава)»

Вступна частина

1. Представлення інтерв'юєра.
2. Повідомлення завдань дослідження.
3. Представлення учасниці (збір соціально-демографічних характеристик: місце проживання в Україні, вік, освіта, професія, сімейний статус, діти).
3. Врегулювання етичних питань дослідження. Повідомлення правил проведення інтерв'ю. Отримання згоди на аудіо/відеозапис. Гарантія конфіденційності.
4. Час проведення (1 год.10 хвл 1 год 20 хвл.)

Основна частина

Блок 1. Прибуття та облаштування	
1. Як довго Ви знаходитеся в Остраві? Розкажіть, будь ласка, як Ви опинилися в Чеській Республіці?	Прибули самі, з сім'єю, у т.ч. з дітьми, з родичами, колегами, друзями тощо? Чому Ви обрали саме Остраву? Чи відвідували країни ЄС раніше? Як часто? Як довго перебували? Якою була мета перебування?
2. Як довго оформлювали статус, у тому числі: - візу тимчасового захисту, медичне страхування, соціальні виплати(допомогу), банківський рахунок?	З якими проблемами стикались при оформленні статусу? Чи вирішені наразі ці проблеми? Чи їздили Ви до України після оформлення статусу? Чи маєте намір поїхати найближчим часом? Чим була спричинена поїздка? Чи мали проблеми з поверненням до Чехії?
3. Чи вирішене наразі у Вас житлове питання? Де мешкаєте?	Хто допомагав/є у пошуках житла? Чи звертались до ріелтерів? до волонтерів? рекрутерів? Скільки /яку частку свого місячного бюджету витрачаєте на оренду житла? на комунальні платежі? Чи змінювали місце проживання в Остраві? Якщо так, то скільки разів, з яких причин?
4. Чи облаштоване Ваше житло всім необхідним для комфортного життя?	З якими труднощами облаштування стикнулись? Меблі, побутова техніка тощо? Як їх вирішували? Хто допомагав? Якими інформаційними ресурсами користувались при вирішенні побутових проблем?
5. Чи доступно є необхідна інфраструктура (магазини, лікарні, аптеки, заклади освіти, зони відпочинку, місця для занять спортом, кафе, транспортне сполучення) у місці Вашого проживання? Просторовий, фінансовий, комунікаційний виміри доступності	В яких магазинах здійснюєте покупки продуктів харчування, одягу, побутових речей? Чи влаштовує асортимент, якість товарів? Чим Ви не задоволені? При здійсненні покупок, чи маєте проблеми з комунікацією? Чи порівнюєте товари з українськими аналогами? Чи порівнюєте ціни? На чію користь порівняння? Чи вистачає Вам коштів на продукти харчування? На одяг? Поїздки? Чи купували Ви ліки в аптеках? З якими складнощами стикнулись при цьому? Де отримали інформаційну підтримку щодо придбання ліків?
6. Чи звертались до лікаря? Чи потребуєте наразі Ви чи члени Вашої сім'ї медичної допомоги?	Чи мали складнощі з медоглядом, медичним обслуговуванням? Як їх вирішували? Хто допомагав? Якими інформаційними ресурсами користувались при вирішенні проблем зі здоров'ям?
7. Якщо маєте дітей, то як Ви вирішили освітнє питання?	Чи вже влаштували дітей до дитячого садка/ школи? Чи маєте плани влаштувати? Які кроки для цього здійснили? Чи мали труднощі? Як їх додали? Чи мають діти старшого віку намір вступати до закладів вищої освіти в Чехії? Чи продовжують діти дистанційне /на екстернаті навчання в Україні? Чи вивчають діти чеську мову? Чи заохочуєте Ви їх до цього?
8. Як Ви проводите свої дозвілля в Остраві?	Чи маєте час на дозвілля? Чи користались пільгами для відвідування театру, басейну, зоопарку тощо? Як часто гуляєте на свіжому повітрі? Чи дивитесь місцеве телебачення? Чи займаєтесь спортом? Ходите на пікніки? Чи маєте хобі, чи продовжуєте ним займатись?
9. Як часто користуєтесь громадським транспортом?	Якими видами транспорту? Чи заохочують Вас надані пільги (безкоштовний проїзд) до частіших поїздок? Чи подорожували Ви в інші міста, містечка Чехії, інших країн ЄС, вже оселившись в Остраві? Які враження отримали від поїздок? Що Вам подобається / не подобається у функціонуванні громадського транспорту в Чехії?

Блок 2. Працевлаштування, соціально-економічне становище

<p>10. Чи маєте Ви в Чехії роботу? Чи шукаєте роботу? Що перешкоджало/перешкоджає працевлаштуванню?</p>	<p>Яким чином працевлаштувались? Що зумовило вибір саме цієї роботи? Хто допомагав? Рекрутери? Волонтери? Як відбувався процес оформлення? Що для Вас в ньому було нового? Працюєте за фахом чи ні? Чи задоволені заробітною платнею? Чи вистачає заробітної плати на життєзабезпечення? Умовами праці? Графіком? З якими проблемами стикаєтесь на роботі? Чи маєте плани змінити роботу?</p>
<p>11. Чи продовжуєте роботу в Україні /іншій країні дистанційно?</p>	<p>Яку саме дистанційну роботу маєте в Україні? Графік зайнятості? Чи задоволені заробітною платнею? Чи отримуєте її вчасно та в повному обсязі? Чи вистачає зарплатні для життєзабезпечення?</p>
<p>12. Чи маєте досвід підприємницької діяльності, самозайнятості? Чи продовжуєте / маєте наміри займатись підприємництвом в Чехії?</p>	<p>Яким видом підприємництва займаєтесь? В якій сфері? Чи оформили Ви свою діяльність в Чехії? З якими проблемами стикаєтесь/ стикнулися в цьому плані? Що утримує Вас від занять підприємництвом в Чехії? Чи контактували з чеськими підприємцями? Чи запозичили щось з їхнього досвіду? Що відрізняє підприємництво в Україні від підприємництва в Чехії? Чи продовжуєте дистанційно займатись підприємництвом в Україні? Чи продовжуєте сплачувати податки в умовах воєнного стану? Чи скористались податковими знижками? Чи мали / маєте «фінансову подушку»?</p>
<p>13. Якими є джерела Вашого доходу в Чехії (крім роботи)?</p>	<p>Хто з членів сім'ї працює, де? Чи задоволені вони роботою? Чи вистачає доходів для життєзабезпечення сім'ї на рівні, який був в Україні? Чи цей рівень погіршився, покращився? Якщо погіршився, то в чому це проявляється? В чому себе обмежуєте? Якщо покращився, то в чому це проявилось?</p>
<p>14. Як зараз розподіляється Ваш сімейний бюджет, в долях – на житло та його облаштування, на їжу, на одяг, на розваги, на догляд за собою, на розвиток дітей?</p>	<p>Якщо коштів бракує, як вирішуєте проблему? В чому собі відмовляєте? Як змінилися у зв'язку з цим споживчі практики /звички? В якій мірі (цілком, частково) фінансова допомога, пільги, які надаються чеським урядом зумовлюють Ваше матеріальне становище на сьогодні?</p>
<p>Блок 3. Фізичне та психологічне самопочуття</p>	
<p>15. Погіршився чи покращився стан Вашого здоров'я та фізичне самопочуття після прибуття до Чехії?</p>	<p>Які саме проблеми зі здоров'ям проявились? Порушення сну, алергічні реакції, вірусні інфекції? Чим Ви пояснюєте погіршення/покращення фізичного самопочуття? Пережитий стрес? Зміна звичного способу життя? Брак сну? Нездорове харчування? Яких зусиль докладаєте, аби краще почуватися? Як перенесли акліматизацію діти? Як дбаєте про здоров'я дітей?</p>
<p>16. Як би Ви охарактеризували свій психологічний стан в останні три дні перед опитуванням?</p>	<p>Які почуття, емоції переважають? Чи почуваетесь Ви внутрішньо спокійно, комфортно? Якщо ні, то що спричинює появу негативних емоцій? Що є джерелом тривоги? Як допомагаєте собі відновити психологічну рівновагу?</p>

<p>17. Яким був Ваш психологічний стан в перші тижні після прибуття до Чехії?</p>	<p>Які почуття, емоції переважали? Чи змінився Ваш стан потім? Коли саме? Психологічний стан покращився чи погіршився? Чим були спричинені зміни? Якщо порівняти Ваш психологічний стан відразу після прибуття і зараз, чи спостерігаєте Ви суттєві зміни? В чому вони проявляються? Чи маєте досвід спілкування з психологом? Чи отримували психологічну допомогу в Чехії? Чи була вона ефективною? Чи відчуваєте потребу у психологічній допомозі? Що утримує від звернення до психолога?</p>
<p align="center">Блок 4. Соціальні контакти. Міжкультурна комунікація</p>	
<p>18. Як ви підтримуєте зв'язок з Україною?</p>	<p>Як часто телефонуєте рідним? Знайомим? /ведете переписку рідним? Як часто переглядаєте новини? Чи маєте знайомих українців в Остраві? Як завели та підтримуєте контакти? Чи проявляєте Ви активність в публіках «Наші в Остраві», «Українці в Чехії» та інших? Якого роду ця активність?</p>
<p>19. Чи маєте Ви інтерес до громадської діяльності? Чи маєте досвід волонтерства?</p>	<p>Як давно цей інтерес сформувався? В чому проявляється Ваша громадська активність? Чи берете участь у зборі коштів на потреби українських військових? В публічних акціях на підтримку України? Як довго займаєтесь волонтерством? В яких сферах?</p>
<p>20. Чи знаєте ви чеську? На якому рівні?</p>	<p>Чи маєте проблеми у житті, спілкуванні через незнання мови? Як їх долаєте? Чи відвідуєте курси чеської? Платні чи безкоштовні? Яка інтенсивність, ефективність? Чи подобається Вам вчити чеську? Якими мовами взагалі володієте?</p>
<p>21. Чи подобається Вам чеська їжа?</p>	<p>Де Ви куштували національні страви? Чи є у Вас інтерес до вивчення чеської кухні? Чи є чеська кухня подібною до української? Які чеські страви вже вмієте готувати? Як часто готуєте їх?</p>
<p>22. Чи встигли Ви ознайомитися з історією, культурою, звичаями в Чехії?</p>	<p>Що Вас найбільше вразило? Здивувало? Які подібності до України виявили в цьому плані? Що нас об'єднує? Назагал, спосіб життя в Чехії, на Вашу думку, істотно відрізняється від українського?</p>
<p align="center">Блок 5. Плани на майбутнє</p>	
<p>23. Чи маєте плани на повернення до України найближчим часом (1-3 місяці/ в перспективі (через пів року рік)?</p>	<p>Чому Ви вирішили повернутися/ не повертатися? Які три проблеми Вашого Ви вибрали</p>
<p>24. В чому привабливість, переваги Чехії як країни для перебування біженців біженок України?</p>	<p>Чи плануєте переїзд з Чехії до іншої країни? Чому хочете переїхати?</p>

Заключна частина

1. Вільні висловлювання за темою опитування.
2. Подяка.
3. Прощання.
4. Контакти для подальшого зв'язку.

- Рекомендації з проведення інтерв'ю з мігрантами можна знайти у посібнику «Висвітлення питань міграції: посібник для журналістів» Міжнародного центру з розвитку міграційної політики (Відень, Австрія) [30, с. 113–122]
- Огляд сервісів для автоматичної транскрибації чи для ручної розшифровки можна знайти за [покликанням](#).
- Форма для транскрипту глибинного інтерв'ю

Транскрипт № __

глибинного інтерв'ю з біженками з України

Місце проведення:

Дата:

Час початку: _____ Час закінчення: _____

Учасниця: імя, шифр,

соціально-демографічні характеристики (вік, освіта, професія, особливості поведінки під час інтерв'ю (відкритість, зацікавлені

Інтерв'юєр: ПІБ

Розшифровка: ПІБ, дата

Інтерв'юєр: текст запитання

Інформантка: текст відповіді [12.13 – нерозбірливо]

Інтерв'юєр: текст запитання

Інформантка: текст відповіді [12.13 – нерозбірливо]

Додаткові джерела

1. Андрейко І.С. Соціальна ексклюзія як об'єкт соціально-політичних досліджень. URL: http://politicus.od.ua/5_2020/5.pdf
2. Біленька І.Г. «Культурний шок» і адаптація до нової культури. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1981/1662>
3. Блинова О. Психологічне здоров'я мігрантів: результати емпіричного дослідження. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/1072>
4. Володько В. В., Ровенчак О. А. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів. URL: <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/11/1830-4000-1-PB-1.pdf>
5. Висвітлення питань міграції: посібник для журналістів. URL: https://www.icmpd.org/file/download/52785/file/MOMENTA%2520Manual_UA_WEB%2520%2528v.3%2529.pdf
6. Грубі Т. Методика SWLS (шкала задоволення життям). URL: https://www.academia.edu/23958143/%D0%9C%D0%95%D0%A2%D0%9E%D0%94%D0%98%D0%9A%D0%90_SWLS_THE_SATISFACTION_WITH_LIFE_SCALE_
7. Євтух В. Етнічність: енциклопедичний довідник. Київ : Фенікс, 2012. 396 с.
8. Кухта М.П., Мартинюк І.О. Проблема концептуалізації поняття «життєві стратегії» в соціологічному дискурсі. URL: <http://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/56/3.pdf>
9. Кухта М. Обґрунтування типологізації життєвих стратегій. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svs_2012_4_9

10. Настрої та оцінки українських біженців (липень–серпень 2022 р.). Соціологічна служба Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>
11. Никифоренко Н.О. Можливості соціальної регуляції проблем внутрішньо переміщених осіб: теоретико-методологічний вимір. *Формування державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в умовах системних криз і Україні* : моногр. / за заг. ред. О.В. Балусевої. Маріуполь: ДонДУУ-Східний видавничий дім, 2016. Т.1. С.113–131
12. Новосад К. Соціальні ризики міжнародної трудової міграції з України : дис. канд. соц. наук.: 22.00. 04. Ужгород, 2018. 275 с.
13. Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації / Міжнародна організація праці. Будапешт, 2016. URL: http://ilo.org/budapest/what-we-do/publications/WCMS_464289/lang-en/index.htm
14. Плющ В. Концептуалізація адаптаційних стратегій сучасних мігрантів з України в Ізраїлі. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/2709-4685/article/view/1982/2011>
15. Плющ В. А. Соціокультурна адаптація мігрантів: концептуалізація, етапи та їхня динаміка.. *Актуальні проблеми філософії та соціології* : Науково-практичний журнал, 2021. Вип. 31. С. 58-68. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16791/%d0%92.%20%d0%90.%20%d0%9f%d0%bb%d1%8e%d1%89.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
16. Плющ В. Соціологічні моделі соціокультурної адаптації сучасних мігрантів в іншокультурному середовищі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. №27. С. 103-114

17. Риндзак О. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених громадян у приймаючому соціумі (на прикладі м. Харкова). *Проблеми економіки*. 2015. №3. С. 275–280.
18. Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полешко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5094/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9C%D0%9F.pdf>
19. Соціальна регуляція поведінки в умовах суспільної нестабільності / за ред. О. Злобіної. Київ:

Інститут соціології НАН України, 2013. 320 с.

20. Ставлення до біженців, внутрішньо-переміщених осіб, до російськомовних громадян та до деяких інших категорій населення України. КМІС, 2023. URL: https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1218&page=1&fbclid=IwAR3K1f0rPsC14q8Qmn51R4Yh45NRc_fteD3GTUGSbVLmbaLQR2SAm1BcHdQ.
21. Ставлення до переселенців і волонтерської діяльності», Центр «Соціальний моніторинг», Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, відділ моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій Інституту економіки та прогнозування НАН України, 2015. URL: <http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/Settlers%20and%20volunteering.pdf>
22. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С.229-237. URL: <https://i-soc.com.ua/assets/files/monitoring/maket-vijna...2022dlya-tipografiivse.pdf>
23. У Німеччині знизилася готовність допомагати українським біженцям – опитування. URL: <https://>

zmina.info/news/u-nimechchyni-znyzylasya-gotovnist-dopomagaty-ukrayinskym-bizhencyam-opytuvannya/

24. Хом'як А. Інтеграція мігрантів у європейські суспільства: інтеграційна політика та громадська думка. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/195706/196051>
25. Шелемей О.П. Дослідження задоволеності життям жінок-трудова мігранток в Італії. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2020/16-2020/43.pdf>
26. Якісні дослідження в соціологічних практиках /за ред. Н. Костенко, Л. Скокової. Київ: Інститут соціології. НАН України, 2009. 400 с.
27. Як українці ставляться до переселенців. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27789062.html>
28. Baszczak Ł., Wincewicz A., Zyzik, R. Polacy i Ukraińcy – wyzwania integracji uchodźców, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa. 2023. URL: <https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2023/05/Wyzwania-integracji-.pdf>
29. Depiction of Oberg's U-Curve of Cross-Cultural Adjustment. URL: <https://ibstours.com/wp-content/uploads/2019/12/Culture-Shock-Diagram.png>
30. Kavanová M., Prokop D/, Škvrňák M, Levinský M., Guerrero Z., Winkler P. Hlas Ukrajinců: Duševní zdraví / Výzkum mezi uprchlíky. URL: https://www.nudz.cz/fileadmin/user_upload/Tiskove_zpravy/Studie_Dusevni_zdravi_-_Hlas_Ukrajincu.pdf
31. Долаючи розломи 2: розширення просторів миротворення в територіальних громадах України. URL: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/2017/12/rozlomy2.pdf>

Тема 6. «Вимушені переселенці у фокусі соціології»

Поняття та його визначення

Апатрид / особа без громадянства (ОБГ) – особа, яку не розглядають як громадянина будь-якої держави в рамках її закону з об'єктивно-політичних причин (позбавлення громадянства, зникнення держави, громадянином якої особа була до цього, конфлікти на релігійному чи національному ґрунті, які призводять до тривалого переміщення людей із втратою особистих документів й неможливістю їх відновити внаслідок зупинення діяльності органів влади, архівів на території конфлікту) чи суб'єктивно-політичних (небажання приймати будь-яке громадянство [25, с.5].

Безвізовий режим («безвіз») між Україною та ЄС – статус, що дозволяє громадянам України, які мають біометричні паспорти, вільно перетинати міждержавні кордони країн ЄС та зони Шенгену^[1] з діловою чи туристичною метою або в сімейних справах й перебувати там строком до 90 днів, без попереднього звернення до посольства для отримання дозволу [3].

Біженець – особа, яка знаходиться за межами країни своєї національної належності й не може або не хоче повернутися до неї в силу достатньо обґрунтованих загроз стати жертвою переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань [15].

Внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, що перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яка була змушена залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень

прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [23].

Депортація – вид адміністративного покарання, що застосовується виключно відносно іноземних громадян або осіб без громадянства та полягає в їх контрольованому добровільному виїзді або примусовому видворенні (зокрема під конвоєм) за межі країни, якщо особою грубо порушені законодавчі акти відповідної країни, або її перебування в країні загрожує національній безпеці та цілісності країни [9].

Дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами в будь-якій формі, установленій законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні») [24].

Особа, яка потребує додаткового захисту – особа, яка не є біженцем, але потребує захисту, оскільки змушена була прибути в країну або залишитися в ній внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань (ЗУ «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту») [25, с. 112].

Стигматизація – навішування (присвоєння) соціальних ярликів (стигм), асоціювання певної якості чи характеристики (як правило, негативної) з конкретною людиною або групою людей, хоча цей зв'язок відсутній або не доведений [25, с.147].

Тимчасовий захист – заходи виняткового характеру щодо захисту людей, не здатних повернутися в країну походження, у разі їх масового притоку або невідворотності масового притоку з третіх країн. Такий захист є негайним і тимчасовим, його застосовують, якщо існує ризик того, що чинна в державі система з визначення статусу біженця буде не в змозі пропустити через себе цей потік без негативних наслідків для свого ефективного функціонування або для людей, що звернулися за захистом (Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС) [25, с. 156].

Шукач захисту (притулку/прихистку) – це особа, яка звернулася із заявою про визнання її біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, до компетентного органу певної держави й перебуває на території цієї держави на підставі посвідки (довідки) про звернення за захистом. Цей статус зберігається за особою з моменту звернення за захистом та до остаточного визначення її статусу чи залишення нею території країни. Особу або визнають біженцем чи особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, або виносить негативне рішення [21, с.5] .

[34] Країни Шенгенської зони: Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Хорватія, Греція, Угорщина, Ісландія, Італія, Латвія, Ліхтенштейн, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція і Швейцарія [3].

Основні теоретичні положення

1. Концептуалізація та конкретизація поняття «вимушені переселенці»

Усталеної назви, яка б охоплювала усіх людей, що були змушені втікати від війни, насильства чи переслідувань немає. Вимушений характер переїзду підкреслюють поняття «вимушено переміщені люди/особи» або «вимушені мігранти/емігранти», у медіа дискурсі ще можна зустріти поняття «втікачі від війни», «вигнанці» коректність вжитку яких є дискусійною.

Рис 6.1. Сирійський табір біженців Аль-Хол, в якому в 2019 році мешкало 63 тис. осіб, більшість із яких – жінки та діти. Фото: Reuters

Крім вимушеного характеру переміщення, другим важливим аспектом при уточненні поняття «вимушені переселенці» є факт перетину міжнародно визнаних державних кордонів.

У широкому сенсі, всіх, хто виїхав за кордон через війну, насильство та переслідування, називають біженцями, не зважаючи на нюанси юридичного статусу. У вузькому ж сенсі, біженцями є лише особи, які отримали такий статус офіційно й мають його документальне підтвердження. При цьому для означення інших юридичних статусів вимушених емігрантів використовують спеціальні терміни – «шукачі притулку (захисту)», «особи з додатковим захистом», «особи з тимчасовим захистом країни ЄС».

У широкому сенсі, внутрішньо переміщеними особами (ВПО) називають усіх, хто вимушено покинули домівки та перемістились у межах країни, незалежно від наявності у них «довідки ВПО». При цьому, на відміну від біженства, причинами внутрішніх вимушених переселень можуть виступати як збройні конфлікти, масові прояви насильства, порушення прав людини, так і природні чи техногенні катастрофи. В юридичному ж аспекті ВПО – це статус, який має бути підтверджений відповідним документом – «довідкою ВПО».

За даними UNHCR, станом на 2022 р. у світі налічувалось 32,5 млн біженців (див рис. 3.2.) [34]. Вирішення проблеми захисту біженців потребує глобального підходу, скоординованої політики держав і міжнародних організацій, а також відповідних правових механізмів.

Міжнародні стандарти стосовно статусу біженців ґрунтуються на таких принципах:

- Рівний поділ тягаря прийому та облаштування біженців усіма державами.
- Принцип невислання біженців (non-expulsion).
- Принцип невидачі (non-refoulement).
- Принцип гнучкого, оперативного і гуманного визначення статусу біженців.
- Принцип добровільної репатріації.

- Принцип тимчасового захисту.
- Принцип можливого надання політичного притулку [8].
- Особа може претендувати на статус біженця, якщо вона:
- перебуває за межами країни свого походження;
- має обґрунтовані побоювання щодо повернення в країну свого походження;
- жертвою переслідування за однією з конвенційних ознак, а саме через: расу, віросповідання, національність, громадянство (підданство), належність до певної соціальної групи або політичних переконань [15].

Підтвердження обґрунтованості побоювань насильства чи переслідування можуть отримуватися від особи, яка шукає статусу біженця, та незалежно від неї – з різних достовірних джерел інформації про країну походження (звіти міжнародних правозахисних організацій; звіти урядових та неурядових організацій; національне законодавство країни походження заявника; матеріали у ЗМІ; наукові статті) [21, с. 11-12].

Кожна держава самостійно встановлює на законодавчому рівні адміністративну процедуру отримання статусу біженця та систему органів, відповідальних за прийняття рішення про надання статусу біженця. Отримання статусу біженця передбачає проходження досить тривалої адміністративної процедури (від 6-ти місяців), яка розпочинається зі звернення особи з заявою про отримання статусу біженця до компетентного органу виключно тієї держави, кордон якої вона вперше перетнула. В кожній державі процедура розгляду заяви має свої особливості [7].

На період розгляду заяви про отримання статусу біженця особа отримує статус шукача захисту (притулку). Національний паспорт, проїзний документ та будь-які інші документи, які посвідчують особу та були видані в країні походження заявника при цьому вилучаються. В Україні, наприклад, доки Державна міграційна служба розглядає звернення про отримання статусу біженця, особа має на руках тільки довідку про звернення за

захистом в Україні (рис. 6.2). Отже, особа перебуває у стані невизначеності і не може реалізувати певні права й можливості через відсутність ідентифікаційних документів. Є обмеження щодо пересування, також особа не може працевлаштовуватись [21, с.5]. При цьому шукачам захисту (притулку) надається:

- житло (як правило, це спальне місце в центрі для біженців);
- безкоштовне харчування;
- медична допомога (обмежена);
- безкоштовний проїзд у громадському транспорті [32].

Крім статусу біженця міжнародний захист також може надаватися особі у формі додаткового захисту. Це форма згоди держави на перебування іноземців, які не підпадають під дію Женевської конвенції про статус біженців (1951 р.) і Протоколу щодо статусу біженців (1967 р.) й не можуть отримати статус біженця, але у випадку їх повернення до країни походження, вони б мали реальну загрозу смертного вироку, тілесного покарання, катування, нелюдського або принизливого ставлення, серйозної загрози життя або здоров'я, що виникає з розповсюдженого застосування насильства проти мирного населення в ситуації внутрішнього або міжнародного збройного конфлікту.

Рис. 5.2. Зразок довідки про звернення за захистом в Україні. Скріншот^[36] [21]

[36] Перелік країн ЄС і зони Шенгену, а також інших країн, які українці можуть відвідувати у 2023 р. без віз можна знайти за покликанням: <https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf>

Якщо іноземець або особа без громадянства (апатрид) визнаються біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, то з моменту прийняття рішення вони вважаються такими, хто постійно (безстроково) на законних підставах проживає в країні [20]. Такі особи мають рівні соціально-економічні та культурні права з громадянами країни.

Третю формою міжнародного захисту вимушених мігрантів є тимчасовий захист. Тимчасовий захист та біженство мають різне нормативне регулювання, різний порядок отримання та позбавлення, різне коло осіб і сфери застосування, хоча права, які надає кожен статус, є певною мірою схожими. Головна різниця полягає в тому, що статус біженця – це індивідуальне, гарантоване міжнародними конвенціями право, тоді як право на тимчасовий захист є колективним, не передбачає звернення з індивідуальними заявами та проходження адміністративної процедури її розгляду.

Основним документом, який регулює питання надання тимчасового захисту є Директива ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист, яка була прийнята в ЄС ще 20.07.2001 р. для забезпечення мінімальних стандартів надання тимчасового захисту у випадках масового напливу переміщених осіб. Проте вперше Директиву було активовано Рішенням Ради ЄС 2022/382 від 04.03.2022 р. саме для українців. Ця директива дозволяє особам, що виїхали з України 24.02.2022 р. або пізніше, законно перебувати в країнах ЄС (окрім Данії), протягом 1-го року з можливістю подовження до 3-х років.

Рис. 6.3. Країни ЄС, які прийняли найбільше українських вимушених переселенців за даними UNHCR, станом на 08.11.2022 р. [6]

Особи зі статусом «тимчасового захисту» отримують право на працю, повноцінний доступ до системи охорони здоров'я, освіти та соціальної допомоги. Особа, яка отримала тимчасовий захист не позбавлена права отримати статус біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту в порядку, встановленому законодавством держави її перебування [7].

В кожній з країн ЄС у повсякденному спілкуванні для осіб з тимчасовим захистом з України використовують ще й такі поняття як «люди/особи у Статусі Укр»^[37] (Польська Республіка); «особи з візою толерантності» чи «з візою стрпені» (Чеська Республіка). Найбільш же уживаним є найменування «українські біженці», не зважаючи на формальний статус тимчасового захисту.

^[37] Йдеться про спеціальну відмітку UKR для українців –отримувачів тимчасового захисту у Польщі, в PESEL – цифровому унікальному ідентифікаторі польського платника податків, який присвоюється кожному, хто отримує дохід у Польщі, у тому числі й іноземцям, проте може бути отриманий і особами, які не мають доходів – з метою доступу до різних послуг .

Незважаючи на те, що в офіційному дискурсі в Україні поняття «внутрішньо переміщена особа» та абревіатура «ВПО» затвердилось від 2014 р., після прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [23] , до сих пір по відношенню до ВПО у повсякденному спілкуванні й навіть у медіа просторі зустрічається найменування «біженці»,

що є некоректним, адже йдеться про внутрішнє переміщення, тоді як біженцями є особи, що вимушено переселилися за межі країни. Вжиток в якості синонімів до поняття «ВПО» понять «вимушені переселенці» чи просто «переселенці» є вельми поширеним, у т.ч. в офіційному й науковому дискурсах, й вважається прийнятним, хоча ці поняття є ширшими за змістом, а отже, не достатньо точними щодо ВПО. Значне зростання чисельності ВПО в Україні, у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням 24.02.2022 р. (див. рис.3.8), й збільшенням окупованих територій та територій з високим рівнем небезпеки, експерти характеризують як «нову хвилю» чи «другу хвилю» внутрішніх вимушених переселень, порівняно з «першою хвилею» вимушених переселень з Криму та Донецької й Луганської областей, започатковану у 2014-2015 рр.

Рис. 6.4. Розподіл ВПО по областях України, в динаміці – 2022-2023 рр., за офіційними даними, отриманими рухом «Чесно». Скріншот [29]

Відповідно, в медіа просторі та повсякденному спілкуванні наразі з'явилися поняття «старі» й «нові» переселенці. Осіб, які вимушені були повторно змінити місце проживання через поширення небезпеки на території їх попереднього вимушеного

переміщення, неформально називають «подвійні переселенці». При цьому не йдеться про особливі соціально вразливі категорії ВПО, адже відмінностей в офіційному статусі ці особи не мають. Оскільки друга хвиля внутрішніх вимушених переселень мала більш організований характер, іноді, як синонім щодо ВПО вживають поняття «евакуйовані особи», що, на нашу думку, є некоректним, адже йдеться лише про незначну частку ВПО, до того ж самоорганізація при вимушених переселеннях переважає.

Серед порад медійникам з боку представників міжнародних організацій щодо коректного висвітлення питань, пов'язаних з внутрішніми вимушеними переміщеннями, й запобігання стигматизації ВПО, можна зустріти рекомендацію уникати протиставлень ВПО мешканцям приймаючих громад, в цілому громадянам України, через підкреслення їх регіональної приналежності на кшталт «переселенці з Донбасу»^[38][11].

При проведенні соціологічних досліджень можливий вжиток понять «біженець» та «ВПО» як в широкому, так і у вузькому сенсі, залежно від контексту та тематики дослідження. Широкий вжиток більше відповідає повсякденному дискурсу, є зрозумілим респондентам. Вузький підхід, з опертям на офіційні статуси, є доречним, наприклад, при вивченні соціально-правової захищеності вимушених мігрантів.

При вивченні вимушених переселень від дослідника вимагається особлива чутливість щодо вжитку понять, адже частині респондентів можуть не подобатися терміни «біженець» чи «ВПО», навіть якщо у них є такий статус. Хоча самі ці поняття є нейтральними, в повсякденному та медійному дискурсах їх іноді використовують в стигматизованому значенні, з акцентом на низькому чи маргіналізованому соціальному статусі особи, соціальних ризиках, проблемності, конфліктності.

Аналітики Центру Cedos радять дослідникам, аби не образити респондента, попередньо запитувати, як він/вона самі говорять про себе, й використовувати саме цей термін у розмові. Можна також не називати людину через її статус, і говорячи про неї,

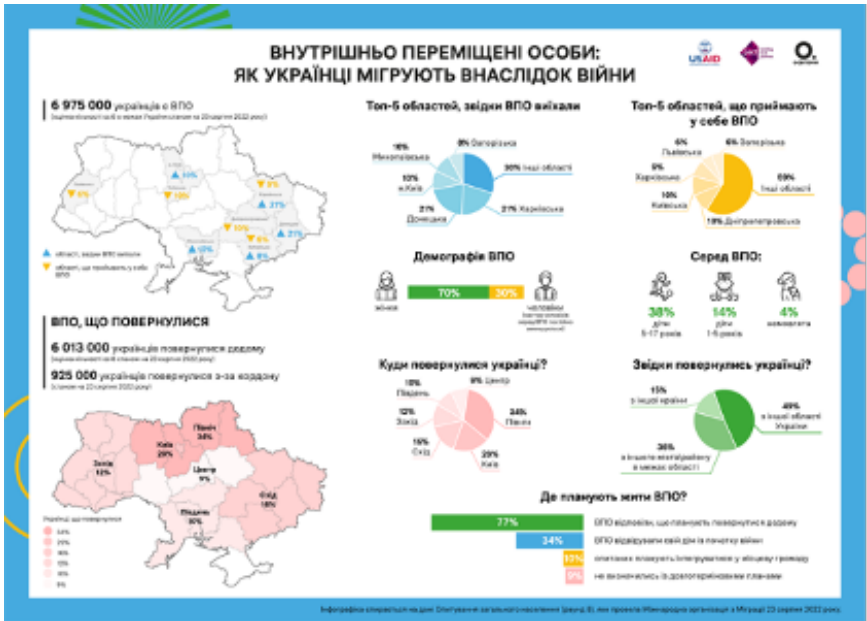
використовувати ім'я або інші слова. Вимушений мігрант – лише одна з ідентичностей. Так, біженка також може бути матір'ю, активісткою, фахівчиною, підприємцею, експерткою тощо [30].

2. Деякі особливості соціологічного вивчення вимушених переселень: методологічний та методичний аспекти

Аналітики Центру Cedos вважають вжиток поняття «мігранти» по відношенню до вимушено переміщених осіб некоректним, адже, на їхню думку, це сприймається так, ніби рішення про переїзд людина приймає вільно. На нашу думку, оскільки вимушені переселення в класифікації міграцій є одним з різновидів міграцій, виокремленим за критерієм добровільності / недобровільності переселень, вжиток родового поняття «мігранти» як узагальнюючого по відношенню до видового є прийнятним. Тим більше, що в ситуації біженства чи внутрішнього вимушеного переселення люди не позбавлені вибору цілковито. Вектор переселення у більшості випадків вони обирають самостійно, зважаючи чинники «притягування» й «відштовхування», як і добровільні мігранти. При цьому основні мотиви переміщення є принципово відмінними: якщо добровільні мігранти прагнуть покращити своє життя шляхом переселення, то вимушені мігранти – зберегти його.

[38] Поради щодо коректного висвітлення проблем ВПО у медіа можна знайти у посібнику ОБСЄ «Журналістика в умовах конфлікту : передовий досвід та рекомендації» за [покликанням](#).

Рис.6.5. Внутрішня вимушена міграція українців станом на серпень 2022 р. Скріншот інфографіки з сайту «Освіторія» [33].

Домінуючим методологічним підходом при вивченні вимушених переселень є «проблемний підхід». У випадку добровільних переселень мігранти самостійно обирають вектор переселення, оцінюють новий простір із точки зору набору можливостей працевлаштування, набуття житла, здобуття освіти, змістовного дозвілля, спілкування, відпочинку, екологічних характеристик, рівня політичної стабільності й особистої безпеки, гарантій здійснення прав людини тощо. У випадку ж вимушеної міграції простір можливостей для переселених осіб є вкрай обмеженим, відтак, вважається, що такі переселення призводять до значних втрат людського капіталу. Йдеться про часткову або повну втрату добробуту та раніше отримуваних доходів, погіршення статусних позицій та перспектив самореалізації. Отже, одним з актуальних напрямів соціологічних досліджень є дослідження становища вимушених мігрантів через призму їх соціальної вразливості як задля кризового реагування, так і для розробки середньо та довгострокових програм їх соціального захисту та інтеграції. Так, зокрема, здійснення моніторингу потреб ВПО, на сьогодні є необхідною умовою адресного надання їм соціальних послуг в

приймаючих громадах. Окремий інтерес становлять спроби комплексної оцінки проблем, з якими стикаються ВПО, у вигляді інтегрованих індексів (індекс комфортності ВПО [22], індекс соціального самопочуття ВПО [14], мультисекторального індексу вразливості ВПО [18] тощо.

Таблиця 6.1

Мультисекторальний індекс вразливості ВПО, розроблений Ініціативою REACH [18]

Сектор	Агреговані показники	Індикатори	Оцінка рівня вираженості кожної проблеми
Умови проживання та доступ до непродовольчих товарів.	Середньозважена оцінка за 6-ма індикаторами	придатність місця компактного проживання (МКП) для проживання, наявність базових зручностей, перебіг в постачанні основних комунальних послуг, наявність непродовольчих товарів, необхідних для зимового періоду (зимові куртки, взуття, спідня білизна; матраци, постільні принадлежності, рушники, покривала та ліхтарики), тип розміщення в МКП, наявність бомбосховища.	Від 1-го до 4-х, де 1 відсутній або мінімальний рівень, 2 значний рівень, 3 критичний, 4 екстремальний
Продовольча безпека та засоби до існування	показник рівня споживання продуктів харчування (за формулами, з врахуванням коефіцієнтів)	частота споживання продуктів харчування 9-ти категорій (крупи, м'ясо та риба, молочні продукти, овочі та фрукти, солодощі тощо); джерело отримання продуктів харчування (виготовлення, купівля, мисливство, збір, позика тощо).	Від 0 до7-ми балів, в залежності від кількості днів, коли продукт було вживано протягом останнього тижня. Від 1-го до 11-ти балів в залежності від джерела.
	індекс використання стратегій виживання (сума індексів кожної стратегії, які вираховуються по формулі)	частота вживання заходів, що відповідають 4-м стратегіям виживання (повний опитувальник): 1. зміна раціону; 2. збільшення короткострокової доступності продовольства (допомога друзів та родичів, купівля в кредит, самостійне виготовлення продуктів тощо); 3. зменшення кількості осіб, які споживають їжу; 4. нормування (зменшення порцій, кількості прийомів їжі, розподіл між членами родини різного віку та частота вживання заходів, що відповідають 3-м спрощеним стратегіям виживання (скорочений попередній опитувальник): 1. зміна раціону, лімування порцій; зменшення кількості прийомів їжі; 2. позика грошей на їжу чи їжі у родичів чи знайомих; 3. зменшення кількості осіб, які	Від 0 до 7-ми, в залежності від кількості днів, коли захід було ужито протягом останнього тижня.
	або індекс використання спрощених стратегій виживання (сума індексів кожної стратегії, які вираховуються по формулі)	частота вживання заходів, що відповідають 3-м спрощеним стратегіям виживання (скорочений попередній опитувальник): 1. зміна раціону, лімування порцій; зменшення кількості прийомів їжі; 2. позика грошей на їжу чи їжі у родичів чи знайомих; 3. зменшення кількості осіб, які	Від 0 до 7-ми, в залежності від кількості днів, коли захід було ужито протягом останнього тижня.
	показник вразливості економічної стійкості	розраховується відповідно до розміру прожиткового мінімуму та фактичного прожиткового мінімуму відносно середньомісячних витрат домогосподарства на одну особу за останні 6 місяців	Від 1-го до 4-х, де 1 незначний рівень або відсутність вразливості (при витратах вище за прожитковий та фактичний прожитковий мінімум), 3 критичний рівень (при витратах вищих за прожитковий мінімум, але менші за фактичний прожитковий мінімум), 4 екстремальний рівень вразливості (при витратах менше за
Стан водопостачання санітарії та гігієни	Середньозважена оцінка по 6-ти індикаторам	достатність води для забезпечення базових потреб (питна вода, приготування їжі, особиста гігієна, прання), наявність рукомийників (з водою та милом), доступність засобів гігієни, наявність гарячої води, функціонуючі душові/ванні кімнати та санузли, місця для утилізації відходів, форма організації навчання, регулярність відвідування навчального закладу, перешкоди у доступі до освіти (очної та дистанційної форми навчання) для дітей шкільного віку	Від 1-го до 4-х, де 1 відсутній або мінімальний рівень, 2 значний рівень, 3 критичний, 4 екстремальний, 4+ катастрофічний.
Доступ до освіти	Середньозважена оцінка по 3-м індикаторам	регулярність відвідування навчального закладу, перешкоди у доступі до освіти (очної та дистанційної форми навчання) для дітей шкільного віку	Від 1-го до 4-х, де 1 відсутній або мінімальний рівень, 2 значний рівень, 3 критичний, 4 екстремальний.

Охорона здоров'я та захист	Середньозважена оцінка по 5-ти індикаторам	потреба в наданні медичних послуг члену(ам) домогосподарства (ДГ), психічне здоров'я, переходи в отриманні медичних послуг та медикаментів, середній час, необхідний, щоб дістатись найближчого первинного медичного закладу, наявність потреб в наданні медичних послуг члену(ам) домогосподарства (ДГ), які мають інвалідність;	Від 1-го до 4-х, де 1 відсутній або мінімальний рівень, 2 значний рівень, 3 критичний, 4 екстремальний.
Мультисекторальний індекс	Середньозважена оцінка по 6-ти індикаторам	втрата персональних документів, розлучення батьків з дітьми, присутність боєпріпасів, що не розірвалися, гендерно зумовлене насильство, доступ до правової	Визначається за Коротким переліком запитань Вашингтонської групи статистики інвалідності ¹⁴¹
	Критичний чи екстремальний рівень показника Індексу вразливості вказує на ДГ з потребами в одному або кількох секторах. На рівні області, він вказує на відсоток домогосподарств, які		У певного ДГ з найвищим показником вразливості (4 – екстремальним) в будь-якому секторі, то мультисекторальний індекс також дорівнюватиме 4. Якщо кілька показників оцінено як критичний рівень (3), то мультисекторальний індекс також буде дорівнювати 3 ¹⁴² .

[41] Опитувальник щодо обмежень функціонування, який використовується під час національних переписів населення та обстежень у США, розроблений Вашингтонською групою зі статистики інвалідності на основі Міжнародної класифікації функціонування, інвалідності та здоров'я (ICF) Всесвітньої організації охорони здоров'я. Опитувальник розміщено за [ПОКЛИКАННЯМ](#).

[42] Детальніше про розрахунок мультисекторального індексу читайте за [ПОКЛИКАННЯМ](#).

Рис 6.6. Мапа індексу вразливості ВПО в МКП: % ДГ із критичним, екстремальним та катастрофічним рівнями, у розрізі областей. Скріншот зі звіту раунд 5 моніторингу МКП ВПО, листопад 2022 р. [18]

Хочемо окреслити також можливості «ресурсного підходу» при вивченні вимушених переселень. З точки зору цього підходу, специфічною рисою мобільності як категорії людського капіталу є не те, що вона характеризує фактичні випадки територіального переміщення населення – «добровільного» чи «вимушеного», а відображає наявність у мігрантів здатності до якісних змін у їхньому житті – оволодінні певними знаннями, вміннями, навичками, патернами, засвоєнні досвіду, адаптації до нових умов, переосмисленні власного місця в системі соціальної взаємодії, прийнятті нового статусу тощо.

Мобільність особистості у широкому сенсі закономірно включає в себе пробудження та розкриття її інноваційного потенціалу. Якщо мігрант на новому місці виявиться конкурентоспроможним, знайде своє місце у системі соціальної взаємодії, його здібності, знання, вміння, навички, досвід, контакти, ділова репутація, мотивація дозволять йому отримувати дохід та створювати добробут – людські ресурси стають людським капіталом незалежно від «добровільного» чи «примусового» характеру переселення.

Наприклад, якщо оцінювати можливості, які вимушені переселення створюють для формування людського капіталу ВПО в Україні з точки зору мікроекономічного / суб'єктивістського (за термінологію Ф. Гаєка) підходу, то вони полягають у наступному:

- «природним» шляхом долаються «якорі» / «закріплювачі», що попередньо обумовлювали імобільність конкретних індивідів і не дозволяли їм належною мірою скористатися «простором можливостей» в інших регіонах України;
- стимулюється самоорганізація населення (адже йдеться не про примусове переміщення), зростає рівень особистої відповідальності за власне життя і добробут, долаються патерналістські стереотипи;
- активізується горизонтальна мобільність, готовність до частой зміни місця проживання, роботи, люди стають «легкими на підйом»;

- за умов значних втрат матеріальних активів глибше усвідомлюється цінність людського капіталу як такого (знання, вміння, навички – навіть периферійні, другорядні, малозначущі – подекуди стають чи не єдиним ресурсом виживання та розвитку), і відповідно – необхідність інвестування в нього – в саморозвиток, додаткову освіту (як формальну, так і неформальну), перекваліфікацію тощо;
- зростає розуміння значущості «зв'язуючого» соціального капіталу (йдеться про так звані «слабкі зв'язки» – відносини між різними соціальними групами, між індивідом та інститутами), який, на відміну від «об'єднуючого» («стійких зв'язків» між індивідами з близькими характеристиками, частіше – родичами), дозволяє отримати доступ до максимально диверсифікованої інформації в місці вселення та ефективніше скористатися можливостями статусного зростання;
- в умовах браку соціальної захищеності й необхідності колективного лобювання своїх інтересів, розвивається почуття «громадянськості» в його неполітичних проявах (йдеться про інституалізацію громадської активності – створення НУО, оволодіння різноманітними формами громадської діяльності; участь у громадських справах, несення відповідальності перед іншими людьми);
- відбувається «модернізації свідомості» та прагматизація мислення; ситуація сприяє розвитку особистісних якостей, властивих людям підприємницького типу: ініціативність, креативність, гнучкість розуму, практичність, комунікабельність, здатність планувати часові витрати, й обирати пріоритети в умовах дефіциту часу-ресурсів тощо;
- зростає флексибельність на ринку праці – готовність змінювати профіль діяльності, у випадку необхідності займати «непрестижні» ніші на ринку праці (дослідження в галузі соціології міграції засвідчують, що спочатку оплата праці мігрантів, через неповноту перенесення людського капіталу та асиметрію інформації, є значно нижчою щодо оплати праці місцевих жителів, навіть за інших рівних умов – професія, вік,

досвід роботи тощо, але згодом темпи приросту платні чи прибутку мігрантів перевищують темпи приросту заробітної плати місцевих працівників);

- пробуджується підприємницька активність, поширюється самозайнятість як альтернатива формальному працевлаштуванню [1].

В психології на основі ресурсного підходу сьогодні активно досліджуються копінг-стратегії вимушених переселенців.

Копінг-стратегії («долаючі» стратегії) – механізм подолання особистістю несприятливих життєвих умов (у т.ч. у зв'язку з переселенням, особливо – вимушеним). Основною функцією копінг-стратегій є пристосування людини до змін середовища. Йдеться про свідомі зусилля, що запускаються у ситуації загрози, та є спрямованими на оволодіння ситуацією, послаблення негативного тиску зовнішніх чинників, вирішення проблем. Внутрішньою передумовою ефективного розвитку копінгів є особистісні ресурси подолання. Вони розмаїті, ієрархізовані й взаємопов'язані. Зазвичай до ресурсів відносять здібності, навички, уміння й компетенції людини та моральну, емоційну, матеріальну, інструментальну допомогу соціального середовища. Психологи розрізняють такі види копінг-стратегій

Таблиця 6.2
Види копінг-стратегій [31]

Вид стратегії	Суть стратегії
Залучення	стратегія, яка спирається на особисту впевненість у тому, що все, що відбувається в житті – це шанс знайти щось нове, достойне й підвищити свій статус.
Контроль	як стратегія передбачає переконання в тому, що «боротьба», прагнення до змін дозволяє вплинути на «результат». Цей вплив є помітним навіть тоді, коли він не є абсолютним, і успіх зовсім не гарантовано. Особистість із розвинутим «контролем» відчуває, що саме вона визначає власні цілі та засоби їх досягнення, обирає власні перспективи, вибудовує життєвий шлях.
Прийняття ризику	стратегія, в межах якої індивід визнає, що все, що з ним відбувається, слугує його розвитку – за рахунок знань і набутого досвіду, позитивного чи негативного. Люди, які розглядають життя як спосіб отримання досвіду, готові діяти за відсутності надійних гарантій успіху, на свій страх і ризик.

У психології ресурсний підхід є складовою більш широкого екологічного підходу, який розвивається в парадигмі відповідності в системі «особистість – середовище». Згідно ж з екологічним підходом, стрес – це результат дисбалансу між вимогами середовища та ресурсами людини, що призводить до негативних наслідків, порушень здоров'я та суб'єктивного неблагополуччя. Суттєво впливають на процеси подолання стресу міграції особливості ситуації міграції та вимоги, що висувають до суб'єкта міграції.

У позитивній психології найголовніший ресурсом протистояння стресу вважається оптимізм: якщо людина вірить, що ситуація не безнадійна, спрямовує свої прагнення до успіху, вона легше переживає труднощі, зазнає менших втрат і розчарувань, здатна до позитивної адаптації. Наявності поняття «позитивної» адаптації (пристосування) сучасна наука завдячує саме позитивній психології, яка розглядає адаптацію як процес «посттравматичного зростання» особистості в складних життєвих ситуаціях. Не менш важливими речима цьому є ресурси соціального оточення – інституціональні структури, формальні організаційні системи й групи взаємопідтримки. За своєю суттю соціальна підтримка людини з іншого оточення - це вся та підтримка, що реалізується у її взаємодії з членами соціальної групи, яка дозволяє особистості відчувати прийняття та розуміння, свою цінність і значущість у житті інших, набути впевненості у власних силах [4].

При вивченні вимушених переселень на заключній (третій) стадії міграції в науковому дискурсі часто фігурує поняття «адаптація та інтеграція біженців», «адаптація та інтеграція ВПО». При цьому інтеграція виступає не однією з можливих успішних стратегій адаптації мігрантів, як при соціокультурному підході, а розглядається як самостійний процес. За такого підходу під адаптацією розуміють процес, який триває протягом короткого періоду після переміщення й пов'язаний з необхідністю пережити стрес від зміни місця проживання та пристосувати свій спосіб життя до нових умов через задоволення базових життєвих потреб та усвідомлення вимог нового суспільства по відношенню до себе. Зокрема

Йдеться про отримання переселенцями інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, необхідних для підтримання життєдіяльності (житла, продуктів харчування, джерел доходів (заробітної плати, доходів від підприємницької діяльності, соціальних виплат), медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій тощо. Інтеграція ж – це «довгострокове розв'язання» (durable solution) проблем вимушених мігрантів, коли частково чи повністю зникають потреби та загрози, пов'язані з переміщенням. Емпіричні індикатори при соціологічному вивченні адаптації та інтеграції тут використовуються схожі, але особливого значення набуває часовий, а також просторовий вимір у дослідженні. Залежно від виду інтеграції – місцева інтеграція, або інтеграція в місцях проживання в областях, до яких вимушені переселенці спочатку перемістилися (local integration at the place of displacement); інтеграція в новому місці проживання при переселенні до інших частин країни (integration in a new location); чи інтеграція при вимушеному переміщенні за кордон, ступінь соціокультурної близькості між переселенцями і приймаючим соціумом буде суттєво відрізнятися й вимагатиме різного часу і зусиль для пристосування та вирішення проблем мігрантів [28].

О. Міхеєва та В. Середа звертають увагу дослідників на такі особливості соціологічного вивчення адаптації та інтеграції ВПО.

Щодо самооцінки ставлення до ВПО в приймаючих громадах, то переселенці неохоче діляться інформацією про факти несприятливого ставлення до себе в місцях поселення, про зіткнення чи неприємні ситуації у спілкуванні з місцевим населенням. Практично всі переселенці зауважили, що вони так чи інакше зіткнулися з проблемами винаймання житла: орендодавці подекуди чи то відмовляли їм через «донецьку» прописку чи то завищували ціну та ін. На думку опитаних ВПО, переселенці не схильні акцентувати на цьому увагу, бо – прагнуть швидше злитися з середовищем, толерувати свою «інакшість». Заради цього вони готові притлумити емоції, поступитися світобаченням, навіть – системою цінностей. З іншого боку, дехто з переселенців схильний «мовчати», бо

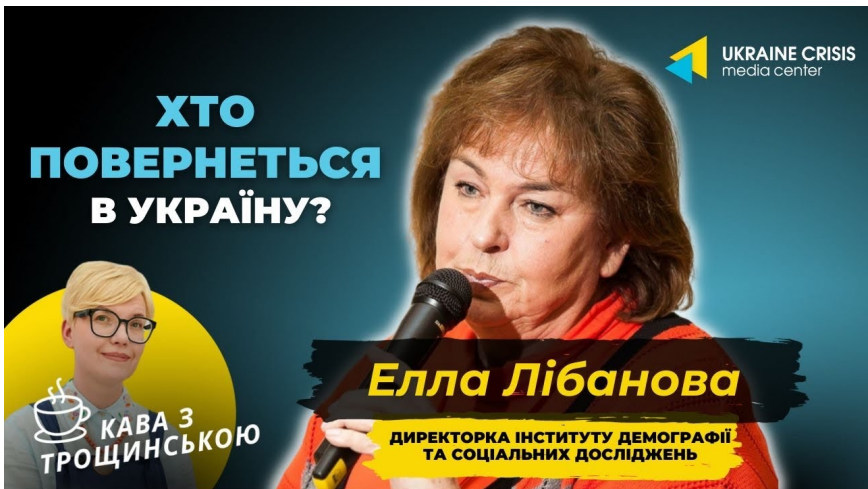
«відчуває побоювання щодо наслідків публічного висловлення власної точки зору, відстоювання прав, бо не вважає себе повноцінним громадянином, натомість – залежить від політичних рішень, прийняття спільнотою, отож прагне усіляко уникати «напруження» в процесі адаптації» [17, с. 25].

Для українських ВПО найбільш важко вирішуваною проблемою є проблема житла. Людина, яка живе в орендованому житлі, обмежена у своїх стратегіях на перспективу, бо не знає, де вона опиниться завтра. ВПО почуваються незахищеними в умовах тіньового ринку оренди житла. З іншого боку, вихід ринку оренди житла з тіні супроводжуватиметься зростанням цін на житло. Опитування ВПО О. Міхеєвою та В Середою у 2014 та 2016 рр. підтверджували наявність не менше 3-4 переїздів респондентів через необлаштованість. Кожен переїзд є проблемою, якщо ВПО обростають майном. Люди не можуть облаштувати житло так, як хочуть, бояться завести домашніх тварин, щоб не погіршити свій статус на ринку оренди житла. За висновком О. Міхеєвої, «відсутність власного житла та, вочевидь завищені ціни за оренду стають одним з ключових стресогенних чинників та тримають людину у стані перманентного страху перед завтрашнім днем, в якому перспектива бути викинутим на вулицю є доволі реальною. Більшість опитаних ВПО пов'язують питання повноцінної інтеграції в місцеву спільноту лише із придбанням житла у власність» [19].

Приклади

Відео інтерв'ю з демографкою Е. Лібановою^[35] про зовнішню і внутрішню вимушену міграцію українців, спричинену війну (проблеми обліку біженців та ВПО, наслідки для соціально-демографічної структури, перспективи інтеграції, повернення тощо) за покликанням:

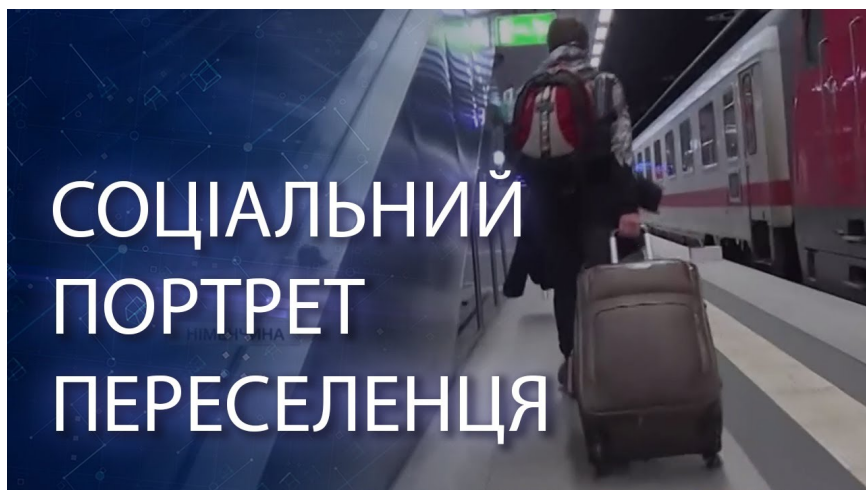

^[35] Елла Лібанова – доктор економічних наук, професор, академік НАН України, директорка Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи.

Відео про різницю статусів біженця та особи з тимчасовим захистом за покликанням:

Відео «Соціальний портрет української біженців за результатами дослідження німецьких соціологів» за покликанням:

Так, щодо мотивів обрання місця переселення українськими ВПО у 2014 р., дослідження «Сучасні українські внутрішньо-переміщені особи: основні причини, стратегії переселення, та проблеми адаптації» О. Міхеєвої^[39] та В. Середи^[40] засвідчує, що основними векторами переселення мешканців Криму стали міста Київ і Львів. При

цьому, в мотивації переселенців з Криму домінував «синдром столиці», близькість до владних структур, які опікуються переселенцями, що відповідно могло полегшити звернення до них і пришвидшити розв'язання проблем. Переміщення кримських татар до Львова було зумовлено запрошенням і готовністю міста їх прийняти. Якщо переселенці з Кримського півострова вказували переважно причини «витискання» їх як небажаних «чужих» для окупаційної влади (погана атмосфера, відсутність перспектив, доноси, демонстрація негативного ставлення, погрози відібрати бізнес тощо), то домінуючою причиною переселення зі Сходу України була пряма загроза життю. Наявність дітей виступала базовим фактором пришвидшення переїзду. Вибір місця майбутнього проживання був пов'язаний з національно-державними чи патріотичними міркуваннями, мотивами виживання та інтеграції до нової спільноти, що значно утруднювалось при відсутності «провідника», здатного допомогти увійти в нове середовище. Відтак, вектор переселення зумовлювався наступними моментами – наявність родичів чи друзів, колег, товаришів по службі (які можуть надати на початковому етапі неоплачуване житло та допомогти з первинною інтеграцією), наявність роботи чи перспектива її отримання. Люди також намагалися обирати знайомі міста, де часто бували раніше – вчилися, бували по роботі, гостювали, аби пом'якшити процес адаптації. Обрання місця переселення не в останню чергу було пов'язано з перспективами повернення. Значна частка людей шукала місце тимчасового перебування неподалік від окупованої території, щоб забезпечити комунікацію з частиною родини, яка залишилась в окупації, чи мати доступ до житла і майна, врешті – мати відчуття близькості до домівки [17]. Останню тенденцію підтверджують і дані інфографіки, що базуються на результатах опитування МОМ, щодо внутрішніх вимушених переселень у 2022 році, після повномасштабного російського вторгнення в Україну домівки [33].

[39] Оксана Міхеєва – доктор історичних наук, професор, професор Europa-Universität Viadrina Frankfurt (Oder), професор кафедри соціології Українського католицького університету.

[40] Вікторія Серєда – кандидат соціологічних наук, доцент, старший науковий співробітник Forum Transregionale Studien та директор проекту «Prisma Ukraine: War, Migration and Memory», старший науковий співробітник відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України, професор кафедри соціології Українського католицького університету.

Відео про перенавчання ВПО за актуальними на ринку праці спеціальностями у м. Дніпро за покликанням:

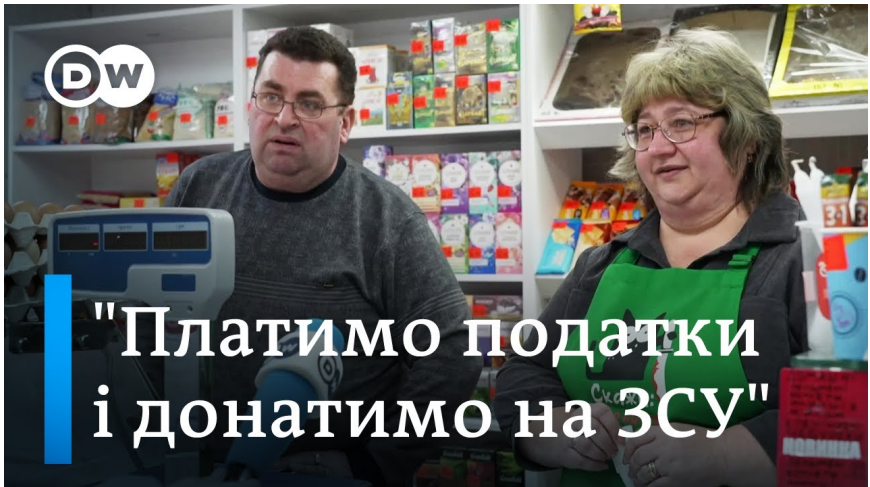
Відео про створення Рад ВПО в приймаючих громадах, за підтримки БФ «Стабілізаційний Суппорт Сервісез» (БФ «ССС»), за покликанням:

НОВИНИ МІСТА

РАДИ ВПО ПРАЦЮВАТИМУТЬ У ГРОМАДАХ

Відео DW Ukrainian «Історії успіху: як підприємці-переселенці заново будують бізнес з нуля» за покликанням:

"Платимо податки і донатимо на ЗСУ"

Питання для самоконтролю

1. Перевірте свої знання просторових характеристик внутрішніх вимушених переселень в Україні станом на березень 2023 року, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

2. Перевірте свої знання векторів зовнішніх вимушених переселень українців від 24.02.2022 року (після повномасштабного російського вторгнення на територію України), виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

3. Перевірте свої знання різниці між статусом біженця та особи, з тимчасовим захистом, виконавши вправу за цим

покликанням чи QR-кодом:

4. Перевірте свої знання коректності висвітлення питань вимушених переселень у медіа, виконавши вправу за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Ситуаційні справи

1.

Індивідуально:

- На основі монографії Коваліско Н. В., Бубняк С. М. «Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс» [14, с. 40–78], здійсніть огляд методик вимірювання соціального самопочуття ВПО.
- За результатами огляду внесіть в таблицю інформацію про кілька методик, які, на Вашу думку, є найбільш перспективними для використання.

Назва методики	Коротка хр. (концептуалізація методи збору)	Емпіричні	Оцінюван	Переваг

2.

- На основі рекомендованих джерел, ознайомтесь, як можна визначати рівень інтеграції ВПО [12, 26, 5].
- За результатами огляду заповніть таблицю:

Назва методі (авторство,	Показ	Емпіричні і	Оцінюванн

3.

- На основі рекомендованих джерел [13, с. 38–89; 16, с. 31–43] здійсніть огляд методів збору інформації для оцінки потреб ВПО в приймаючих громадах.
- За результатами ознайомлення заповніть таблицю, до якої внесіть мало знайомі чи незнайомі Вам методи, наприклад: формалізоване спостереження; дослідницька прогулянка, картування громади тощо.

Назва	Суть	Переваги	Недоліки

4.

- На основі посібника Батаєвої К. «Соціальна візуалістика і медіа-візуальність» [2, с. 281–286], укладіть інструкцію / алгоритм візуального «матричного аналізу» фото за П. Штомпкою.
- Апробуйте інструкцію, письмово проаналізувавши 1 фото з добірки проєкту «Обличчя України (Faces of Ukraine)», за [покликанням](#).
- Візуалізуйте інструкцію, обране фото та результати його аналізу у довільній формі (про сервіси для візуалізації див. на с. 13, 24).

Практичні завдання

1.

Індивідуально:

- Підготуйте робочі матеріали для практичного заняття з теоретичної інтерпретації та емпіричної операціоналізації поняття «потреби ВПО», на основі матеріалів лекції, рекомендованих джерел інформації [5; 12; 13; 14; 17; 18; 22; 26] або самостійно підібраних джерел. Зразок операціоналізації див. у темі 4 (рис. 4.8).

Групова робота:

- Розподіліться на групи по 3 особи. Розмістіть матеріали в Google Документі вашої групи, який має створити староста групи та надати доступ для використання всім членам групи. Розміщуючи інформацію в Google Документі вкажіть в дужках своє прізвище. Також, для зручності сприйняття, можна домовитись і використовувати різний колір шрифту чи заливки клітинок.
- Під час практичного заняття проведіть засідання робочої групи з розгляду матеріалів і розробіть спільну теоретичну інтерпретацію та емпіричну операціоналізації поняття «потреби ВПО».

2.

Індивідуально:

- На основі розробленої Вашою групою операціоналізації поняття «потреби ВПО» розробіть власну анкету для моніторингу потреб ВПО громадськими організаціями, які надають допомогу ВПО в м. Київ.

Групова робота:

- Під час практичного заняття проведіть засідання Вашої робочої групи й погодьте зразок спільної анкети.

- Введіть анкету в Google форму, використавши можливості спільного редагування.
- Проведіть пілотаж інструментарія серед 10-15 респондентів з числа ВПО – представників різних соціально-демографічних груп. Перед пілотажем додайте до анкети «апендікс» з запитаннями до респондентів щодо вдосконалення анкети.
- Відкоригуйте Google форму з врахуванням пропозицій респондентів.
- Обміняйтесь посиланнями на Google форму між групами й дайте експертну оцінку розробленому інструментарію за запропонованою формою.

Форма для заповнення:

Експертна оцінка анкети

Критерій оцінюван	Оцінка			Зауваження , рекомендації
	+	+/-	-	
Правильність оформлення інструктивного роз'яснення				
Правильність формулювання				
Правильність доборопитань				
Правильність формулювання відповідей				
Логіка				
Грамотність				
Оформлення				
Загальний висновок	Оцінка у % ступеня інструментарія			Рекомендація щодо використання

- Враховуючи експертні зауваження та пропозиції здійсніть коригування інструментарію.
- Встановіть контакт з представницями/ками Гуманітарного штабу МДУ й запропонуйте їм здійснити вибір Google форм для моніторингу потреб ВПО.

- Якщо була обрана Google форма, розроблена вашою групою – внесіть до неї зміни на підставі побажань та пропозицій представниць/ків Гуманітарного штабу МДУ.
- Погодьте з представницями/ками Гуманітарного штабу МДУ відкоригований інструментарій.
- Якщо ваша Google форма не була обрана – уточніть у представників Гуманітарного штабу дані щодо обсягів і демографічних характеристик клієнтської бази й запропонуйте для них побудову вибіркової сукупності (ймовірнісну випадкову чи механічну вибірку[45]) для моніторингу потреб бенефіціарів.
- Передайте остаточну Google форму та рекомендації по вибірці представницям/кам Гуманітарного штабу МДУ для використання.

[45] При воиконанні завдання з розрахунку вибірки можна спиратись на приклади формування репрезентативної вибірки в посібнику за [цим покликанням](#).

Кейси

Вітаємо!

Соціологічна лабораторія МДУ проводить опитування з метою вивчення потреб та соціально-правової захищеності ВПО з Маріуполя у м. Київ. Від результатів даного дослідження залежить, як змінюватимуться умови Вашого перебування у м. Київ та рівень Вашого життя.

Просимо Вас уважно заповнити анкету. Ми гарантуємо анонімність та конфіденційність. Усі дані будуть представлені в узагальненому вигляді.

1. Чи маєте Ви офіційний статус ВПО?

1.1. Так

1.2. Ні

2. Як давно Ви прибули до м. Київ?

2.1. 1-3 місяці тому

2.2. 3-6 місяців тому

2.3. 6-12 місяців тому

2.4. Понад 12 місяців тому

3. Чому Ви переїхали саме до Києва?

3.1. Бо це столиця

3.2. Маю тут родичів, друзів

3.3. Перевівся за місцем роботи

3.4. Перевівся за місцем навчання

3.5. Вибір був випадковим

3.6. Ваш варіант

---

4. Це Ваше перше вимушене переміщення?

4.1. Так

4.2. Ні

5. Чим мали Ви проблеми з оформленням статусу ВПО?

5.1. Так (якщо так, перехід до питання № 6)

5.2. Ні (якщо ні, перехід до питання № 7)

5. З якими труднощами при отриманні статусу ВПО Ви зіткнулися?

---

7. Місце Вашого проживання у Києві:

7.1. Орендована квартира

7.2. Гуртожиток

7.3. Шелтер

7.3. У родичів

7.4. У друзів

7.5. Ваш

варіант _____

8. Вкажіть міру своєї згоди з наступним висловлюванням: «Я достатньо звик(ла) до нового місця проживання».

8.1. Згоден (на) повністю

8.2. Швидше згоден(на), ніж ні

8.3. Швидше не згоден(на), ніж не згоден(на)

8.4. Повністю не згоден(а)

8.5. Важко відповісти

9. Розташуйте наступні групи проблем, які найгостріше стоять на новому місці проживання, по мірі зростання – від 1 до 6, де 1 – найважливіша проблема, а 6 – найменш важлива.

Група пр	Ступінь акт (від 1,	Уточнення су (у чому саме вон
9.1. Фіна		
9.2. Жи		
9.3. Медичне об		
9.4. Ос		
9.5. Забезпечення		
9.6. Ваш варіант ____		

10. Хто допоміг Вам облаштуватись на новому місці проживання та наскільки Ви задоволені цією допомогою? Обведіть відповідну цифру у кожному рядку таблиці

	Організації, устанс	Повністю	Швидко	Скоріше	Абс зад	Важко	Не з
1	Державні організації та органи управління	5	4	3	2	1	0
1	Органи місцевої влади	5	4	3	2	1	0
1	Громадські організації	5	4	3	2	1	0
1	Приватні організації	5	4	3	2	1	0
1	Волонтери	5	4	3	2	1	0
1	Релігійні організації	5	4	3	2	1	0
1	Благодійні фонди	5	4	3	2	1	0
1	Просто небайдужі люди	5	4	3	2	1	0

1	Меценати, бізнесмени	5	4	3	2	1	0
1	Не знаю, що це були за організації	5	4	3	2	1	0
1	Ваш варіант _____	5	4	3	2	1	0

11. Назвіть джерела доходів Вашої сім'ї на сьогодні.

Оберіть усі відповідні варіанти відповіді.

11.1. Прибуток від бізнесу

11.2. Заробітня плата

11.3. Соціальні допомоги

11.4. Пенсія

11.5. Стипендія

11.6. Дохід від індивідуальної трудової діяльності

11.7. Ваш

варіант _____

12. Назвіть громадські організації чи благодійні фонди, які надали Вам допомогу в м. Київ?

_____

_____

13. Чи мали місце і як часто порушення Ваших прав переселенця, описані в таблиці?

	Випадки порушення	Так, часто	Так, рідко	Не було порушень
13	Відмова або затягування процесу оформлення будь-якого документу	1	2	0
13	Труднощі при взятті на облік	1	2	0
13	Відмова в оренді житла на підставі наявності статусу переселенця	1	2	0
13	Відмова Вам у банківських організаціях	1	2	0

13	Відмова у наданні медичної допомоги у закладах	1	2	0
13	Труднощі з отриманням пенсій та	1	2	0
13	Ваш варіант _____	1	2	0

14. Які проблеми в спілкуванні з оточуючими найчастіше у Вас виникали на новому місці?

14.1. Конфлікти з близькими, родичами

14.2. Конфлікти із сусідами

14.3. Конфлікти з колегами по роботі

14.4. Конфлікти з представниками державних установ та організацій (шкіл, лікарень, соціальних служб тощо)

14.5. Конфлікти із переселенцями

14.6. Випадкові конфлікти із місцевими жителями

14.7. Ваш

варіант _____

15. Як ви оцінюєте ставлення місцевих жителів до себе?

15.1. Дуже добре

15.2. Скоріше добре, ніж погане

15.3. Нейтральне

15.4. Скоріше погане, ніж добре

15.5. Погане

16. Чи знайшли Ви на новому місці проживання друзів?

16.1. Так, у мене тут склалося широке коло друзів

16.2. Так, є 1-3 близьких друга

16.3. Ні, близьких друзів немає

17. Чи зверталися Ви до психолога за допомогою після переїзду для вирішення особистісних проблем?

17.1. Так (якщо так, перехід до питання№ 18)

17.2. Ні (якщо ні, перехід до питання№ 19)

18. Назвіть місце чи установу, організацію, де Вам надали психологічну допомогу:

-----

19. Чи ви задоволені Ви своїм становищем у новому місці перебування?

19.1. Так

19.2. Швидше так, ніж ні

19.3. Скоріше ні, ніж так

19.4. Ні

19.5. Важко відповісти

20. Чи плануєте Ви повернення додому після закінчення війни?

20.1. Так

20.2. Швидше так, ніж ні

20.3. Скоріше ні, ніж так

20.4. Ні

20.5. Важко відповісти

21-24. Як Ви вважаєте, як зміниться Ваше життя в найближчі роки?

Зробіть по одній позначці в кожному рядку

Період	21.1-24.1 Значно покращить ся	21.2-24.2 Швидше покращить ся	21.3-24.3 Залишить ся без змін	21.4-24. 4 Швидш е погірш	21.5-2 4.5 Стане значн о	21.6-24.6 Важко відповісти
Оцінка Через 1 рік	6	5	4	3	2	1
Через 3 роки	6	5	4	3	2	1
Через 5 років	6	5	4	3	2	1
Через 10 років	6	5	4	3	2	1

25. Ваша стаття:

25.1. Жіноча

25.2. Чоловіча

26. Ваш вік:

26.1. 16-25 років

26.2. 26-35 років

26.3. 36-45 років

26.4. 46-60 років

26.5. 60-75 років

25.6 Старше 75

26. Ваш сімейний стан:

26.1. Сімейна пара з дітьми

26.2. Сімейна пара без дітей

26.3. Сімейна пара з батьками

26.4. Сімейна пара з дітьми та батьками

26.5. Самотня мати (батько) з дітьми

26.6. Самотня мати (батько) з дітьми та батьками

26.7. Ваш варіант

---

27. Ваша освіта:

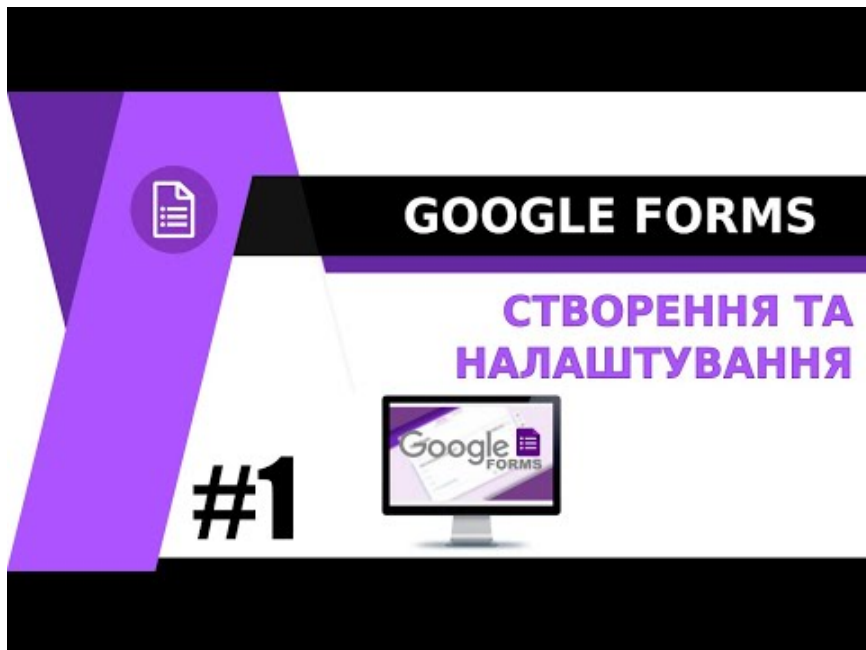
- 27.1. Базова середня (8/9 класів)
- 27.2. Повна середня (10/11 класів)
- 27.3. Професійна (професійно-технічна) (ПТУ)
- 27.4. Фахова передвища (технікум, коледж)
- 27.5. Вища освіта (бакалавр)
- 27.6 Вища освіта (спеціаліст, магістр)

28. Рід Вашої діяльності:

- 28.1 Роботодавець (ця) (що використовує найману працю)
- 28.2 Найманий працівник (ця)
- 28.3 Самозайнятий (а) (індивідуальна трудова діяльність)
- 28.4 Державний службовець
- 28.5 Студент (ка)
- 28.6 Безробітний (а)
- 28.7 Пенсіонер (ка)
- 28.8 Ваш варіант

Якщо Вас зацікавила інформація про копінг-стратегії й Ви потребуєте стабілізації свого психологічного стану, радимо прослухати відео лекцію «Копінг-стратегії у форматі адаптації до стресових умов сьогодення» з дистанційного курсу: «Стратегії самопомоги при роботі з тривожними і стресовими станами» від Центру Прогресивної Освіти «ГЕНЕЗУМ» за покликанням:

Рекомендації щодо використання Google форми для опитувань містяться у відео за покликанням:

Додаткові джерела

1.Балуєва О.В., Никифоренко Н.О. Внутрішньо переміщені особи як ресурс інноваційного розвитку в контексті теорії людського капіталу. Менеджер. 2018. № 3. С. 5-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzhm_2018_3_3

2.Батаєва К. Соціальна візуалістика і медіа-візуальність : навчальний посібник. URL: https://www.researchgate.net/publication/312434432_Socialna_vizualistika_ta_media-vizualnist

3.Без віз, та не без правил: як працюватиме на практиці безвізовий режим з Євросоюзом. Європейська правда. 19.08.2017. URL[U1] : <https://web.archive.org/web/20170716121616/http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/04/6/7064150/>

4.Богучарова О. І., Ткаченко Н. В.. Копінг-стратегії як фактор «позитивної» адаптації вимушених мігрантів. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdups_2016_22_6

5.Бондаренко П. Оцінка рівня інтеграції ВПО в громадах Києва, Львова та Дніпра. Фонд «Демократичні ініціативи». 2023. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/17999418164b50c59079022.65476063.pdf>

6.В яких країнах Європи найбільше українських біженців. Слово і діло: Аналітичний портал. 08.11.2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/yakux-krayinax-yevropy-najbilshe-ukrayinskyx-bizhencziv>

7.Ганзієнко Д. Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya

8.Городецький О.О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/11.pdf

9.Депортація з країн Європи. URL: <http://uk.deportation.com.ua/deportaciya-z-krayin-ievropi>

10.Документи, які підтверджують спеціальні статуси іноземців та осіб без громадянства в Україні. URL: <https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82.pdf>

11.Журналістика в умовах конфлікту : передовий досвід та рекомендації. URL[U2] : <https://www.osce.org/files/f/documents/9/3/254531.pdf>

12.Індекс інтеграції внутрішньо переміщених осіб. Методологія. Cedos.2018. URL: <https://cedos.org.ua/researches/vpo-integration-index/methodology/>

13.Кобзін Д., Левкіна Г., Луньова О., Черноусов А., Щербань С. Методичний посібник з оцінювання потреб ВПО у громадах . Харків: Харківський інститут соціальних досліджень (ХІСД). 2020. 246 с. URL[U3] : <https://rm.coe.int/manual-needs-assessment-idps/16809f43da>

14.Коваліско Н. В., Бубняк С. М. Соціальне самопочуття внутрішньо переміщених осіб в Україні: соціологічний дискурс : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С.40-78. URL[U4] : <https://clio.lnu.edu.ua/wp/uploads/2022/06/Sotsialne-samorochuttia-vnutrishno-peremishchenykh-osib.-Kovalisko-N.V.-Bubniak-S.M..pdf>

15.Конвенція про статус біженців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

16.Куропась І., Ропало Л., Ткачук А. Порадник з інтеграції внутрішньо переміщених осіб у місцеві громади. Разом вдома: сильна громада. Київ, 2023. С.18-49. URL[U5] : <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/Manual-for-communities.pdf>

17. Міхеєва О. Серєда В. Сучасні українські внутрішньо-переміщені особи: основні причини, стратегії переселення, та проблеми адаптації». Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні. Збірка аналітичних матеріалів. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. С. 9-50. URL[U6] : <https://sociology.ucu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/Vnutrishno-peremishheni-osoby-v-Ukrayini-2014.pdf>

18. Моніторинг місць компактного проживання ВПО. Раунд 5. Україна: Мультисекторальний індекс вразливості ВПО у місцях компактного проживання бюлетень. Листопад 2022. URL[U7] : https://www.cccmcluster.org/sites/default/files/2023-05/2022_11_CCCM_Factsheet_Collective%20Sites%20Monitoring%20Household_ukr.pdf

19. Наумець І. Повірте, більшість переселенців щиро вдячні за відмову від салютів, – інтерв'ю з О. Міхеєвою. URL: https://lb.ua/society/2018/02/10/389696_povirte_bilshist_pereselentsiv.html

20. Отримання статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Отримання_статусу_біженця_або_особи,_яка_потребує_додаткового_захисту

21. Правовий захист шукачів захисту, біженців та осіб без громадянства в Україні: посіб. URL: <https://r2p.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/posibnyk-dlya-pravozahysnykiv.pdf>

22. Презентація дослідження "Індекс комфортності переселенця". Обобщенные данные. Общественная инициатива «Восстановление Донбаса». 2015. URL[U8] : <https://dokumen.tips/download/link/-587543751a28abb8208b5791.html>

23. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України № 1706-VI від 20.10.2014 : редакція від 02.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

24. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України № 5207-VI від 06.09.2012 : редакція від

30.05.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>

25.Словник з міграційного права / уклад.: д.ю.н., проф. Наливайко Л. Р., Полєшко Е. П. Дніпро: ДДУВС, 2020. 192 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5094/1/%D0%A1%D0%9B%D0%9E%D0%92%D0%9D%D0%98%D0%9A%20%D0%9C%D0%9F.pdf>

26.Ставлення, виклики та можливості інтеграції ВПО у вибрані приймаючі громади : результати дослідження. IREX. 2023. URL: <https://yednanniazaradydii.org.ua/rezultaty-doslidzhennia-stavlennia-vyklyky-ta-mozhlyvosti-intehratsii-vpo/>

27.Тимчасовий захист чи статус біженця: в чому принципова різниця? URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/210033_timchasoviy-zakhist-chi-status-bzhentsya-v-chomu-printsipova-rznitsya

28.Тітар І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/57-68__no-4__vol-59__2016__UKR.pdf

29.Фещенко А. У яких областях України найбільше переселенців: дослідження. URL[U9] : <https://glavcom.ua/country/society/u-jakij-oblasti-ukrajini-najbilshe-pereselentsiv-doslidzhennja-infohrafika-929992.html>

30.Філіпчук Л. Як правильно називати людей, які покинули свій дім через війну в Україні? URL: <https://cedos.org.ua/yak-pravylno-nazyvaty-lyudej-yaki-pokynuly-svij-dim-cherez-vijnu-v-ukrayini/>

31.Шевчук А.М. Вивчення та аналіз моделей подолання потрясіння від стресової ситуації. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/journals/2012/NiO_6_2012/2/She2.htm

32.Як отримати прихисток в Європі: тимчасовий захист vs статус біженця. ГО «Visit Ukraine». URL: <https://visitukraine.today/uk/>

blog/200/yak-otrimati-prixistok-v-jevropi-timcasovii-zaxist-vs-status-bizencya

33.Яцишина Ю. Внутрішньо переміщені особи: інфографіка та історія юної волонтерки. URL: <https://osvitoria.media/experience/vnutrishno-peremishheni-osoby-infografika-ta-istoriya-yunoyi-volonterky/>

34.Refugee Data Finder. Official site UNHCR. URL: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>

Тести до 2 модулю

Вітаємо! Ви завершили вивчення 2-го модулю дисципліни.
Пройдіть контрольний тест за цим [покликанням](#) чи QR-кодом:

Інформація про посібник

Никифороенко Н. Соціологія міграцій та вимушених переселень: електронний навчальний посібник. Київ: МДУ, 2024. URL: [посилання на репозитарій](#)

Посібник призначено для здобувачів вищої освіти ОП «Врегулювання конфліктів і медіація» (рівень ВО - магістр)

Рецензенти:

Петроє Ольга – доктор наук з державного управління, професор, завідувач відділу дослідницької діяльності університетів Інституту вищої освіти НАПН України

Мазурик Олег – доктор соціологічних наук, завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Розглянуто та затверджено на засіданні Вченої Ради МДУ (протокол № 10 від 28.03.2024р.).

Посібник підготовлено у рамках виконання Проєкту «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад» / «Reinventing displaced universities: enhancing competitiveness, serving communities» (REDU) (2020-2024 роки)

Публікація підготовлена за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю Наталі Никифороенко / Маріупольського державного університету і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

This publication was produced with the financial support of the European Union. Its contents are the sole responsibility of Natalia Nykyforenko / Mariupol State University and do not necessarily reflect the views of the European Union.

Маріупольський державний університет

© Н. Никифоренко

Соціологія міграцій та вимушених переселень